

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KONSTRÜKTİVİST BAKIŞ AÇISI İLE SOĞUK SAVAŞ
SONRASI DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İskender ÜNAL

**Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı : Yrd.Doç. Dr. Nesrin KENAR

Ocak 2011

**KONSTRÜKTİVİST BAKIŞ AÇISI İLE SOĞUK SAVAŞ
SONRASI DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

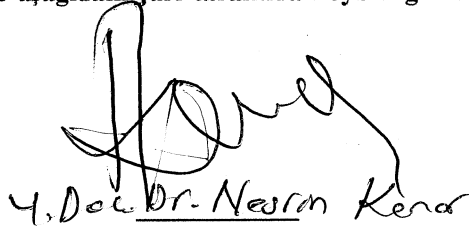
İskender ÜNAL

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

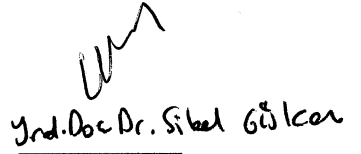
Bu tez 17/01/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ebru Bekar Sofroğlu

Y. Doç. Dr. Nesrin Kender

Yrd. Doç. Dr. Sibel Gülcan

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

İskender ÜNAL

11/01/2011

ÖNSÖZ

“Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikasını” disiplinin görece yeni yaklaşımı Konstrüktivizm çerçevesinde değerlendirmek üzerinde çalışmaya değer bulunarak bu tez hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanmasında yoğun bilgi birikimi, entelektüel bakışı ve bilimsel yaklaşımı ile yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nesrin KENAR’a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, bu çalışma süresince gösterdikleri büyük sabır için eşim ve kızıma şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

İskender ÜNAL

11/01/2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. Konstrüktivizm.....	4
1.2. Konstrüktivizmin Realizm-Liberalizm ile Karşılaştırılması.....	5
BÖLÜM 2 : TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL ARKAPLANI.....	11
2.1. İkinci Dünya Savaşına Kadar Türk Dış Politikası.....	11
2.2. Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası.....	12
BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	15
3.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASI 1990-2001.....	15
3.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikasına Yön Veren Unsurlar.....	17
3.1.1.1. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu.....	17
3.1.1.2. Küreselleşme.....	18
3.1.2. Türkiye-ABD İlişkileri.....	19
3.1.3. Türkiye-AB İlişkileri.....	25
3.1.4. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	31
3.1.5. Türkiye-RF İlişkileri.....	36
3.1.6. Türkiye-Orta Asya İlişkileri.....	43
3.1.7. Türkiye-Kafkasya İlişkileri.....	52
3.1.8. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri.....	58
3.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI 2001 VE SONRASI.....	65
3.2.1. Küresel Gelişmeler: 11 Eylül'ün Türk Dış Politikasına Etkileri.....	67
3.2.2. Türkiye-ABD İlişkileri.....	69
3.2.3. Türkiye-AB İlişkileri.....	72
3.2.4. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	79
3.2.5. Türkiye-RF İlişkileri.....	81

3.2.6. Türkiye-Orta Asya İlişkileri.....	89
3.2.7. Türkiye-Kafkasya İlişkileri.....	94
3.2.8. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri.....	101
3.2.9. Türkiye'nin Afrika Açılımı.....	112
SONUÇ.....	117
KAYNAKLAR.....	120
ÖZGEÇMİŞ.....	137

KISALTMALAR

AGİK	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Konseyi
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması
ASEAN	: Association of Southeast Asian (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BTC	: Bakü Tiflis Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECO/EİT	: Economic Cooperation Organization/Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GİDİK	: Genel İşler ve Dış İlişkiler Komitesi (AB)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İSEDAK	: İKÖ Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KEİT	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
NAFTA	: North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
RF	: Rusya Federasyonu
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
UNIFIL	: United Nations Interim Force in Lebanon (Birleşmiş Milletler Lübnan Geçici Görev Gücü)
UAEK	: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Petrol ve D.gaz Rezervleri.....	53
Tablo 2: 1980-90 ve 1990-95 dönemlerine ilişkin ekonomik göstergeler.....	63
Tablo 3: Dış Ticaret Müsteşarlığı 2009 RF Raporu.....	83

Tezin Başlığı: “Konstrüktivist Bakış Açısı ile Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikası”

Tezin Yazarı: İskender ÜNAL

Danışman: Yrd.Doç. Dr. Nesrin KENAR

Kabul Tarihi: 17.01.2011

Sayfa Sayısı: vi(ön kısım)+119(tez)+17kaynakça

Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler **Bilimdalı:** Uluslararası İlişkiler

Bu tezin yazılmasındaki amaç uluslararası ilişkilerde bir dönemin sonu olarak tasvir edilen Soğuk Savaşın sonundan günümüze Türk dış politika tercihlerini konstrüktivizm yaklaşımı çerçevesinden değerlendirmek ve literatüre farklı bir bakış açısı ekleyebilmektir.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle uluslararası ilişkiler disiplinindeki eleştirel kuramlardan olan konstrüktivizm incelenmiş, disiplinin ana kuramlarından realizm-liberalizm ile karşılaştırılarak özgünlüğü tartışılmıştır. İkinci bölümde Türk dış politikasının kısa bir kronolojik arka planı oluşturulmuş, iki dünya savaşı arası ve Soğuk Savaş dönemi dış politika tercihlerinin konstrüktivizm ile kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. İki dünya savaşı arası ve Soğuk Savaş dönemi çalışma konusunun dışında olduğundan olaylar ana başlıklarıyla ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Soğuk Savaşın bitişinin Türk Dış Politikasına etkileri ortaya konulmuş, Soğuk Savaştan 11 Eylül saldırılarına kadarki dönem küresel, bölgesel gelişmelerle konstrüktivizm yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Ardından uluslararası yapıda önemli bir kırılma noktası olan 11 Eylül saldırılarının, uluslararası ortamda ve Türk dış politikasında ki etkileri tartışılmış, 2001’den günümüze kadarki dönem küresel, bölgesel gelişmelerle konstrüktivizm yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde konstrüktivizmin Türk dış politika hamlelerinin açıklanmasında disiplinin ana kuramlarına –realizm, liberalizm- göre daha kapsayıcı ve daha yeterli bir yaklaşım olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Konstrüktivizm, Soğuk Savaş, Türk Dış Politikası, 11 Eylül 2001 olayı

Sakarya University Insitute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: Turkish Foreign Policy, Post-Cold War Era, A Constructivist Approach

Author: İskender ÜNAL **Supervisor:** Assoc. Prof. Dr. Nesrin KENAR

Date: 17.01.2011 **Nu.of pages:**vi(pre text)+119(main body)+17(appendices)

Department: International Relations **Subfield:** International Relations

The purpose of this thesis has been written is to evaluate in terms of constructivism the priorities of Turkish foreign policy up to the present from the end of the Cold War accepted as the end of an era in international relations and to add a different point of view to the literature. In the first part of the thesis, constructivism, which is one of the critical theories in international relations discipline, has been studied and then its originality has been discussed in comparison with realism-liberalism, which is one of the major theories of the discipline. In the second part, a brief chronological background of Turkish foreign policy has been formed and after that, a short evaluation of constructivism and the priorities of the foreign policy in both the Cold War era and the period which lasted from the First World War to the Second one has been made. Since the period in which two world wars took place and the Cold War era do not concern this thesis, all the events that happened in this period of history have been briefly mentioned. In the third part, by explaining the effects of the ending of the Cold War on Turkish foreign policy, the era that began with the Cold War and continued up to the 11th September attacks has been analysed in terms of not only constructivism but also global and regional developments. The effects of the 11th September attacks, which was a breaking point in the whole world, on international relations and Turkish foreign policy have been discussed and then the era from 2001 up to the present has been analysed in terms of not only regional and global developments but also constructivism. In conclusion, it has been deduced that constructivism is good enough to clarify the priorities of Turkish foreign policy.

Keywords: Constructivism, Cold War, Turkish Foreign Policy, Event of september 11th

Giriş

Her büyük savaş ardından olduğu gibi II.Dünya Savaşı ardından da dünya güç dengeleri değişmiş, uluslararası ortamın iki süper gücü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) uluslararası politikaya yön veren başat güçler haline gelmiştir. 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO), 1955 yılında ise Varşova Paktı'nın kurulmasıyla artan rekabet, siyasi ve ekonomik hemen her alanda kendisini göstermiştir. Soğuk Savaş olarak adlandırılan, iki süper gücün ekonomik, askeri ve siyasi rekabeti, uluslararası ortamda ülkelerin manevra alanlarını da kısıtlamıştır.

Soğuk Savaş, 1947'den (Truman doktrini) itibaren Türk siyasetinin şekillenmesinde kilit bir rol oynamıştır. (Baharçiçek, 2001:41) Türkiye, Rus tehdit algılamaları, batılılaşma çabaları ve ABD'den gelecek yardımları garanti altına almak amacıyla NATO'ya katılmış, siyasi ve ekonomik anlamda da dış politikasının merkezine Batıyı koymuştur. (Criss, 2002) Soğuk Savaş süresince Türkiye, NATO'nun Varşova Paktı ile en uzun sınırına sahip olan ülkesi olmuş, bu stratejik konumunu dış politikasında bir koz olarak sık sık ileri sürmüştür. (Gözen, 2001:79; Uslu, 2006:12)

1980'li yıllara gelindiğinde uluslararası sistemdeki yumuşama, SSCB'deki glasnost-perestroyka açılımları ve Berlin duvarının 1989'da yıkılması Soğuk Savaşın sonunun habercisi olmuştur. Nihayetinde 31 Aralık 1991 tarihinde SSCB'nin dağılması ile "Soğuk Savaş" Batı'nın galibiyetinde sona ermiştir. Ardında ise uluslararası ortamda güç boşlukları, yeni çatışma alanları, belirsizlikler ve istikrarsızlar bırakmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesi Türkiye'de ve Batı'da, Türkiye'nin stratejik konumunun sorgulanmasına neden olmuş (Kirişçi, 1994:393), Türkiye, ABD liderliğindeki bu yeni düzende kendisini etno-kültürel çatışma alanları ve istikrarsızlıklar ile çevrili vaziyette bulmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan bu olumsuzluklara rağmen, iki kutuplu yapının sona ermesi, uluslararası sistemde ülkelerin dış politikalarında önemli bir manevra alanı da yaratmıştır. Geçmişin rakibi Doğu Bloku ülkeleri kazanılması

gereken pazarlar haline gelirken, Orta Asya enerji kaynakları uluslararası gündemde önemli bir yere oturmuştur. Ortaya çıkan bu yeni düzen/düzensizlik ise Türk dış politikasında bir değişim ihtiyacına neden olmuştur.

Çalışmanın amacı

Çalışmada, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politika eğilimleri uluslararası sistemdeki küresel, bölgesel, konjonktürel değişimlerle birlikte değerlendirilecektir. Çalışmanın amacı, konstruktivizm yaklaşımının bu dış politika tercihlerini açıklamadaki yeterliliğinin ortaya konmasıdır. Konstruktivizm, doğal olarak verili ya da sorgulanmaksızın kabul edilen fikirlerden uzaklaşıp, fenomenlerin toplumsal ve tarihsel köklerini sorgulamaya yönelik bir akımdır. Yaklaşım, Soğuk Savaş sonrası uluslararası ortamda kimlik, kültür ve normlar gibi düşünsel öğelerin ön plana çıkması ile uluslararası ilişkiler disiplininde önemli bir yer edinmiştir.

Çalışmanın önemi

Konstruktivizm, 1980'lerin ortalarından itibaren uluslararası ilişkiler disiplinine girmeye başlamıştır. Diğer teorilere göre yeni olan yaklaşım, giderek disiplinde öne çıkmaktadır. Yapılan tez taramalarında Türk dış politikası ile ilgili dönemsel bazda çok sayıda çalışma olmasına rağmen, konstruktivist yaklaşımın sınırlı sayıda örneklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma literatüre, Türk dış politikasının açıklanmasına farklı bir bakış açısı ekleyebilmek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Tez, literatür çalışması yapılarak konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynakların taranması ile hazırlanmıştır. Buna ek olarak elektronik veri tabanlarından yapılan tarama ile yayımlanmış makale, bildiri ve kitaplar incelenmiştir. Toplanan veri kronolojik olarak tasnif edildikten sonra, tarihsel bir yaklaşımla ve nitel analiz tekniklerinden betimsel analize tabi tutularak, karma bir yaklaşımla (pozitivist ve yorumlayıcı yaklaşımları içeren) Türk dış politikasındaki değişimler küresel, bölgesel değişimlerle

değerlendirilmiş, konstrüktivizmin bu değişimleri ve tercihleri açıklamadaki yeterliliği tartışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle uluslararası ilişkiler disiplinindeki eleştirel kuramlardan olan konstrüktivizm incelenecek, disiplinin ana kuramlarından realizm-liberalizm ile karşılaştırılacaktır. İkinci bölümde gerek Türk dış politikasının kısa bir kronolojik arka planı oluşturulacak, iki dünya savaşı arası ve Soğuk Savaş dönemi dış politika tercihlerinin konstrüktivizm ile kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır. İki dünya savaşı arası ve Soğuk Savaş dönemi çalışma konusunun dışında olduğundan olaylar ana başlıklarıyla ele alınacaktır. Üçüncü bölümde Soğuk Savaşın bitişinin Türk dış politikasına etkileri ortaya konulacak, Soğuk Savaştan 11 Eylül saldırılarına kadarki dönem küresel, bölgesel gelişmelerle konstrüktivizm yaklaşımı çerçevesinde analiz edilecektir. Ardından 11 Eylül saldırılarının, uluslararası ortamda ve Türk dış politikasında ki etkileri tartışılacak, 2001'den günümüze kadarki dönem küresel, bölgesel gelişmelerle konstrüktivizm yaklaşımı çerçevesinde analiz edilecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde konstrüktivizmin Türk dış politikasını açıklamadaki yeterlilikleri ortaya konulmaya çalışılacak son olarak da ileriye yönelik çıkarımlarda bulunulacaktır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Diğer sosyal bilim dallarına görece yeni olan uluslararası ilişkiler biliminde, gerek mevcut uluslararası düzenin açıklanması amacı ile gerekse de arzu edilen normatif düzenin oluşturulması çabası olarak pek çok teori ortaya konmuştur.

Teori ile uluslararası ilişkilere dair konuların soyutlaştırılması sağlanmakta bu sayede araştırılan konuya ilişkin bilgilerin tasnifi ve tipleştirilmesi gerçekleştirilebilmekte veya ileriye dönük tahminlerde bulunulabilmektedir. (Gönlübol, 1991:11)

Nihayetinde uluslararası ilişkiler bilim dalında çalışan her bir araştırmacı, olgu ve olayları belli bir kalıba sokarak aralarındaki ilişkileri anlamasını sağlayacak bir teoriye ihtiyaç duymaktadır. (Arı, 2006:29)

Coser'a göre teorinin başlıca işlevlerinden biri kavramlar yardımıyla deneyimin düzenlenmesidir. (Newman, 2006:75) Frankel'e göre ise teori, bir alanla ilgili sistematik bir düşüncedir. Teori, incelenen alandaki kavramları daha iyi tanımlama imkanı sağlamakta, verilerin toplanması, sınıflandırılması ve yeni verilerin araştırılmasında yol göstermektedir. (Arı, 2006:28)

Sonuç olarak Sönmezoğlu'nun tanımlamasıyla teoriyi, “mantıksal ve içsel tutarlılığa sahip bir bütün olarak bir araya gelen, betimleyici, birbirleri ile korelatif ya da nedensel anlamda ilişkili ve olasılık anlamda açıklayıcı bilgiler kümesi” (Sönmezoğlu, 2005:90) olarak açıklamak mümkündür.

1.1. Konstrüktivizm

Sosyolojik olarak konstrüktivizm doğal olarak verili ya da sorgulanmaksızın kabul edilen fikirlerden uzaklaşıp, fenomenlerin toplumsal ve tarihsel köklerini sorgulamaya yönelik bir akımdır. (Marshall, 1999:750)

Diğer sosyal bilimlerde olduğu gibi uluslararası ilişkiler biliminde de giderek artan bir öneme ulaşan yaklaşım (Price, 2008; Weber, 2005; Kratochwil, 2006; Küçük, 2009; Ateş, 2008) 1980'lerin ortalarından itibaren disiplinde kendisine önemli bir yer bulmuştur.

Konstrüktivizmin hızlı yükselişinde Soğuk Savaşın ardından uluslararası ortamda kimlik, kültür ve normlar gibi düşünsel öğelerin tekrar canlanması ve bu yapılarıdaki toplumsal niteliğin ön plana çıkması etkili olmuştur. (Küçük, 2009)

Disipline hakim olan ana akımlardan, realizm ve liberalizm'deki ön kabullere dayalı tartışmada (First/Great debate) bir orta yolu temsil edebilmesi yaklaşımın önemsenmesindeki diğer bir etkidir. (Ateş, 2008; Küçük, 2009)

Sosyal bilimlerde bir olgu, olay ya da yapının ne olduğunun açıklanmasında, araştırılan konunun ne olmadığı veya benzerleriyle arasındaki farkın veya aynılıkların ortaya konması sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir. Bu çalışmada da konstrüktivizmin açıklanmasında, disiplindeki diğer akımlarla olan farklılık ve benzerliklerinden faydalanılacak, yaklaşımın özgünlüğü ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.2. Konstrüktivizm ile Realizm-Liberalizmin Karşılaştırılması

Uluslararası ilişkiler disiplininde iki dünya savaşı arası ve sonrası döneminde idealizm/realizm tartışması yaşanmış ve genel olarak disiplinin çalışma sınırları belirginleşmiştir. (Ateş, 2008) Birinci dünya savaşı sonrası normatif/idealist düzenlemelerin ikinci dünya savaşının başlamasıyla iflası realist paradigmanın öngörülerinin bir kanıtı olarak sunulmuş, 1940'lardan itibaren disiplinde uluslararası ortamın bir anarşi ortamı olduğu ve gücün ön plana çıktığı çalışmalar ağırlık kazanmıştır. (Koçer, 2007)

Kökenleri Thucydides, Machiavelli ve Hobbes'a kadar götürülen realist paradigma'nın(Aydın,2004) modern zamandaki öncülü Carr insanın doğasına –

insanın özü itibariyle bencil ve çıkarıcı olduğu ve bu çıkarlarını gerçekleştirirken toplumsal çıkarla uyumun aranmadığı savı- atıfta bulunarak uluslararası ortamdaki egemen güçler olan devletlerin amaçlarını/çıkarlarını gerçekleştirmek için sürekli bir çatışma halinde oldukları, ortak güvenlik/saldırganaya karşı iş birliği gibi kalıplaşmış şeylerin dahi başka devletlere karşı dayatılabilecek güce ulaşma amacıyla oluşturulduğunu ileri sürmüştür. (Elman, 2003; Crawford, 2000; Smith, 1999; Arı, 2006)

Mogenthau'da özcü bir şekilde daha da ileri giderek, insanın kötü ve günahkar bir varlık olduğu noktasından hareketle, uluslararası politikada devletlerin güçleri ölçüsünde var olabileceğini ileri sürmüştür. Uluslararası alanda barışın ancak bir güç dengesinin varlığı ve devletlerin bu dengeyi korumaya yönelik ortak konsensusunun bulunmasıyla sağlanacağını ileri sürmüştür. (Crawford, 2000; Donnelly, 2004; Gismondi, 2008; Arı, 2006)

İnsanın doğasına yönelik bu indirgemeci yaklaşımın bir benzeri de İdealizm/liberalizmde bulunmaktadır. İdealizmin insana dair ön kabulü ise insanın doğası itibariyle iyi olduğu, dolayısıyla işbirliği ve karşılıklı yardıma yatkın olduğu varsayımından hareketle, kötü kurumsal ve yapısal düzenlemelerin insanları bencillığe ve diğerlerine karşı savaş dahil zarar vermeye ittiğini ileri sürmektedir. (Crawford, 2000; Arı, 2006)

Konstrüktivizmde ise insanın özüne yönelik bir ön kabul bulunmamaktadır. Konstrüktivizme göre John Locke'un önermesinde olduğu gibi "insan doğduğunda boş bir levha gibidir, üzerine ne yazılırsa o olur". Konstrüktivizm insanlar tarafından doğal olduğuna inanılan birçok felaketin bir sosyal inşanın ürünü olduğunu, uluslararası ortamdaki düzen veya kaosun ise aktörler eliyle –Is anarchy what states make of it?- oluşturulduğu/inşa edildiğini ileri sürmektedir. Sosyal olguların sürekli bir şekilde karşılıklı inşasından hareketle, aktörle yapının birbirini inşa ettiği ileri sürülmektedir. (Wendt, 1999:264)

Konstrüktivizmin aktör/yapı ikiliğini, her ikisine de eşit derecede etkinlik verecek biçimde kurgulamaya çalışması, doğal olarak öteki kuramların konstrüktivist çerçeve içinde hareket etmelerine, böylece uluslararası ilişkilerde her zaman bir sorun olarak duran “değişim”in açıklanmaya çalışılmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal olguların -devletler arası ilişkiler dahil- sürekli bir inşa halinde bulunduğu temel varsayımına sahip konstrüktivizm, değişmez varsayımlar üzerine kurulduğu sanılan kuramların değişen şartlara göre yeniden yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. (Ateş, 2008:20)

Konstrüktivizmin önde gelen temsilcisi Wendt’e göre realist ve liberal teoriler rasyonalist teorilerdir ve bu teorilerde uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devlet kendi çıkarları peşinde koşar ve giriştikleri ilişkiler açısından verili olarak kabul edilirler. Konstrüktivizmde ise ülkelerin birbirleriyle olan ilişkileri, oluşmasının öncesinde verili olarak tanımlanmak yerine, bu ülkelerin birbirleriyle olan ilişkileri sırasında ve sonrasında ortaya çıkan sonuçlar şeklinde görülür. (Sönmezoğlu, 2005) İlişkiler tarihsel bir süreçte siyasi ve sosyo-kültürel bir inşanın eseridir.

Realistlerin üzerinde önemle durdukları bir başka kavram da “ulusal çıkar”dır. Realizm açısından uluslararası politikayı anlamada en önemli kavram, güç cinsinden tanımlanmış “ulusal çıkar” kavramıdır. (Goldstein, 1999; Çakmak, 2006) Devletlerin milli güvenlik kavramıyla ifade ettiği siyasi bağımsızlığı koruma durumu, realizm için olmazsa olmazdır ve güvenlik ile ifade olunan askeri açıdan güçlü olmaktır. Realizme göre uluslararası yapının anarşi durumu ve ortaya çıkardığı güç mücadelesi sürekli bir güvensizlik üretir. Realizmde devletlerarası ilişkilerde bir devletin güvenliğini sağlamak için yapması gereken gücünü artırması durumu diğerinin güvenliğini azaltan bir unsur oluşturur. Sıfır toplamlı bir oyuna dönüşen bu güvenlik/güvensizlik ikilemi sürekli olarak kendini üretir. (Donnelly, 2004; Kardeş, 2007)

Konstrüktivist güvenlik anlayışında ise milli güvenlik olgusunu oluşturan milli çıkar, tehdit algılamaları realizmde olduğu gibi verili olarak ele alınmaz, bu algılama ve tanımlamalar siyasi ve sosyo kültürel bir inşanın eseridir. Bu inşa süreci tarihsel bir yapı arz edebileceği gibi konjonktürel bir şekilde de üretilebilir. Tarihsel veya

konjonktürel yapıda üretilen/geliştirilen ortak kimlik, kültür veya normlar gibi düşünsel faktörlerdeki değişim devletlerin dün, bugün ve yarın değişebilen davranışlarını, ilgilerini, algılamalarını açıklamada referans alınır. (Wendt, 1999)

Yaklaşımın önde gelenlerinden Wendt, örnek olarak soğuk savaş dönemi için Amerikan askeri gücünün Küba ve Kanada üzerinde farklı algılanmasını göstermektedir. Küba için tehdit olarak algılanan ABD gücü, Kanada için müttefikdir. Benzer şekilde Soğuk Savaş'ta ABD ve Sovyetler'in karşılıklı olarak birbirlerini düşman olarak görmeyi bırakmalarıyla sona ermiştir. (Wendt, 1999)

Realist güvenlik anlayışına göre, NATO'nun Soğuk Savaşın sona ermesi ardından, tehdidin ortadan kalması ile amaçsız kalması, zayıflaması ve dağılması gerekmektedir. Ancak bu gerçekleşmemiş, NATO konstrüktivist güvenlik anlayışı çerçevesinde, değişen uluslararası yapının belirsizlik ortamında, ürettiği normlar ve kurallar ile yol gösterici bir işlev üstlenmesi sonucu dağılmamış aksine galip kapitalist yapının güvenlik örgütü olması nedeniyle eski doğu blokunun bir bölümünü içine alarak genişlemiştir. (Kardaş, 2007)

Konstrüktivizme göre uluslararası ortamda çatışma veya iş birliğini oluşturan yegane unsur devletlerin davranışlarıdır. Konstrüktivizmin, çatışma veya iş birliğinin devletler eliyle inşa edildiğini savunması aynı zamanda realizm ve liberalizmin gerçekleriyle bir köprü kurmasına olanak sağlar. Devletlerin kimlikleri, ilgileri, önemli gördükleri çıkarları konstrüktivizme göre aslında belirsizdir, dün, bugün ve yarın farklılıklar gösterebilir. Bu değişim varsayımı ise devletlerin davranışlarındaki iş birliği ve çatışma yönündeki farklı yönelimlerin açıklanmasına izin verir. Ancak, devletlerin davranışları realizmdeki gibi bir çatışma ya da liberalizmdeki gibi bir işbirliği yönünde süreklilik göstermez, karşılıklı olarak sürekli bir inşa ile üretilirler. Bu ilişkileri esnasında ve sonrasında sürekli bir şekilde inşa edilen sistem, ilişkilerdeki değişikliklerle uyumlu bir şekilde değişir ve bu şekilde sistem ve aktör sürekli olarak birbirlerini inşa ederler. (Weber, 2005)

Liberal ve realist yaklaşımlar rasyonel davranış mantığı çerçevesinde aktörlerin, karlarını azami zararlarını ise asgari seviyede tutacak şekilde ve diğer aktörlerin muhtemel davranışlarını göz önünde bulundurarak hareket ettikleri varsayımına dayanır. Konstrüktivizmde ise normlara uygun davranış mantığı çerçevesinde devletlerin dış politika davranışlarında bağımsız değişken normlardır. Burada normlar kurumsalcılıktan farklı olarak sadece düzenleyici değil aynı zamanda inşa edicidir. (İnat ve Duran, 2005)

Realizm’de normlar güçlü devletler tarafından uygulanan baskı ile kabul edilir, gerek kabul edilmesinde gerekse de uygulanmasında güç unsuru ön plandadır. Liberalizm’de ise devletler normları çıkarlarına uydukları için kabul ederler, normları devletlerin çıkarları belirler. Konstrüktivizmde ise normlar bağımsız değişkendir. Devletler çıkarlarını normlara göre belirlerler. (Price, 2008) Bu noktada normların ahlaki veya iyi olması gerekmez. İyi normlar olabileceği gibi kötü normlar da bulunabilir. Konstrüktivistler arasında da bu normların ne şekilde olacağına yönelik tartışmalar devam etmektedir. Yerel bazı kültürlerde kadınlara uygulanan sünnet uygulaması örneğinde olduğu gibi bazı konstrüktivistler bunu kültürel bir norm olarak kabul ederken, bazıları uluslararası normlar -insan hakları bağlamında- açısından bir norm olarak görmemektedirler. (Kratochwil, 2006)

Normlara uygun davranış mantığında, normların dış politikaya olan etkisi, bir sosyal sistemde normları paylaşan aktörlerin sayısı ve uygun olanı olmayandan ayırma dereceleriyle ilişkilidir. Daha çok aktörün paylaştığı ve uygunluğu konusunda net ayırım yapılabilme imkanına sahip normlar dış politikanın şekillenmesinde daha etkilidir. (İnat ve Balcı, 2007)

Konstrüktivizm yaklaşımında çok önemli bir yer tutan ve tartışılan bir konu olan normlar bu çalışmada uluslararası politikayı açıklamaktan çok, Türk Dış Politikasındaki davranışların açıklanması noktasında ele alınmıştır.

Bu tezde Soğuk Savaş sonrası Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu’da çatışma bölgeleri ile çevrili bir coğrafyada kendini bulan Türkiye’nin, tarihsel

algılamalarının, kimlik tanımlamalarının ve değişen tehdit algılamalarının sonucu, gerek çatışmaların çözümünde, gerekse de kendisini çevreleyen bu bölgelerde istikrarın oluşturulmasında, dış politikasını uluslararası normlar çerçevesinde belirlediği ve elindeki en önemli argümanında bu normlar olduğu savunulacaktır.

BÖLÜM 2 : TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL ARKAPLANI

Çalışma içerisinde bu bölüm gerek Türk dış politikasının kısa bir kronolojik arka planının oluşturulması gerekse de iki dünya savaşı arası ve Soğuk Savaş dönemi dış politika tercihlerinin konstrüktivizm ile kısa bir değerlendirmesinin yapılması amacıyla konulmuştur. İki dünya savaşı arası ve Soğuk Savaş dönemi çalışma konusunun dışında olduğundan olaylar ana başlıklarıyla ele alınmıştır.

2.1. İkinci Dünya Savaşına Kadar Türk Dış Politikası

Lozan Barış Antlaşması (1923) ile Türkiye uluslararası alanda tanınmakla kalmamış dönemin güçlü devletleriyle de komşu –Irak'ta İngiltere, Suriye'de Fransa, Kafkaslarda SSCB- duruma gelmiştir. 1923-1930 dönemi yeni bir ulus-devlet kurmanın zorluklarıyla mücadele ederken, dış politikada Lozan Antlaşması ile çözümlenemeyen konuların sonuçlandırılması ve Lozan'da alınan kararların uygulanmasıyla geçmiştir.

Lozan'da sonuçlandırılmayan Musul (Türkiye-Irak sınırının çizilmesi) sorunu, Türkiye ile Yunanistan arasındaki mübadelenin gerçekleştirilmesi, Fransa ile Osmanlı borçları konuları, Türk dış politikasının ana gündem maddelerini oluşturmuştur.

Türkiye komşu ülkelerle olan sorunlarını çözmeye çalışırken büyük güçlerle de iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu kapsamda SSCB ile 17 Aralık 1925'te Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. Musul sorununun çözülmesi ardından ise Türkiye-İngiltere ilişkileri gelişmiştir. Türkiye, Almanya-İtalya ittifakına karşı savaşı kanun dışı ilan eden Briand-Kellog Paktı'na (1929) katılmıştır. Türkiye 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş, aktif diplomasi geliştirerek güçlü SSCB'nin ideolojik tehdidine ve tehlikeli Almanya-İtalya ittifakına karşı Avrupa'nın diğer ülkeleriyle ittifaklar geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye, Bulgaristan hariç tüm Balkan ülkeleri ile dostluk ve saldırmazlık anlaşmaları imzalamış, 9 Şubat 1934'te ise Balkan Paktı'nın kurulması sağlamıştır. Türkiye, 1936'da İtalya'nın Balkanlar ve Orta Doğu'da ki tehditlerini artırmasıyla, Fransa-İngiltere öncülüğünde girişilen Akdeniz Paktına

katılmıştır. Türkiye'nin boğazlar üzerindeki hükümlerindeki sınırlamaların Montrö Anlaşması (1936) ile sona ermesi ise dönemin diğer bir diplomasi zaferi olmuştur. İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ve Balkanlar'dan sonra Doğu Akdeniz'de de İtalyan tehdidinin ortaya çıkması, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabad Paktı'nın (1937) imzalanmasına neden olmuştur. (Armaoğlu, 2007; Akşit, 1991) Haziran 1939'da Misak-ı Milli sınırları içinde olan Hatay'ın ülke topraklarına katılmasıyla Türkiye, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Lozan Antlaşmasından kalan tüm sınır sorunlarını çözmüş, aynı zamanda tüm komşuları ile de iyi ilişkiler tesis etmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK önderliğinde şekillenen dönemin Türk dış politikasının ana ilkesi “yurtta barış, dünyada barış” olmuştur. ATATÜRK dönemi Türk dış politikası incelendiğinde; komşularla olan sorunların çözümlenmesi, aktif ve çok boyutlu diplomasinin kullanılması, sorunların çözümünde son ana kadar çatışmanın yerine uzlaşının hakim olması, Balkanlarda ve Orta Doğu'da istikrarın sağlanmasında alınan inisiyatif (Akşit, 1991) -Balkan ve Sadabad Paktının işlevsel olmadığı literatürde sıklıkla belirtilmektedir. (Hale, 2003; Armaoğlu, 2007) Ancak gerek Balkan Paktı ile Balkan ülkeleri arasında ki statükonun devam etmesi, gerekse de Sadabad Paktı öncesinde ve sırasında İran-Irak sınır sorunlarının çözülmesi, her iki paktın bu bölgelerin istikrarına olan olumlu katkısını açıkça göstermektedir.- gibi konstrüktivizm ile açıklanabilecek politikalar olduğu görülmektedir.

2.2. Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı uluslararası sistemde önemli değişikliklere yol açmıştır. Avrupa devletlerinin savaştan zayıflamış olarak çıkması, savaşın galiplerinden ABD ve SSCB'nin birer süper güç olarak ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşının yoğun yıkımına maruz kalan Avrupa, ekonomik ve askeri olarak kolay nüfuz edilebilir bir hale gelmiş, savaş öncesi kıtanın iki güçlü devletinden Almanya yenilmiş, İngiltere ise savaştan galip çıkan tarafta olmasına rağmen askeri olarak zayıflamıştır. (Armaoğlu, 2007; Akşit, 1991)

SSCB'nin savaş sırasında işgal ettiği Baltık devletleri ve Moldova'yı ilhak etmesi Batı

Avrupa ülkelerinde yoğun endişelere neden olmuştur. Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Çekoslavakya'da ardı ardına Sovyet modeli rejimlerin iş başına gelmesi ise bu endişeleri artıran diğer bir unsur olmuştur. Ortaya çıkan bu gelişmeler neticesinde 1948 yılında Batı Avrupa Birliği (BAB) -ilk olarak İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg arasında kurulan birlik, 1954'te Batı Almanya ve İtalya'nın katılımıyla genişlemiştir- kurulsada, bu yeni oluşumun SSCB karşısında durabilecek güçten yoksun olması, ABD'nin Batı Avrupa üzerindeki hamiliği ile sonuçlanmıştır. (Baharçiçek, 2001) Avrupa'nın bu ideolojik bölünmesi ise ABD ve SSCB çevresinde iki bloğun mücadelesi şeklinde özetlenebilecek Soğuk Savaşı ortaya çıkarmıştır. Batı bloğu içinde devletler liberal demokrasi temelinde yapılıırken, Doğu bloğunda komünist ideolojiye sahip sosyalist rejimler oluşmuştur.

Savaş süresince Türkiye'ye diğer devletlerle herhangi bir anlaşma yapmaması için baskı yapan SSCB, savaş sonrası 1925 tarihli SSCB-Türkiye Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktını yenilemeyeceğini bildirmiştir. Rusların geleneksel sıcak denizlere inme stratejisini devam ettiren SSCB, Türkiye'den Montrö Boğazlar Sözleşmesinin SSCB lehine değiştirilmesini, boğazlarda üs kurmasına izin verilmesini ve Doğu Anadolu bölgesindeki sınırların yeniden düzenlenmesini talep etmiştir. (Armaoğlu, 2007) 19.yy.daki Rus-Osmanlı mücadelesinin 20.yy.da da devam edeceğinin ortaya çıkması ise Türkiye'yi ABD liderliğindeki Batı bloğuna yönlendirmiştir. (Bozdağ, 2003; Akşit, 1991) Türkiye'nin bu yönelimi, SSCB yayılcılığını Orta Doğu ve Akdeniz'de durdurmak isteyen ABD tarafında ise olumlu karşılanmıştır. (Baharçiçek, 2001)

ABD'nin Truman doktrini (1947) ile Türkiye'yi destekleyeceğini açıklaması ve Avrupa'da savaş sonrası ülkelerin yeniden imarı kapsamında yapılan Marshall yardımına dahil etmesi (1948) (Hale, 2003) günümüze kadar devam edecek stratejik ortaklığın temellerini de oluşturmuştur. (Balkır, 2001) Türkiye kısa süre sonra Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne (OEEC) (daha sonra OECD olmuştur) ve 1952'de NATO'ya üye olmuştur.

Soğuk Savaş süresince Türkiye 1962 Füze Krizi, 1964 Johnson Mektubu ile ittifaka

fazla güvenmenin sakıncalarının farkına varmış (Bozdağ, 2003), 1974 Kıbrıs Barış hareketi ile bağımsız hareket edebilme iradesini ortaya koymuştur. 1979 İran İslam Devrimi ile ittifak içinde Türkiye'ye olan ihtiyacın artmasıyla, ABD/Batı-Türkiye ilişkileri tekrar rayına oturmuştur. (Hale, 2003)

Türkiye'nin Batı bloğu içinde olması aynı zamanda Batılılaşma politikasına da paralel bir yapı taşımıştır. Soğuk Savaş süresince Türkiye, iki kutuplu yapının sınırlamalarının da etkisiyle, Kıbrıs sorunu, Ege sorunları gibi hayati çıkarları hariç, Batı bloğu çerçevesinde dış politikasını oluşturmaya gayret etmiş, ideolojik ve tarihsel temelde inşa edilen tehdit algılamalarının önemli seviyede yönlendirmesi ve Batı temelli kimlik inşa çabaları kapsamında politikalar üretmiştir. (Bozdağ, 2003)

Birinci dünya savaşı sonrası normatif/idealist düzenlemelerin ikinci dünya savaşının başlamasıyla iflası realist paradigmanın öngörülerinin bir kanıtı olarak sunulmuş, 1940'lardan itibaren disiplinde uluslararası ortamın bir anarşi ortamı olduğu ve gücün ön plana çıktığı çalışmalar ağırlık kazanmıştır. (Koçer, 2007) Realizm açısından uluslararası politikayı anlamada en önemli kavram, güç cinsinden tanımlanmış "ulusal çıkar" kavramıdır. (Goldstein, 1999; Çakmak, 2006) Devletlerin milli güvenlik kavramıyla ifade ettiği siyasi bağımsızlığı koruma durumu, realizm için olmazsa olmazdır ve güvenlik ile ifade olunan askeri açıdan güçlü olmaktır. Sıfır toplamlı bir oyuna dönüşen bu güvenlik/güvensizlik ikilemi sürekli olarak kendini üretir. (Kardaş, 2007) Realizmin, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu ortamının temel yapısını sıfır toplamlı bir oyun olarak görme eğilimine karşılık Konstrüktivizm tehdit algılamalarını ve çıkar kavramını siyasi ve sosyo-kültürel bir inşanın eseri olarak görür. Bu inşa süreci tarihsel bir yapı arz edebileceği gibi konjonktürel bir şekilde de üretilebilir. Tarihsel veya konjonktürel yapıda üretilen/geliştirilen kimlik, kültür, ideoloji veya normlar gibi düşünsel faktörlerdeki değişim devletlerin dün, bugün ve yarın, çatışma ve işbirliği yönünde değişebilen davranışlarını, ilgilerini, algılamalarını açıklamada referans alınır. (Wendt, 1999) Dünya düşünsel tarihinin bir ürünü olan Kapitalizm/Liberalizm-Komünizm ideolojilerinin bir çatışması olan Soğuk Savaş dönemi ve sonrası, konstrüktivizmle bir bütünlük içinde açıklanabilmektedir.

BÖLÜM 3: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

3.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASI 1990-2001

Soğuk savaşın sona ermesi ile İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan ve neredeyse 45 yıl süren Doğu-Batı kutuplaşması barışçıl bir şekilde sona ermiş ve Batının özelde de ABD'nin zaferi ile sonuçlanmıştır. ABD'nin tek süper güç konumuna oturduğu iddiası ve temsil ettiği liberal serbest piyasa ekonomisinin rakipsiz kalması ile kimileri tarihin sonunu ilan etmiş (Fukuyama, 2005), kimileri ise uluslararası ortamda bundan sonraki karşılaşmaların medeniyetler arasında olacağını ileri sürerek dünya haritasını bölümlere ayırmıştır. (Huntington, 2000)

İkenberry'e göre ise Soğuk Savaş sonrası yeni bir dünya düzeni kurulamamıştır, çünkü 1940'larda kurulan eskisi halen devam etmektedir. Batının liberal demokratik düzeni başarılı olmuştur ve ayaktadır. SSCB'nin çökmesi sadece bu düzenin önündeki bir engelin kalkması anlamına gelmektedir. (İkenberry, 1996) Ancak, Soğuk Savaş süresince iki kutuplu yapının, ülkelerin politikaları üzerindeki sınırlayıcı etkilerinin görece azalması ve SSCB'nin dağılması sonrası ortaya çıkan jeopolitik ve jeokültürel güç boşluklarının doldurulmasında uluslararası ortamda girişilen mücadeleler göz önüne alındığında bir kaos ortamının varlığını kabul etmek doğru olacaktır. Hızlı küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimleri, Avrupa Birliği'nin (AB) entegrasyon sürecini hızlandırması, RF'de ki toparlanma süreci, Çin'in ekonomik bir dev haline gelmesi, küresel terörizmin önlenemez yükselişi dikkate alındığında, uluslararası yapının Soğuk Savaş sırasındaki dünya düzeninden farklı bir noktada olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Bu yeni yapıda, Batı ittifakı içinde galip tarafta olan Türkiye, kendisini çevresindeki pek çok çatışma alanı ile çevrili vaziyette bulmuştur. Statik ön görülebilir Soğuk Savaş ortamından, dinamik yeni tehditler ve bazı fırsatlar içeren Yeni Dünya Düzeni'ne geçilmesi Türkiye'nin dış politikasında değişimlerin olmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Gözen'e göre Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dış politikasının temel yöneliminde herhangi bir değişim yaşanmamış dış politikanın çerçevesi ABD ve NATO düzleminde olmaya devam etmiştir. (Efeğil, 2009) Sayarı ve Ataman'a göre ise Soğuk Savaş sonrası dönemde hem iç hem de dış politikayı yeniden yapılandırmayı gerektiren dört önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlar özetle Özal'ın pragmatik liderliğinin etkisiyle dış politikada geleneksel reaktif anlayışın terk edilerek, inisiyatif alan bölgesel sorunlara aktif katılım sağlayan bir dış politika anlayışına geçilmesi, ikinci olarak küreselleşme ile dünya bütünleşme sürecine girerken aynı zamanda buna tezat bir şekilde yerelleşme çabaları kapsamında etnik kimliklerin ön plana çıkarılması ve bunun Türkiye'deki yansıması olan Kürt milliyetçiliğinin gerek iç gerek bölgesel politikalarda Türkiye'nin karşısına bir sorun olarak çıkması, üçüncü olarak Kürt milliyetçiliğine paralel bir şekilde 1980 darbesi sonrası artan bir ivme ile Siyasal İslam'ın yükselişi ve bunun devlet yönetiminde ortaya koyduğu gerilim, son olarak ise Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin çevresinde ortaya çıkan istikrarsızlıklar ve güvenlik sorunları kapsamında Türk dış politikasında bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. (Sayarı,2000; Ataman, 2007)

Elbette Türkiye'nin Tanzimat fermanına (1839) kadar götürülebilecek Batılılaşma çabaları, dış politikasının şekillenmesine de büyük etkide bulunmuştur. Soğuk Savaş sonrasında dahi devam eden bu etki ile Türk dış politikasının ana ekseninin Batı olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu çalışmada Türk dış politikasındaki değişim/dönüşümden kastedilen bir eksen kayması olmayıp dış konjonktürdeki değişimlerin etkisinde ve iç siyasi yapıdaki dönüşüme paralel olarak bölgesindeki çıkarlarını ABD/AB'nin çıkarları ile uyumlaştırma çabaları ve her halükarda dış politikasını çeşitlendirme girişimleri olarak ele alınmaktadır. Soğuk Savaş sonrası tek hegemon güç olan ABD'yi dikkate almayan dış politika girişimleri ile değişim/dönüşümü ele almak zaten fazlasıyla ütöpik olacaktır

Dış politikadaki bu çok boyutluluk girişimini 1980 sonrası artan liberalizasyon faaliyetleri ile gelişen ekonomik faydacılık kapsamında kurulan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO/EİT) (1985) ve SSCB'nin dağılmasından hemen sonra kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na (KEİT) (1992) kadar götürmek yanlış

olmayacaktır. (Ataman, 2007) Bu iki örgütün kurulma aşamasından sonra fonksiyonel olamadığı yönünde eleştiriler mevcut olmasına rağmen (Canbolat, 2004:242; Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2001) bu örgütlerin kurulması dahi dış politikadaki çok boyutluluğa geçişin bir kanıtıdır.

Bu bölümde uluslararası yapıdaki değişime paralel bir şekilde, Türk dış politikasındaki dönüşüm incelenecek ve bu dönüşümü konstrüktivizmin açıklama yeterliliği tartışılacaktır.

3.1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikasına Yön Veren Unsurlar

SSCB'nin dağılması ardından Türkiye, sınırında önemli bir gücün tehdidinden kurtulsa da Orta Doğuda, Balkanlarda ve Kafkaslarda ard arda ortaya çıkan krizlerle uğraşmak durumunda kalmıştır. Orta Asya, Balkanlar ve Kafkaslarda yeni doğan devletler, AB üyelik süreci ve küreselleşme Türk dış politikasının ana gündem maddelerini oluşturmuştur.

3.1.1.1. Türkiye'nin Jeopolitik Konumu

Soğuk Savaş süresince Batı ittifakının SSCB'ye karşı kenar kuşağının önemli bir parçası olan Türkiye (İlhan, 2003; Tezkan, 2002), stratejik konumunu dış politika amaçları için sık sık ileri sürmüştür. (Gözen,2001:79; Uslu, 2006:12) SSCB'nin dağılması ile birlikte Türkiye'nin bu yeni düzendeki konumuna yönelik gerek içerde gerekse de Batı'da bazı şüpheler ortaya çıkmıştır. Doğu Avrupa'da bağımsızlıklarını kazanan eski SSCB ülkelerinin AB ile entegrasyon çabalarının ortaya çıkması ise Türkiye'nin coğrafi olarak Orta Doğu kuşağında (Shatterbelt) olduğu algısını (Cohen, 1991) güçlendirmiştir.

Türkiye'nin stratejik konumundaki bu algı değişikliği siyasi elite Batılıların Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımlarda isteksiz davranmaya ve Kıbrıs sorunu gibi konularda olumsuz tutum sergileyebilecekleri endişesini ortaya çıkarmıştır. Ancak 1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgali ile Türkiye'nin stratejik konumuna yönelik şüpheler

ortadan kalkmış (Larrabee ve Lesser, 2004), Orta Doğu, Kafkaslar, Orta Asya bölgelerinde istikrar ve düzen tesisi için Türkiye'nin önemi, Batılılar tarafından hızlı bir şekilde anlaşılmıştır. Türkiye'nin öneminin artmasında sadece jeopolitik konumu değil aynı zamanda da komünizm sonrası ortaya çıkan Orta Asya'daki yeni ülkeler için, demokrasisi ve 1980'lerden itibaren artan bir şekilde liberal ekonomiye geçişi ile referans olma kapasitesi etkili olmuştur. (Kirişçi, 1994)

Soğuk Savaş sonrası yeni güç merkezleri oluşurken, Türkiye kendi bölgesindeki merkezi güçlü konumunu ortaya çıkarmaya ve Batı nezdinde ki stratejik konumunu kaybetmemeye çalışmıştır. (Uslu, 2006;22) Türk ileri gelenleri coğrafi konum ve güçlü askeri yapıyı ön plana çıkararak; ülkenin, kuzey-güney ve doğu-batı, kara ve deniz geçiş yolları üzerindeki konumundan hareketle Türkiye'nin Batı için hala vazgeçilmez olduğunun altını çizmişlerdir.

Öncelikle Türk siyasi elitinin jeopolitik algısındaki bu onarımın ardından, genel olarak Batı ve özelde ABD'deki Türkiye algısı, gerek Saddam Hüseyin Irak'ının Kuveyt'i işgali sonrası, gerekse de tarihi, kültürel bağların bulunduğu Kafkaslar ve Orta Asya Türk devletlerinin ortaya çıkması ile stratejik ortaklık seviyesinde devam etmiştir.

3.1.1.2. Küreselleşme

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'yi etkileyen en önemli gelişmelerden birisi de küreselleşmedir. 1970'lerde çokuluslu şirketlerin doğması ve 1980'lerdeki teknolojik gelişmeler ile para, emek ve sermaye önündeki sınırların yavaş yavaş ortadan kalkması ve ulusal devletlerin dayandığı ulusal ekonomilerin değişime uğraması ile güçlü devletler dahi bu küreselleşme sürecine uyum sağlayabilmek için bölgesel oluşumlar içine girmişlerdir. AB, Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) gibi güçlü oluşumların yanında daha küçük devletlerde bu örgütlere bir biçimde eklenmeye çalışmışlardır. (Falk, 1995; Oran, 2001:204-205)

Uluslararası alandaki diğer bir önemli gelişme ise özellikle Avrupa’da insan/azınlık haklarında ortaya çıkmıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) 1990 Paris Şartı ile devletlerin insan ve azınlık haklarına saygı göstermeleri yanında farklı kimliklerin kuvvetlendirilmesi için gerekli koşulların yaratılması da istenmiştir. Bu süreç ile azınlık ve insan hakları konusunda ortaya konan büyük değişikliklerin yanında bu konular artık ülkelerin iç işleri sayılmaktan çıkmış, uluslararası meşru ilgi alanı haline gelmiştir. (Oran, 2001:206)

SSCB’nin dağılması ile Avrupa siyasi haritası değişmiş ve iki kutuplu yapının dengesinden yararlanarak özerkliklerini koruyan ülkeler için uluslararası ortam zorlaşmıştır. Saddam Hüseyin yönetiminde Irak’ın Orta doğu güç ve petrol dengesini bozmaya yönelik Kuveyt’i işgal girişimine karşı ABD önderliğinde Batı’nın güçle müdahalesi tek hegemon gücün dünyaya askeri yöntemlerle şekil verme isteğinin de habercisi olmuştur.

1991 Roma zirvesi ardından NATO’nun Orta Avrupa, Sovyetler Birliği, Güney Akdeniz ve Orta Doğu bölgelerindeki istikrarsızlıkları ele alması kararına varılmıştır. (Hale, 2003:204) Somali, Bosna, Kosova müdahaleleri ardından ise artık fonksiyonsuz olduğu ileri sürülen NATO’ya 1999 Washington kararları ile “Yeni Stratejik Konsept” başlığında “barışı koruma ve insani yardım” görevi verilmiş ve bu örgüte yeni bir anlam kazandırılmıştır. (NATO El kitabı,1999) NATO’nun kuruluşu itibarıyla varlık sebebi ortadan kalkmış olmasına rağmen, küreselleşme içerisinde kendisine yeni bir hedef belirlediği ve böylece varlığını sürdürmeye karar verdiği anlaşılmıştır. (Baydil, 2010:5) NATO’nun bundan sonraki görevleri arasına uluslararası istikrarın korunması vasıtasıyla serbest piyasa düzeninin devamlılığı da girmiştir.

3.1.2. Türkiye-ABD İlişkileri

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye’nin ABD ile ilişkilerine bakışının temel parametrelerini, Askeri alanda yardım ve işbirliği, Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya bölgelerinde benzeşen çıkarlarını birlikte gerçekleştirme olarak özetlenebilecek stratejik ortaklık, PKK’ya karşı işbirliği, Türkiye’nin AB üyeliğine

geleneksel destek ve özellikle Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında işbirliği şeklinde özetlenebilir.

ABD tarafında ise Brzezinski tarafından da belirtildiği gibi Soğuk Savaşın ödülü olan Avrasya'da Türkiye önemli bir eksen ülke konumunda olmuştur. (Brzezinski, 1999) Avrupa-Balkanlar, Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya bölgesindeki konumu ile Türkiye bu bölgelerin tamamındaki ABD çıkarlarını gerçekleştirmede önemli bir stratejik ortak olarak sivrilmiştir. (Uzgel, 2001:251; Kirişçi, 2002; Turan, 2003) ABD tarafında Türkiye, köktendinci İran'a karşı ideolojik bir denge unsuru, Balkanlarda barışı tesis çalışmalarına katılımcı bir ortak, yeni kurulan Türk devletleri ve Gürcistan ile Batı arasında Rus olmayan bir iletişim köprüsü, Hazar enerji kaynakları için Rus ve İran alternatifi bir çıkış noktası, İsrail ile İslam dünyası arasında ilişkilerin normalleştirilmesinde örnek bir ülke konumunda olmuştur. ABD'nin Türkiye'ye olan ilgisi Soğuk Savaş sonrası dönemde yükselen bir yapı arz etmiştir. (Makovsky, 2001:327-328)

ABD, Türkiye'nin bölgesel açılımlarına genel olarak destek vermiştir. Türkiye'nin uzun süre SSCB yörüngesinde kalan, Karadeniz'e komşu ülkelerle giriştiği KEİT açılımı bunlardan birisidir. Yeni Dünya Düzeninin Ticaret Devleti mantığı çerçevesinde, Doğu Bloku Devletlerinin artık toprak değil "Pazar" olarak önem kazanması (Uzgel, 2001;245), bunun sadece Türkiye'nin aldığı inisiyatife olan destek değil aynı zamanda bu ülkelerin liberalizasyon süreçlerine olan olumlu etkisi nedeniyle olduğu şeklinde okumak doğru olacaktır.

ABD'nin Türkiye'ye diğer önemli bir desteği ise AB üyelik sürecinde olmuştur. ABD Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarında Batı yönelimli kalmasının bir aracı olarak Türkiye'nin Batı kurumlarında en üst düzeyde katılımını geleneksel olarak desteklemiştir. AB üyeliğinde ise, Türkiye gibi bir stratejik ortağın İngiltere ile birlikte AB içinde olmasının, ABD çıkarlarıyla uyumlu olması etkili olmuştur. (Turan, 2003)

Türkiye ise Soğuk Savaşın galibi ve tek hegemon gücü ile işbirliği yaparak ulusal hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin

dağılması, dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Avrupa'da da politika, ekonomi ve güvenlik alanlarında önemli algılama ve politika değişikliklerine neden olmuştur. Avrupa'ya doğudan gelen tehdidin ortadan kalkmasıyla, Türkiye'nin Batı nezdinde ki stratejik önemi tartışılmaya başlanmıştır. (Baykal ve Arat, 2001:326) Türkiye'nin Nisan 1987'de AB üyeliği için yaptığı başvurunun Aralık 1989'da olumsuz yanıtlanması ve Avrupa'daki Türkiye'ye yönelik önem algılamasındaki değişiklik, Türkiye'nin dış politikasını daha çok ABD eksenine kaydırmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası, Türkiye ABD ilişkilerinin gelişmesine neden olan ilk olay, 1990 yılındaki Irak'ın Kuveyt'i işgal serüvenidir. Orta Doğu petrol dengelerinde önemli bir değişikliğe neden olacak bu işgal, Türkiye'nin artık eskisi kadar önemli bir ülke olmadığı görüşünü ortadan kaldırmıştır. (Sayarı, 2000)

Gerek petrol güvenliğini gerekse ABD ve Batı'nın bölgede ki çıkarlarını tehlikeye sokan bu durumla, Irak dünya petrol rezervlerinin %20'sini kontrol eder hale gelmiştir. (Dedeoğlu, 2002) Enerji alanındaki bu değişiklik ile de işgal, hızlı bir şekilde dünya sorunu haline almış ve devletleri harekete geçirmiştir. (Uçarol, 2008)

Körfez krizi ile şimdiye kadar karşı taraflarda yer alan ABD ve Rusya Federasyonu (RF) işbirliğine yönelmiş ve Birleşmiş Milletlerde (BM) Irak'a karşı ard arda kararlar alınmasını sağlamıştır. 2 Ağustos 1990 tarihli Irak'ın Kuveyt'ten derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini öngören 660 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı ardından, 6 Ağustos 1990 tarihli Irak'a uygulanacak ekonomik yaptırımları içeren 661 sayılı BMGK kararı alınmış ve tüm devletlerin bu karara uyması istenmiştir.

Türkiye bu işgal karşısında konstrüktivist bir güvenlik politikası izlemiştir. Konstrüktivist güvenlik anlayışında milli güvenlik olgusunu oluşturan milli çıkar, tehdit algılamaları realizmde olduğu gibi verili olarak ele alınmaz, bu algılama ve tanımlamalar siyasi ve sosyo kültürel bir insanın eseridir. Bu inşa süreci tarihsel bir yapı arz edebileceği gibi konjonktürel bir şekilde de üretilebilir. Tarihsel veya konjonktürel yapıda üretilen/geliştirilen ortak kimlik, kültür veya normlar gibi

düşünsel faktörlerdeki değişim devletlerin dün, bugün ve yarın değişebilen davranışlarını, ilgilerini, algılamalarını açıklamada referans alınır. Bu bağlamda Irak'ın Kuveyt'i işgali ile bölgedeki gücünün yükselmesi ve başka sorunlarını güç yoluyla çözme eğilimi Türkiye'yi ABD ittifakının içinde olmaya yönlendirmiştir. (Arı, 2005) Türkiye Körfez Krizinin ilk günlerinden itibaren Irak karşıtı cephede yer almış, bunda Irak'ın aşırı silahlanması ve Türkiye'nin Güney doğu Anadolu'daki projesine karşı takındığı tutum etkili olmuştur. (Sönmezoğlu, 2000) Kriz öncesi su sorunu nedeniyle Irak-Türkiye ilişkileri gerginleşmiş ve Irak'ın sorunu diplomasi yerine güç ile çözmek istediğinin işaretleri ortaya çıkmıştır. (Arı, 2005:580) Türkiye gerek Yumurtalık boru hattını kapatarak, gerekse de savaş esnasında Irak sınırına asker kaydırarak BMGK kararlarına katılmış, Türkiye'deki NATO üslerini ABD ve müttefiklerinin uçaklarına açarak önemli kolaylıklar sağlamıştır. (Uzgel, 2001:255-256)

Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreçte, uluslararası ortamda bu işgalin haksız bir savaş olduğu genel bir kabul görmüş, BM'de Irak'ın işgali durdurmasına yönelik kararlar alınmıştır. Burada ki haksız savaş normu, Türkiye'nin dış politika kararlarında da etkili olmuştur. Türkiye'nin kriz süresince ABD ve müttefikleri yanında olmasını açıklayacak pek çok neden sayılabileceği gibi, yanı başındaki savaşa katılmamak için de pek çok neden -Irak'taki merkezi yönetimin zayıflamasıyla Kuzey Irak'ta bir Kürt yönetiminin kurulabilmesi, bölgedeki boşluğun PKK tarafından doldurulması, Irak ile olan ekonomik ilişkilerde büyük kayıp olması vb.- sayılabilir. Bu noktada Türk dış politikasına yön veren önemli unsurun, haksız bir savaşa karşı uluslararası ortamdaki ortak tepkiye, konstrüktivizmin normlara uygun davranış mantığı çerçevesinde katılmasıdır denilebilir.

Nihayetinde Türkiye'nin Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasında oynadığı önemli rol ve Turgut Özal ile George Bush arasında gelişen ilişkiler neticesinde ABD-Türkiye stratejik ortaklığı kurulmuştur. Turan'ın açıklamasıyla stratejik ortaklık; temel hedeflerde güçlü bir uyum, can alıcı meselelerde birlikte hareket edebilme iradesidir. (Turan, 2003)

Soğuk Savaş sonrası stratejik ortaklığın temellerinin atıldığı kriz süresince, Türkiye'nin ABD'nin yanında yer almasına karşın ekonomik zararlarının karşılanmaması ve gerek Kuzey Irak göçmenleri sorunu gerekse de PKK terörüyle mücadeleye yeterince destek verilmemesi, Türkiye'de ABD'nin Orta Doğu politikalarına olan kuşkunun artmasına neden olmuştur.(Larrabee ve Lesser,2004) ABD'nin yüksek öncelikli Irak politikalarında Türkiye çok önemli bir rol üstlenmesine rağmen, iki ülke ilişkilerinde en fazla gerilim yine ABD'nin Irak politikaları nedeniyle olmuştur. (Makovsky, 2001:339)

ABD ve Türkiye'nin İran'a bakış açıları da farklı olmuştur. Her ne kadar Türkiye İran'ı ideolojik bir rakip olarak görse de ekonomik ilişkilerini geliştirmek istemiştir. İran'ın tecrit edilmesi ise Türkiye'nin ekonomik amaçlarını olumsuz etkilemiştir. 1996'da ABD'de kabul edilen İran-Libya yaptırım kararı nedeniyle, yine aynı yıl imzalanan Türkiye-İran doğalgaz anlaşması Türkiye tarafından geciktirilmiştir. (Makovsky, 2001:341-346) Türkiye-İran ticaret hacmi 1996'da 1,103,855 \$ iken, 1998'de 627,723 \$ gerilemiştir. (Deik, 2003) 1990'lar süresince Türkiye, İran'a yönelik politikalarında ABD'yi öncelese de, ABD'nin Irak politikalarında olduğu gibi İran politikaları nedeniyle de ekonomik kayba uğramak istememiştir. ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik güç politikalarından Türkiye'nin güvenlik endişeleri duyması, ileride Türkiye-ABD ilişkilerinde uyumun en az olduğu bölgenin Orta Doğu olmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye-ABD ilişkilerinde paralelliğin yakalandığı diğer ülke ise İsrail'dir. Türkiye'nin İsrail'e olan yaklaşımı, Orta Doğu bölgesinden algıladığı güvenlik endişeleri temelinde gerek PKK'ya karşı istihbarat desteği gerekse de Suriye ile olan sorunlarda elini güçlendiren bir argüman olarak gelişmiştir. ABD tarafında ise benzer şekilde İsrail-Suriye barış sürecinde bir baskı aracı ve İsrail ile Müslüman çoğunluğa sahip ülkeler arasında ki ilişkilere model olabilme kapasitesi nedeniyle önem atfedilmiştir. (Sayarı, 2000; Makovsky, 2001:349-350)

ABD Türkiye ilişkilerinde uyumun yakalandığı bölgelerden birisi ise Orta Asya'dır. Orta Asya'da bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerde Ankara'nın özel bir rol

oynaması, model olması Batı ve ABD tarafından önemle vurgulanmıştır.(Makovsky ve Sayarı,2002:158) Bölgede batı karşıtı İran'ın köktendinci rejiminin ihracı ihtimaline karşı Türkiye'nin model olması tercih edilmiş, bu durum Türkiye'nin kaybettiğini düşündüğü stratejik önemin yeniden kazanılması için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. (Kramer, 2003:148)

Türkiye'nin seküler-liberal modeli bu yeni ülkelerin Yeni Dünya Düzeninin liberal sistemine entegre edilmeleri bağlamında önemli görülmüştür. Orta Asya Cumhuriyetleriyle kültür, tarih, din ve dil bağları bulunan Türkiye, bağımsızlığın hemen başında hem kendisi hem de Batı tarafından; laik devlet, çoğulcu demokrasi ve serbest pazar ekonomisiyle bu cumhuriyetler için siyasal ve ekonomik bir model olarak sunulmuştur. (Kona, 2002)

Bu model olma arayışının Türkiye'de de zaman zaman aşırıya kaçan bir duygusallıkta karşılık bulması ile iki ülkenin Kafkaslar ve Orta Asya politikaları uyumlu bir şekilde eklemlenmiştir.

1992 yılının sonlarından itibaren Rus eliti içindeki Avrasyacılar ve Batı yanlısı grup arasındaki görüş farklılıklarının azalması ile RF'nin "yakın çevresinin" RF'nin güvenlik politikası için kilit önemde olduğu paylaşılan bir görüş olmuştur. (Yapıcı, 2004) Bu politika değişimi Yeltsin tarafından 23 Nisan 1993'te onaylanan dış politika doktrini ve Kasım 1993'te yayınlanan askeri doktrin ile açıkça ortaya konmuştur. Bu gelişmeler ABD ve Türkiye'nin SSCB'den koparak bağımsızlıklarını kazanan yeni ülkelerin RF'ye olan bağımlılıklarını azaltarak dünyaya entegre olmalarını sağlama ortak hedefine yöneltmişlerdir. (Kirişçi, 2002)

İki ülkenin Orta Asya ve Hazar bölgesindeki zengin enerji kaynaklarının Batı piyasalarına taşınması konusundaki ortaklığı, yeni büyük oyun olarak nitelenen bu mücadelede Türkiye ve ABD'yi aynı tarafta konumlandırmıştır. ABD bu kapsamda Türkiye tarafından önem verilen ve RF-İran'ı bypass eden BTC boru hattını desteklemiştir. (Sasley, 1998; Larreebe ve Lesser, 2004)

3.1.3. Türkiye-AB İlişkileri

Türkler 1856 Paris barış antlaşması ile Avrupa devletler sistemine alınsalar da (Armaoğlu, 1999), kültürel değerler açısından bu sistemin içinde olmaları konusu sorunlu olmuştur. Avrupa devletler sistemi içinde kabul edilen Osmanlı aynı zamanda doğu sorununun da önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Türkiye Avrupa'da olmak ama Avrupalı olmamak çelişkisiyle karşı karşıya kalmıştır.

Avrupa'nın azımsanmayacak bir bölümünün zihninde yer etmiş olan Türkiye'nin Avrupalı olmadığı düşüncesi günümüzde de devam etmektedir. Konstrüktivizmin karşılıklı inşa yaklaşımında olduğu gibi Avrupa'nın kendi kimliklerinin oluşturulmasında en belirgin ötekileri asırlarca 'Türkler' olmuşlardır. (Burçoğlu, 2007) Farklı din ve kültür gelenekleri yüzünden Türkiye gerçek bir Avrupalı olarak görülmemektedir. (Larrabee ve Lesser, 2004) Avrupalılar her ne kadar Türkiye'yi Avrupalı olarak görmüyorlarsa da Türkiye'nin Avrupa'daki yerini ya da Avrupa'daki önemini yadsımamışlardır. (Erdoğan, 2002; Yurdusev, 2001)

Türklerin Tanzimat Fermanına (1839) kadar götürülebilecek batılılaşma süreci, Türkiye Cumhuriyetinin Atatürk'ün önderliğinde kurulması ve ard arda yapılan devrimler ile hızlanmış, 12 Eylül 1963 tarihine gelindiğinde ise Ankara Anlaşması ile Türkiye Avrupa'nın bir parçası olma iradesini ortaya koymuştur. Bu anlaşma Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin hukuki temelini de oluşturmuştur.

Uğur'un ifadesi ile 1963'te başlayan bu süreç, gerek Türkiye demokrasisindeki kesintiler nedeniyle, gerekse de AB'nin Türkiye'nin üyeliğine yeterince dayanak oluşturamaması, Türkiye'nin de yeterince inandırıcı atılımlar yapamaması (Uğur, 2000) nedeniyle halen devam eden sorunlu bir sürece dönüşmüştür.

1990'lı yıllarda Türkiye-AB ilişkilerinin temel belirleyici unsurları, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Avrupa iç bütünleşmesi sürecinde meydana gelen hızlı ilerlemelerdir. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve SSCB'nin dağılması ardından Avrupa tehdit algılamalarındaki değişim politikalarına da yansımış, ekonomi ve güvenlik alanlarında

önemli değişikliklere neden olmuştur. Avrupa'ya doğudan gelen tehdidin ortadan kalkmasıyla, Türkiye'nin Batı nezdinde ki stratejik önemi tartışılmaya başlanmıştır. (Baykal ve Arat, 2001)

Bu dönemde Orta ve Doğu Avrupa'da ki eski sosyalist ülkeler, bir yandan Batı tipi parlamenter demokrasiye geçerken, diğer yandan da pazar ekonomisine geçiş yönünde adımlar atmışlardır. AT bünyesinde, parasal ve ekonomik birliğin yanı sıra siyasal birliğin de sağlanması yönünde ki görüşlerin güçlenmesi ve bu çerçevede, 1992'de imzalanan ve 1993'de yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasıyla Avrupa bütünleşmesi fikri, 1958'den itibaren en büyük atılımı gerçekleştirerek 'Avrupa Birliği' adını almış ve siyasal birliğe doğru ilerlemeye başlamıştır. (Dedeoğlu, 2003)

Bu süreçler ışığında kimlik, kültür ve aidiyet sorunları ve Avrupa'nın siyasal sınırlarının nasıl belirleneceği konusu gündeme gelmiştir. (Baykal ve Arat, 2001) Doğu Avrupa'da bağımsızlıklarını kazanan eski SSCB ülkeleri'nin AB ile entegrasyon çabalarının ortaya çıkması ise Türkiye'nin coğrafi olarak Orta Doğu kuşağında olduğu algısını (Cohen,1991) güçlendirmiştir. Türkiye'nin Avrupa'daki imajını belirleyen tarihsel boyutun yanında, stratejik konum ve Batı dışı din ve kültürlerle olan sınırı oluşturması ilişkileri daha karmaşıklaştırmıştır.

Tarih ve din belirli bir somutluk ve nesnellik arz etmelerine rağmen, jeostratejik ve ekonomik boyuta oranla daha çok öznel değerlendirmelere neden olmaktadır ve Türkiye hakkındaki imaj ve algılamaların oluşmasında önemli etki de bulunmaktadır. (Vergin, 1998)

Soğuk Savaş sonrası güvenlik endişelerinin azalması - İnsanın temel ihtiyaçları olan ontolojik güvenlik ve özgürlük bağlamında - ile birliğin yapısında insan hakları ve özgürlükler kapsamında normatif düzenlemeler ön plana çıkmıştır. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, Avrupa'da da insan hakları söylemi 90'lar da önemli bir gelişme göstermiştir.

1993 Maastricht anlaşması, 1993 Kopenhag Kriterleri, 1997 Amsterdam Anlaşması ve 2000 Nice Zirvesinde alınan kararlar-AB temel Haklar Şartı- ardından AB'nin üçüncü ülkelerle olan dış ilişkilerinde insan hakları ve demokrasi konuları birliğin ekonomi ve güvenlik politikalarında yönlendirici olmuştur. (Türkmen, 2003) Ekonomik bir birlik olarak kurulan AB'nin dış ilişkilerindeki ana gündem maddesi ticaret iken, Soğuk Savaş sonrası dönemde birlik içi entegrasyona paralel bir şekilde üçüncü ülkelerle finansal ve teknik yardım dahil ticari konularda ilişkiye girilen ülkedeki insan hakları ve demokrasi sorunları giderek artan bir önemde belirleyici olmuştur. (Usul, 2002)

Avrupa'da paylaşılan ortak normların 1993 Kopenhag Kriterleri ile ortaya konması ve diğer AB üyelerinin üyelik süreçlerinde ortada olmayan bu normların Türkiye'nin ucu açık üyelik sürecinde dayatılmasını ortak Avrupa kimliğinde "Türkiye'nin yeri var mı?" tartışmasının bir sonucu olarak okumak doğru olacaktır.

AB dış politikasında öne çıkan insan hakları normatif argümanı, üye devletler için ise kendi dış politika amaçlarını gerçekleştirmede bir silah olarak kullanılmıştır. Örneğin, Portekiz Endonezya'nın Doğu Timor'a uyguladığı sansürle diğer üyeler kadar ilgilenmezken, Yunanistan Birliğin Türkiye'deki insan hakları ihlallerine ilgisini çekmek için yoğun çaba harcamıştır. (King, 1999)

Türkiye'nin Batı'ya dönük ilgisinin önemli bir ayağını ise güvenlik boyutu oluşturmuştur. Bu bağlamda Türkiye Soğuk Savaş sonrası değişen konjonktürde NATO ve BAB gibi güvenlik ve savunma örgütlenmelerindeki kurumsal yapı değişikliklerini yakından takip etmiştir. (Özdal, 2005)

AB'nin askeri ve güvenlik politikalarının NATO'ya olan bağımlılığını azaltabilecek olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının (AGSP) oluşturulma çabaları birliğin öncelikli hedefi olmamasına rağmen uzun vadeli hedefleri arasına girmiş, birliğin ekonomik, kültürel, siyasi entegrasyonu yanında askeri kapasitesinin oluşması uluslararası aktör olma bağlamında önemli görülmüştür. (Deighton, 2002)

Özellikle Avrupa Topluluğu üyesi devletler tarafından Maastricht Anlaşması ile AB'nin kurulması ve bu oluşumun bünyesinde “Ortak Dış Güvenlik Politikasının (ODGP)” oluşturulması topluluk üyesi olmayan Türkiye’de endişelere yol açmıştır. Bu endişenin temelinde ise Batı’nın güvenlik örgütü NATO içindeki ikinci büyük orduya sahip olarak önemli bir konumu bulunan Türkiye’nin, bu yeni oluşumda söz sahibi olamayacağı düşüncesidir. Nitekim Türkiye’nin endişeleri haklı çıkmış içinde olmaya çalıştığı AGSP ve bu politikanın devamı olan ODGP’nin içinde eşit üye olma çabaları sonuçsuz kalmıştır.

AGSP’nin karar alma mekanizmasında yer bulamayan Türkiye’ye bu politika kapsamında oluşturulmaya çalışılan “Acil Müdahale Gücü” itibariyle danışma statüsü verilmesi teklif edilmişse de bu durum Türkiye’de Avrupa’dan dışlanma çabaları olarak algılanmıştır. (Özdal, 2005)

Türkiye’nin AB üyelik sürecindeki fayda maliyet hesaplarında Türkiye tarafından ileri sürülen argümanlar; Türkiye’nin büyük bir pazar olması, genç ve dinamik insan gücü, doğu ve batı arasındaki kültürel konumu ve AB’nin Türkiye olmadan küresel bir güç olamayacağı başlıklarıyla belirtilirken, AB tarafından ise benzer şekilde genç ve büyük insan gücünün serbest dolaşımı sorunu, Türkiye’nin çatışma bölgelerine olan yakınlığı ile bu çatışmaların bir AB sorununa dönüşme olasılığı ve ortak Avrupa Kimliğinde Türkiye’ye yer olup olmadığı sorunu ile belirtilmektedir.

Bununla beraber Türkiye’nin AB’ye olan bakış açısı Soğuk Savaş sonrası konjonktürünü yakalayamamıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye, Avrupa’nın o günkü haline değil, önceki haline üye olmayı talep eder gibi olmuştur. (Dedeoğlu, 2005) AB’yi ekonomik bir birlik olarak görme eğilimi ile 1995’teki Gümrük Birliğine girme süreci sonucunda hızlı bir AB üyeliği hayal edilmiş ancak 1987 Tek Senet, 1992 Maastricht Anlaşması ve 1993 Kopenhag kriterleri ile siyasi birliğin öne çıkması, AB’nin Avrupa kıtası coğrafyasındaki bütünleşme sürecinin ivmelenmesi ve Avrupa kimliğinin ön plana alınması Türkiye’nin önünde kat etmesi gereken süreci uzatmıştır.

Türkiye'nin yaşadığı siyasal ve ekonomik istikrarsızlık, PKK terörüyle mücadele, Yunanistan'la yaşanan anlaşmazlıklar, Kıbrıs gibi temel sorunlar Türkiye-AB ilişkilerinin gidişatını daha önce olmadığı kadar çok etkilemeye başlamıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğine, niteliğine ve öncelikli hedeflerine ilişkin yaklaşımlarındaki farklılık, 1990'lar da iyice belirginleşmiştir. Türkiye'nin ısrarla tam üyelik hedefini kovalaması ve ilişkilerin geliştirilmesi için atılan her adımı aslında tam üyeliğe giden yolda bir ilerleme olarak görmesine karşılık, AB tarafı 1990'ların sonuna kadar Türkiye'yle ilişkileri tam üyelik perspektifi vermeksizin, ortaklık ilişkisi (gümrük birliği) çerçevesinde yürütmeye özen göstermiştir. Bu yaklaşım farklılığının sonucunda, daha önceki dönemlerde olmayan sürekli bir gerilim 1990-2000 döneminde ilişkilere yansımıştır. (Baykal ve Arat, 2001)

Bu dönemde Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği Antlaşması (1995) imzalanarak ticari engeller ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Diğer önemli gelişmeler ise 1997 Lüksemburg Zirvesi ve 1999 Helsinki Zirvesi'dir. 12-13 Aralık Lüksemburg Zirvesi ile Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Estonya, Slovenya ve Kıbrıs Rum Kesimine müzakerelerin başlaması için 30 Mart 1998 tarihi verilirken, Romanya, Bulgaristan, Slovakya, Malta, Letonya, Litvanya için müzakerelere hazırlayacak süreç başlamıştır. Türkiye sürece dahil edilen bu ülkelerin tamamından daha eski bir demokratik geçmişe sahip olmasına rağmen aday ülke olarak dahi ismi geçmemiştir. (Karluk, 2005)

Uzun süre Batı ittifakı içinde kalan Türkiye'nin eski rakipler olan Doğu Avrupa devletlerinden dahi geri plana alınması Türkiye'de büyük tepki uyandırmıştır. Türkiye Lüksemburg zirvesinde alınan kararların Cardiff zirvesinde değiştirilmemesi durumunda Türkiye'nin AB ile siyasi diyalogu keseceğini açıklamış, Dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz 14 Aralık 1997'de yaptığı basın açıklamasında zirve sonucunda alınan kararlardan Türkiye'nin Avrupa Konferansına diğer aday ülkelerle birlikte katılmasını öngören teklifi reddetmiş, AB'nin Kıbrıs ile üyelik müzakerelerini başlattığı takdirde Türkiye'nin KKTC ile entegrasyona gitme fikrini düşünceğini açıklamıştır. Ancak yapılan açıklamada 1987'de yapılan tam üyelik başvurusunun geri çekilmeyeceğini ve Gümrük Birliği uygulamalarının devam edeceğini de belirtmiştir.

(<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/FpahagIAdszzKpQ697B1x2F1BQ1x3D11x3D1>)

Lüksemburg Zirvesinin ortaya koyduğu en önemli noktalardan birisi ise Türkiye'nin AB'ye üye olmak için ehil olduğunun ortaya konmasına rağmen, diğer ülkeler için bütünleşmeyi sorunları çözümü yöntemi olarak gören AB'nin, Türkiye söz konusu olduğunda sorunlarını çözülmesini bütünleşme için bir ön şart olarak getirmesidir. Karluk'a göre AB üyelik kriterleri Türkiye için "aday ülke olma" kriterleri haline dönüştürülmüştür. (Karluk, 2005:133)

Türkiye'yi içine almak konusundaki çekincelerine rağmen AB, 10-11 Aralık 1999 Helsinki zirvesi ile Türkiye'yi adaylık statüsüne almış ve ilişkiler tekrar ivme kazanmıştır. Zirve sonuç bildirgesinin 12.md' de Türkiye'ye diğer aday devletlere uygulanan aynı kriterler temelinde, Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir denmektedir. (Karluk, 2005:139)

AB'nin, 1999 Helsinki Zirvesi ve sonrasındaki tutum değişikliğinin nedenleri ise daha çok konjonktürel gelişmelerdir. Bu tutum değişikliğinde, Türkiye'nin AB'ye olan yönelimini devam ettirme amacının yanında, Birliğin önde gelen devletlerinden Almanya'da Sosyal Demokratlar-SPD- ile Yeşiller Partisinin oluşturduğu koalisyonun sergilediği yapıcı tutum etkili olmuştur. (Larrabee ve Lesser, 2004:79) 1998'de Almanya'da iş başına gelen koalisyon Türkiye-AB ilişkilerini kültür ve din farklılıkları noktasından, ekonomik ve politik kriterlerin şekillendirdiği daha objektif bir temele taşımıştır. (Eralp, 2009) Benzer şekilde, Yunanistan'ın Türkiye karşıtı dış işleri bakanı Theodoros Pangolos'un yerine, Yorgos Papandreou'nun geçmesi, Türkiye'nin AB üyelik sürecini olumlu bir şekilde etkilemiştir. Yunanistan'ın politika değişikliğinin temel sebebi ise Türk-Yunan anlaşmazlıklarını -Kıbrıs, Ege sorunları gibi- Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde çözmenin daha kolay olacağı şeklindeki düşünce değişikliğidir. (Eralp, 2009) Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik ABD'nin geleneksel desteği de bu değişimde etkili olmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası ABD'nin Müslüman coğrafyada -Irak, Afganistan- giriştiği askeri operasyonlarda ve sonrasında Türkiye ile daha da geliştirmeye çalıştığı stratejik

ortaklık bağlamında Türkiye'nin AB üyeliğine olan desteği de artmıştır.(Larrabee ve Lesser, 2004:98)

Konstrüktivizme göre devletlerin kimlikleri, ilgileri, önemli gördükleri çıkarları aslında belirsizdir, dün, bugün ve yarın farklılıklar arz eder. Soğuk Savaş süresince Türkiye-AB ilişkilerinde stratejik konum ve güvenlik ön planda iken, Soğuk savaşın sona ermesinden sonra Avrupa'nın Türkiye'ye yaklaşımında askeri ve stratejik konuların önemini azaltırken ekonomik, kültürel ve siyasi faktörlerin önemini artmıştır. (Larrabee ve Lesser, 2004) 1990'lar boyunca AB'nin önceliği kendi içindeki birliğin güçlendirilmesi ve Avrupa coğrafyasında ki bütünleşme çabaları olmuştur.

3.1.4. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Soğuk Savaş süresince Türkiye'nin Balkanlar politikası bölgedeki Türk azınlıkların güvenliği, Yunanistan'daki Batı Trakya Türklerinin sorunları ve Balkanlardaki ideolojik mücadele çerçevesinde şekillenmiştir. (Uzgel, 2001)

Soğuk Savaşın bitmesi ile Balkanlar'daki siyasi yapıların temelden değişmesi bölgede özellikle jeokültürel yüzleşme alanlarında konvansiyonel çatışmalar ortaya çıkarmıştır. Gerek bölgedeki Osmanlı mirası, gerekse de Türkiye'yi Avrupa'ya bağlayan bölge olması ve Türkiye'de önemli bir Balkan göçmeni nüfusunun varlığı, Türk dış politikasında Balkanlar'da güvenlik ve istikrarın sağlanması amacını ana gündem maddelerinden birisi haline getirmiştir. (Uzgel, 2001)

Türkiye'nin Balkanların istikrar ve güvenliğine yönelik bu ilgisi ABD tarafından paylaşılmamıştır. Sosyalist bloğun çözülmesi ile Yugoslavya'nın tampon devlet özelliği son bulmuş bu durum da ABD'nin Yugoslavya'ya olan ilgisini azaltmıştır. (Uzgel, 2002:91) İki kutuplu dünyada kutup liderlerinin kendi müttefikleri ve yakın coğrafyadaki çatışmaları engelleme ve kontrol etme yeteneğine sahip olmaları durumunun ortadan kalkmasıyla (Kasım, 2007) birlikte, ABD'nin bölgedeki gelişmeleri daha çok bir Avrupa sorunu şeklinde görme eğilimi (Erbaş, 2009) ve

Avrupa içinde Balkanların yeni sınırlarına yönelik mücadele kriz ortamını tırmandırmıştır.

Almanya'nın birleşme sonrası ekonomik olarak yükselişinin ardından siyasi olarak da etki sahasını genişletmesi, İngiltere'yi Balkanlarda RF ile yakın politikalara sevk etmiştir. (Andıcan, 1996:249) Almanya, Slovenya ve Hırvatistan üzerinden etki alanını genişletme çabası kapsamında 23 Aralık 1991'de iki ülkeyi tanımıştır. (Erbaş, 2009) Bu durumdan rahatsız olan İngiliz-Fransız birliği, sorunu dondurarak zamana yayma politikası izlemiştir. Sırbistan'ı destekleyen RF'nin de bu politikayı izlemesiyle, Sırbistan güç politikaları için zaman kazanmıştır. Bu durumda Sırbistan'ın Bosna'da gerçekleştirdikleri etnik katliamın 2 yıl süreyle seyredilmesine neden olmuştur. (Davutoğlu, 2001:295)

Yugoslavya'nın bölünmesi sonrası Bosna etnik kıyımı ve Kosova bunalımı ile Balkanlar meselesi bölgesel bir sorundan uluslararası sistemin ve uluslararası örgütlerin ve yeni düzenin güç merkezlerinin sınanma alanı haline gelmiştir. (Davutoğlu, 2001:292)

Soğuk Savaş süresince Yugoslavya ve Türkiye iyi ilişkiler içinde olmuşlardır. Yugoslavya'nın dağılmasıyla bölgede dört yeni ülke-Hırvatistan, Makedonya, Bosna, Slovenya- ortaya çıkmış, Türkiye bu yeni devletler ile de iyi ilişkiler kurmuştur. Yugoslavya'nın varisi Sırbistan ile olan ilişkiler ise ikili bir seyir izlemiştir. Türkiye Avrupa'ya yaptığı ihracatın büyük bölümünü Yugoslavya üzerinden taşıması ilişkilerin kesilmemesinde önemli bir etken ise de, Türkiye Sırbistan'ın saldırgan politikalarına uluslararası kuruluşlarda karşı çıkmıştır. (Kut, 2002)

Bölgede yer alan ülkelerin hemen hemen tümü, sancılı siyasi değişim süreci içerisinde Türkiye'nin desteğini arkalarına almaya çalışmışlardır. Bir yanda Yugoslavyalı yetkililer bağımsızlıklarını ilan eden cumhuriyetleri tanımaması yönünde Ankara'yı ikna etmeye çalışırken, öte yanda Makedonyalı ve Bosnalı yetkililer ile Kosovalı ve Arnavutlar Ankara'nın kendilerinin resmen tanınması yönünde çalışmalar yapmışlardır. Bölgesel krizlerin çözülmesi yönünde girişimde bulunan herkes Türkiye'nin onayına

ve desteğine ihtiyaç duyarak Ankara'yı ziyaret etmiştir. Bütün bu noktalar göz önüne alındığında Türkiye'nin, 1990'lı yıllar boyunca Balkanlar'da aktif bir rol oynadığı söylenebilir. (Uzgel, 2002)

Türk kamuoyunda ise Balkanlardaki yeni durum daha çok Bosna krizi üzerinden tartışılmıştır. Bosna'daki Türk olmayan Müslüman halk, Türkiye tarafında Osmanlının Balkanlardaki hatırasının bir unsuru olarak algılanmıştır. Balkanlardaki yeni güç dengesi altında ezilen Bosna Müslümanları için Türkiye harekete geçmiş, politikasını uluslararası normlardan hareketle belirlemiştir. Bosna Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması, Bosna'daki savaşın saldırgan ve haksız bir savaş olduğunun uluslararası kamuoyunda ortaya konularak karşı gayretlerin artırılması ve BM'nin tarafsızlık statüsü ile uyguladığı silah ambargosunun Bosna'nın meşru müdafaa hakkını engelleyerek mağduru cezalandırdığının ileri sürülmesi başlıklarında toplamıştır.

Türkiye Haziran 1992'de İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) Dış İşleri Bakanları toplanmasına ev sahipliği yapmış ve çabaları ile Bosna'ya yardım yapılmasında etkili olurken(Lesser ve Fuller,2000:196), 1993 ve 1994'de Boşnaklar ve Hırvatlar arasındaki ateşkes ve Federasyon kurulması çabalarında arabuluculuk çabalarında bulunmuştur. Türkiye NATO ve BM kapsamında savaşın durdurulması için kurulan askeri birliklerde görev almıştır. BM Barış Gücü'ne katılmış, Kosova krizi sırasında (1999) Yugoslavya'ya karşı hava saldırısında kullanılmak üzere 18 F-16 ile katkıda bulunmuş, ancak her halükarda Sırbistan ile ilişkilerini kesmemiştir. Türkiye BM, NATO gibi çok taraflı yapılanmalar çerçevesinde elinden geldiğince bölgedeki Müslüman unsurların yararına kararlar alınmasını sağlamaya çalışmış, (Uslu, 2006) Türkiye'nin girişimleri savaşı sona erdirmese de başlangıçta önerdiği önlemler ABD önderliğinde NATO tarafından alındığında savaş sona ermiştir. (Kut, 2002)

Genel olarak Balkanlarda özelde ise Bosna'da Türkiye'nin izlediği politika aktif ve çok taraflı diplomasinin önemli bir örneğini oluşturmuştur. Türkiye'nin Balkanlar krizindeki temel endişesi, çatışmaların kontrolden çıkarak bölgenin tamamına yayılması noktasında olmuştur. Bu endişenin ABD tarafından da paylaşılması gerek Bosna, gerekse de Kosova bunalımlarında ABD-Türkiye politikalarının uyumlu

olmasına ve Türkiye'nin aktif politikasının başarısına neden olmuştur. (Sayarı, 2000; Uslu, 2006) ABD'nin Balkanlara yönelik çabasının arkasında ise RF'nin Balkanlarda Sırbistan üzerinden etki alanı kazanması ve bölgedeki ağırlığının giderek artması bulunmaktadır. (Andican, 1996:252-253)

Türkiye'nin çok taraflı Balkan politikasının önemli bir nedenini de Yunanistan oluşturmaktadır. Türkiye'nin Balkanlara yönelik girişimlerinin Yunanistan tarafından Neo-Osmanlılık olarak algılanması ihtimali ve bu algılamının bölgeden Türkiye'yi dışlanmaya kadar götürebilecek olması Türkiye tarafından fark edilmiş ve Balkan politikası oluşturulurken tüm ülkelerle iyi ilişkiler tesis edilmeye çalışılmış, Sırbistan dahil ilişkiler hiçbir zaman koparılmamıştır.

Türkiye Yunanistan ilişkileri, tarihsel olarak ötekileştirme ve karşılıklı düşman algılamaları ile şekillenmiştir. 1930'larda Atatürk-Venizelos, 1959'da Menderes-Karamanlis ve diğerlerine göre daha kısa süreli süren Özal-Papandreou arasındaki iyileşme dönemleri hariç, genel olarak taraflar diğeri için en büyük tehditlerden birisi olarak görülmüştür. Soğuk Savaş sonrası dönemde genel olarak bir yumuşama dönemine giren ilişkilerin ana gündem maddelerini Ege deniz ve hava sahası sorunu, Kıbrıs sorunu, Ege'deki adaların silahlandırılması gibi sorunlar oluşturmuştur.

İki ülkeyi 1996'da savaşın kıyısına getiren Kardak krizi ve 1997'de Kıbrıs Rum Kesimine S-300 füze rampası yerleştirme girişimi ardından, 1999 yılının başlarında PKK elebaşının çeşitli ülkelerin ardından Yunanistan'a gitmesiyle gerilen ilişkiler, Yunanistan'ın elebaşının kalmasına izin vermemesi ve Ağustos 1999'da Türkiye'de meydana gelen büyük deprem sonrası Yunanistan tarafından, 7 Eylül 1999'da ise Yunanistan'da meydana gelen deprem sonrası Türkiye tarafından girişilen yardım çabaları ile yakınlaşmıştır. (Hale, 2003:273)

İlişkilerdeki iyileşme ekonomik boyuta da taşınmış 2000 yılına gelindiğinde 875 milyon dolarlık ticaret hacmine ulaşılmıştır. Ege sorunlarını yumuşatmaya yönelik "Güven Artırıcı Önlemler" adı altında sarf edilen çabalar kısa vadede sorunları çözmekten uzak olsa da ilişkilerdeki iyileşmeyi göstermiştir. (Heraclides, 2002) Soğuk

Savaş süresince NATO'nun içindeki iki müttefik arasında bir çatışmaya neden olabilecek ve ittifakın güney kanadına zarar vererek Sovyetlerin bölgede etkinlik kurmasına neden olabilecek bir konu olarak görülen Kıbrıs sorunu ise Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin daha aktif müdahil olduğu bir sürece girmiştir. Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliğinin kurulması görüşmelerinde Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesiminin adanın tamamını temsilen AB'ye üye olması yönünde aldığı tavizler sonunda veto hakkını kullanmamıştır. (Kasım, 2007) Türkiye'nin AB ile ilişkilerine Kıbrıs sorununun bu şekilde eklenmesiyle, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Yunanistan'ın konuya bakışları daha uzlaşmaz bir tavra dönüşmüştür.

Türkiye'nin Balkanlardaki diğer komşusu Bulgaristan ile ilişkileri ise Kasım 1989'da Jivkov yönetiminin çökmesi ile önemli bir gelişme kaydetmiştir. Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikalarının sona ermesi, Türklere kültürel hakların verilerek demokratik sisteme katılmalarının sağlanması, 1990 yılı ve sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçe-1989- tabi tutulanların dönüşüne izin verilmesi ilişkileri olumlu bir noktaya taşımıştır. 1992'de Türkiye Bulgaristan arasında Dostluk, Komşuluk İlişkileri ve Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye 1999 yılında Washington'daki NATO zirvesinde Bulgaristan'ın üyeliğini desteklemiştir. Türkiye'nin Balkanlara yönelik dengeli politikaları, Bulgaristan ve Makedonya'nın Yunanistan öncülüğündeki Türk karşıtı cephe içine girmelerini engellemiş, Türkiye'nin Balkanlardaki konumu ve ağırlığını artırmıştır. (Hale, 2003)

Soğuk Savaş sonrası kimlik ve kültürlerin canlanması Balkanlarda özellikle Milliyetçiliğin artması şeklinde kendini göstermiştir. Uzun yıllar Balkanlarda bulunan ve halen bölgede önemli bir mirasa sahip olan Türkiye, Balkanların "ötekisi" konumunda olmasına rağmen, bölge ile ilişkileri çatışmadan çok işbirliği yönünde gelişmiştir. Kostrüktivizm, ülkeler arası ilişkilere tarihsel bir perspektiften bakmasına rağmen, ilişkileri oluşmasının öncesinde verili olarak tanımlanmak yerine, bu ülkelerin birbirleriyle olan ilişkileri sırasında ve sonrasında ortaya çıkan sonuçlar şeklinde görür. Bu bağlamda Türkiye'nin bölge ülkeleri ile uluslararası normları ön

plana çıkararak, uzlaşmacı ve istikrarın sağlanmasına yönelik politikaları, Türkiye'nin Balkanlardaki ilişkilerini geliştirmesi ile sonuçlanmıştır.

3.1.5. Türkiye-RF İlişkileri

1980'li yılların başlarında askeri açıdan bir süper güç olarak kabul edilen SSCB ekonomik anlamda çıkmaza girmiş, sosyal çalkantılar nedeniyle gerek iç, gerekse de dış politikada manevra alanını kaybetmiştir. 1985 yılında Gorbaçov iktidarı ile ekonomiyi düzeltmeden sosyal çalkantıların önüne geçilemeyeceği düşüncesinden hareketle Perestroika (ekonomik yeniden yapılanma) ve Glastnost (açıklık) politikaları uygulamaya konmuştur. (Andican, 1996)

Dağılma sonrası RF'nin, Batı Avrupa Topluluğu'na mümkün olan en kısa zamanda katılmasını isteyen ve kariyerlerini Glastnost-Perestroika politikaları altında yapmış olan ve Gorbaçov'un başlattığı bu politikaları devam ettirmek isteyen demokrat fikirli diplomatlardan oluşan Atlantikçilerin (Yapıcı, 2004:74), politik-ekonomi alanındaki temel varsayımları, Doğu-Batı arasındaki karşılamanın Kuzey-Güney arasında bir karşılaşma şekline dönüşme sürecinde olduğu olmuştur. Bu görüşe göre Avrupa ve RF benzer tehditlerle karşı karşıya kalacaklardır -Göç terörizm, fundamentalizm ve güneyden gelecek askeri saldırı tehditleri gibi.-. Atlantikçiler/Batıcılar, tehdit algılamalarında Batı'dan ziyade Doğu'yu uzun dönemde RF'ye yönelik istikrarsızlık kaynağı olarak görmüşler, Orta Asya, Afganistan veya Çin'den gelebilecek tehditlerin uluslararası sistem için önemli olacağını ve RF'nin bu tehditlere karşı Batı ittifakı içinde yer alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. (Hekimoğlu, 2007:254) AGİK, Avrupa Konseyi gibi Batı'nın bulunduğu bütün kurumlarda yer almayı tercih eden Rus yöneticiler, Atlantik Paketi ile bütünleşmeyi uzun vadeli siyasal bir hedef olarak algılamışlardır. (İrge, 2006:276)

RF'de 1991-1993 yılları arasında izlenen bu dış politika, batı tarzı yapılanma sürecine geçiş; demokratik sistem, serbest piyasa ekonomisi ve batı ile her alanda iş birliği şeklinde ortaya çıkmıştır. Terörizm, dini fanatizm, ve nükleer silahların yaygınlaşması RF ile ABD'nin ortak tehdit algılaması haline gelmiştir. Dönemin RF Dışişleri Bakanı

Kozirev, Rus dış politikasının temel ilkesini Batı ile entegrasyon ve tüm yönleriyle ortaklık olarak açıklamıştır. (Sapmaz, 2008:116)

1 Şubat 1992'de Camp David'de Soğuk Savaşın bittiğine dair deklarasyonun ve 3 Ocak 1993'de START II anlaşmasının imzalanması, RF'nin BMGK içinde Irak ve Sırbistan'a yönelik ambargo kararlarını desteklemesi, NATO ile iş birliği ve NATO'nun Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesine engel olunmaya çalışılmaması Atlantikçilerin etkin olduğu dönemin dış politika tercihleri olmuştur.

Bu dönemde Türk-Rus ilişkilerinde de köklü bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Uluslararası sistemde iki kutuplu yapının sona ermesi, Türkiye ve RF'nin ikili ilişkilerine ideolojik baskıların ötesinde geliştirme fırsatı vermiştir. İki ülke artık farklı iki kutba ait ülke değil, aynı bölgenin önemli aktörleri olarak ortaya çıkmışlardır. İdeolojik dayatma ortadan kalkınca, -konstrüktivizmin çatışma ve işbirliğinin devlet eliyle sürekli olarak inşa edildiği savında olduğu gibi- iki ülke birbirlerine karşı dış politikalarını, güvenlik politikalarını ve birbirlerini algılayış biçimlerini yeniden tanımlamak zorunda kalmışlardır. Dağılma sonrasında reformistlerin iş başında olması ve dışa açılma süreci, Türkiye ve RF arasında iyi komşuluk ilişkilerinin gelişmesine öncülük etmiştir. Reformistler/Atlantikçiler, bölgenin güçlü devletlerinden İran'ın radikal İslam modelini ihraç edebileceği düşüncesi ile bu ülkeye şüpheyile yaklaşırken, batı ile bütünleşmiş ve seküler olan Türkiye'yi, bazı çekincelere rağmen kabul edilebilir bir ortak olarak benimsemiş ve iki ülke arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi yönünde çaba harcanmıştır. 1992 yılında Türkiye öncülüğünde İstanbul Deklarasyonu ile KEİT, Türkiye, RF, Yunanistan, Ukrayna, Moldova, Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Romanya, Ermenistan ve Gürcistan'ın katılımı ile hayata geçirilerek, ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi suretiyle, bölge ülkelerinin potansiyelinin en iyi şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye RF diplomatik ilişkilerinin 500.yılı dolayısıyla 12-14 Aralık 1992'de Ankara'da yapılan sempozyumda çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenmiştir. Halkları birbirine düşman eden tarih yazımından vazgeçilerek Türk-Rus tarihinin ortak komisyonlarca yeniden kaleme alınması kararlaştırılmıştır. Milli Eğitim Bakanlıkları arasında öğrenci mübadelesi başlatılmıştır. (Purtaş, 2006)

Doksanlı yıllar iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin sürekli gelişme göstererek ekonomik ortaklığa dönüştüğü yıllar olmuştur. Taraflar bir yandan jeopolitik rekabeti sürdürürken diğer yandan yoğun bir ekonomik işbirliği içinde olmuşlardır.(Halliday, 2005; Purtaş, 2006)

İki ülke 25 Mayıs 1992’de Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamışlar, güven artırıcı bir girişim olan bu anlaşmayla iki ülke yeni dönemde İdeolojik karşıtıktan tarihsel düşmanlıklara dönmeyeceklerinin mesajını vermişlerdir. Ancak bu anlaşma hükümlerine rağmen yeni dönemde Türk–Rus ilişkileri başlangıçtan beri zaman zaman rekabet ve örtülü bir gerginlik ekseninde cereyan etmiştir. (Efegil, 2001) Türkiye-RF kara sınırı ortadan kalkmasına rağmen, RF’nin Gürcistan ve Ermenistan’daki üslerini takviye etmesi ve 1990 Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşmasına (AKKA) dair yükümlülüklerine itiraz etmesi, Türkiye’de sürekli bir endişenin devam etmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası, iki ülkenin karşılıklı tehdit algılamalarında bir azalma yaşandıysa da Türkiye’nin Kafkaslar ve Orta Asya’da oluşan güç boşluğunu doldurmak için bölgede aktif bir dış politika izlemesi zamanla RF’nin tepkisini çekmeye başlamıştır. RF, başlangıçta İran ve radikal İslam’ın bölgede yayılmasına karşı Türkiye’nin İran’ı dengelemesine bir anlamda göz yummuş, fakat sonraları Türkiye’nin Batı (ABD) destekli girişimlerinin artması RF’yi tedirgin etmeye başlamıştır. Bölgesel sorunların çözümünde inisiyatifi ele geçirme çabaları iki ülkeyi yeniden karşı kamplara itmiş, RF yakın çevresinde özellikle Kafkasya ve Orta Asya’da Türk nüfuzu ve Türk modelini önemli bir tehlike olarak görmeye başlamıştır. Bu model çerçevesinde Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye arasındaki yakınlaşma RF’yi tedirgin etmiş, bu ülkeler arasında gelişen işbirliğini kendi güvenliğine bir tehdit olarak algılamıştır. (Yınanç ve Taşdemir, 2002)

Nitekim Azerbaycan-Ermenistan savaşında Ermenilerin Şubat 1992 Hocalı katliamı ardından Mayıs 1992’de Laçın’i ele geçirmesi üzerine TSK Ermenistan sınırına asker kaydırarak manevralar yapmaya başlamış, Türkiye’nin Azerbaycan safında yer alacağı

endişesi RF'nin üçüncü Dünya savaşı çıkar açıklamasına sebep olmuştur. (Purtaş, 2006)

RF'de 1993 yılına gelindiğinde izlenen politikaya yönelik ciddi boyutta tepki gösteren geniş kesimler ortaya çıkmıştır. 1993 seçimlerinde Komünist ve Milliyetçilerin parlamento da çoğunluğu elde etmesi, ekonomik çöküş -fiyatların serbest bırakılması, devlet planlamasına son verilmesi ve özel girişimciliğin artması beklenenin aksine yoksulluğu arttırmış ve gelir dengesizliğini yükseltmiştir (Turgutoğlu, 2006)-, sosyal huzursuzluk ve politik kargaşa, batı ile şartsız ve her koşulda işbirliği politikasına son vermiştir. Sonuçta kamuoyundaki bu değişim yönetime de yansımış ve reformistler/Atlantikçiler, ancak 1991'den 1993'e kadar Rus siyasi yaşamında etkin olabilmişlerdir. (Hekimoğlu, 2007)

1993 sonrası Rus dış politikasında yeni bir döneme girildiğinin belirtileri yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. 1992 yılının sonlarından itibaren Avrasyacılar ve batı yanlısı grup arasındaki görüş farklılıkları azalmış, RF'nin "yakın çevresinin" güvenlik politikaları için kilit önemde olduğu her iki grup tarafından da paylaşılan bir görüş olmuştur.(Yapıcı, 2004:78) 1993'te 'Yakın Çevre' doktrinini ilan ederek bölgede başka güçler istemediğini ortaya koyan RF, bölgeyi arka bahçesi olarak tanımlamıştır. (Kazgan ve Ulçenko, 2003:78) Batı yanlısı politikaların bırakılması ile birlikte, RF Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) yeniden yapılandırmış, Çin ile ekonomik ve politik bağları geliştirmeye çalışmış ve bazı Orta Doğu devletleri, özellikle İran ve Irak ile olan ilişkilerini geliştirmiştir. (Bingöl, 1998:8)

Bundan sonra, RF'nin yeniden toparlanma dönemine girdiği ve Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'da uğradığı hayal kırıklıkları ve dış politika önceliklerinin değişmesi ile bölgeye daha temkinli yaklaştığı bir süreç söz konusudur. Ayrıca, 1998'deki Güney Kıbrıs Rum Yönetimine satılması planlanan S-300 füzeleri gerginliği ve 1999 Çeçenistan sorunları iki ülkeyi karşı karşıya getirmiş, ilişkilerde karşılıklı güvensizlik, şüphe, korku ve aldatma algılamalarına neden olmuştur.

Türkiye ve RF'nin bölgesel politikalarının farklılığının yanı sıra bölgedeki ayrılıkçı terörün varlığı iki ülke arasında gerilimi tırmandıran en önemli konulardan biri olmuştur. RF Türkiye'yi Çeçenlere, Türkiye de RF'yi PKK'ya destek vermekle itham ederek, birbirlerinin toprak bütünlüğüne müdahale etmekle ve iç işlerine karışmakla suçlamışlardır. (Kolebov ve diğ., 2006:220; Öniş, 2001)

1990'ların başında Kafkasya'daki çatışmalar ve otorite boşluğunun yanı sıra PKK'nın bölgede artan faaliyetlerine Moskova'nın verdiği destek Türkiye'nin istikrarını ve iç güvenliğini tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Ekim 1998'de PKK elebaşının Suriye'den RF'ye sığınması ve Rus Meclisi alt kanadı Duma'nın elebaşına sığınma hakkı verilmesi yönündeki tavsiye kararına rağmen Yeltsin, Abdullah Öcalan'ın ülkeden çıkarılmasını sağlamıştır. Bu yakınlaşma ile 1999 Kasımında Başbakan Ecevit'in Moskova ziyareti Terörle Mücadele Konusunda İş birliği ortak deklarasyonu ile sonuçlanmıştır.

Türk – Rus ilişkilerinde bir başka gerilim noktası da Soğuk Savaş sonrası Avrasya enerji kaynakları üzerinde yaşanan pazarlıklar ve güç mücadelesidir. Bölgedeki doğalgaz ve petrolün hangi güzergah üzerinden taşınacağı ve bu konuda kimin söz sahibi olacağı sadece enerji politikaları değil, bölgenin ekonomik, siyasi ve askeri dengeleri üzerinde de etkili olmuştur. Avrasya enerji kaynaklarının gerek potansiyel gerekse olası taşıma güzergâhlarında etnik-milliyetçi hareketlerin neden olduğu istikrarsızlıklar ve sınır çatışmaları nihai taşıma güzergahlarının belirlenmesini güçleştirmiştir. (Yınanç ve Taşdemir, 2002)

RF'nin 1994 yılında Çeçenistan'a müdahalesinin önemli bir nedeni de “Asrın Anlaşmasına” engel olamayarak, anlaşmadan %10 pay alan RF'nin, Bakü-Novorossiysk boru hattının güvenliğini sağlayarak BTC boru hattı projesine engelleme isteğidir. (Pursat, 2006) Türkiye ise RF'nin Kafkasya'daki istikrarsızlıklardan yararlanma ve güç politikalarına karşılığı, 1 Temmuz 1994'te yürürlüğe koyduğu Boğazlar Tüzüğü ile olmuştur. Boğazlardan taşınan petrolün artmasının Boğazların ekolojik dengesini bozacağı ileri sürülerek, Rus boru hatlarının zayıf noktası

bulunmuştur. Türkiye bu endişesinde haksız olmamıştır, 1983-1993 yılları arasında boğazlarda 167 büyük deniz kazası meydana gelmiştir. (Sasley, 1998:31)

Soğuk Savaş sonrası Türk-Rus ilişkileri birbirini doğrudan etkileyen ikili bir yapı arz etmiştir. Ekonomi, ticaret ve turizm alanlarında yakınlaşma gözlenirken, siyasi alanda güvensizlik ve rekabet devam etmiştir. İlişkilerdeki bu ikili boyut, güvenlik sorunlarına ve tehdit algılamalarına da doğrudan yansımıştır. (Yınanç ve Taşdemir, 2002)

Güvenlik boyutunun aksine, iki ülke ilişkileri ekonomik olarak Soğuk Savaş sonrasında öncesiyle kıyaslanamayacak ölçüde hareketlilik yaşamıştır. Örneğin, Türkiye ve RF arasında 1990 yılında 200 bin dolar olan ikili ticaretin hacminin 2000 yılında 1 milyar dolara ulaşması öngörülürken, henüz 1995 yılına gelindiğinde 2.5 milyar dolara, 1996'da ise ticaret hacmi 3 milyar dolara yaklaşmıştır. Bavul ticareti ile birlikte karşılıklı ticaret hacminin 5 milyar dolar olduğu tahmin edilmiş, RF Almanya'dan sonra Türkiye'nin en büyük ikinci ticaret ortağı haline gelmiştir.(Crisis, 2002; Purtaş, 2006)

İkili ilişkilerin insani ve ekonomik boyutundaki gelişmeler doksanlı yılların sonlarına gelindiğinde siyasi çekişmelerin de yumuşamasına neden olmuştur. 1997 yılında imzalanan Mavi Akım anlaşması ile ekonomik ilişkilerde önemli bir ivme yakalanmıştır. Mavi Akım ile Türkiye doğal gaz ihtiyacının 2/3'ünü RF'den karşılar hale gelmiş ve bunun enerji bağımlılığına neden olduğu eleştirileri Türk kamuoyunda tartışılan bir konu olmuştur.

Ancak bu bağımlılık BTC boru hattının hayata geçirilmesine engel olmamış, hatta Türk-Rus ilişkilerindeki ekonomik ortaklık sürecinin sıkıntılarını azaltmıştır. Bu dönemde Türk-Rus ekonomik ilişkilerinde RF lehine bir dış ticaret fazlası olmasına rağmen, bunun nedeni enerji kaleminden kaynaklanmıştır. Türk müteahhit ve iş adamlarının RF'de gerçekleştirdiği yatırımlar dikkate alındığında ticaretin faydası Türkiye yönünde gerçekleşmiştir. 1997 yılında Türk müteahhitlik firmaları, RF'de 5 milyar dolarlık ihale kazanarak yabancı firmalar arasında ilk sırada yer alırken, aynı

dönemde RF'den yapılan ithalat 2.2 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. (Hale, 2003:284)

Mart 2000 tarihine gelindiğinde Putin iktidarı ile beraber RF'de eskiye dönüş olarak nitelenebilecek değişiklikler gözlenmiş, dikey bir otoritenin inşası RF'de başlamıştır. Putin yönetim ilkelerini, vatanseverlik -kültürel, jeopolitik ve ekonomik-, güçlü devlet, sosyal eşitlik başlıkları altında toplamıştır. (O'loughlin, 2001:28-29) Vilayet yöneticileri, Federasyon Konseyindeki Cumhurbaşkanı, yasamanın üst kademesindeki bürokratların RF Devlet Başkanı tarafından görevden alınabilmesini sağlayan kanun kabul edilmiş, böylece Kremlin yönetiminin siyasi gücü ve otoritesi artmıştır. (Peterson, 2001:18) RF'nin en büyük kamuoyu araştırma kurumu olan VCIOM'un 22 Mart 2000'de yaptığı "RF'nin gelişmesi için neye ihtiyacı var sorusuna", Rus Halkının %71' güçlü bir lider, %59'u güçlü devlet yanıtını vermiş, sadece %13'ü daha fazla demokrasi cevabını vermiştir. (O'loughlin, 2001:29) Böylece RF özlemini duyduğu güçlü liderine Putin yönetiminde kavuşmuştur. RF'deki bu toparlanma Orta Asya ve Kafkasya'daki ülkeler üzerindeki etki ve baskıyı ise artırmıştır.

1990'lar süresince, Türkiye-RF ilişkilerinin ekonomik boyutunun sürekli gelişerek devam etmesine rağmen, siyasi ve güvenlik boyutlarının dalgalı bir seyir izlemesi Liberalizm-Realizm paradigmaları için bir tezat oluştururken, konstrüktivizmin, Liberalizm-Realizm arasında köprü kurabilmesi sayesinde açıklanabilir bir yapı kazanmaktadır.

Konstrüktivizme göre uluslararası ortamda çatışma veya iş birliğini oluşturan yegane unsur devletlerin davranışlarıdır. Devletlerin kimlikleri, ilgileri, önemli gördükleri çıkarları konstrüktivizme göre aslında belirsizdir, dün, bugün ve yarın farklılıklar arz eder. Bu değişim varsayımı ise devletlerin davranışlarındaki iş birliği ve çatışma yönündeki farklı yönelimlerin açıklanmasına izin verir. Ancak, devletlerin davranışları realizmdeki gibi bir çatışma ya da liberalizmdeki gibi bir işbirliği yönünde süreklilik göstermez, karşılıklı olarak sürekli bir inşa ile üretilirler. (Weber, 2005) Bu ilişkileri esnasında ve sonrasında sürekli bir şekilde inşa edilen sistem, ilişkilerdeki

değişiklikle uyumlu bir şekilde değişir ve bu şekilde sistem ve aktör sürekli olarak birbirlerini inşa ederler.(Wendt, 1999)

3.1.6. Türkiye-Orta Asya İlişkileri

Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin parçalanması ile birlikte Türkiye hem karşı kutupta yer alan bir süper güçten kurtulmuş hem de tarihi ve kültürel olarak etki etme potansiyeline sahip olduğu pek çok ülkeyi Kafkaslar ve Orta Asya bölgesinde karşılamıştır. Yeni kurulan bu devletleri ilk tanıyan ülke olan Türkiye, bölgede RF'yi göz ardı eden hatta Rus etkisini kırmayı amaçlayan aktif bir politikaya yönelmiştir.

Soğuk Savaş sonrası oluşan bu yeni yapıda dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'da daha aktif bir rol alması gerektiğini ileri sürmüştür. AB bağlamında önem kaybına uğranması, Türkiye'de Sovyetler sonrası coğrafyada entegrasyoncu bir dış politika yönelimini ve büyük bir bölgesel aktör olma düşüncesini tartışmaya açmıştır. (Çaman, 2006:186) Bu inancın temellerinden birisini bölgenin zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olması oluşturmuştur. (Winrow, 2001)

Orta Asya'da bağımsızlığını yeni kazanmış ülkelerde Ankara'nın özel bir rol oynaması, model olması Batı ve ABD tarafından da kabul görmüş (Makovsky ve Sayarı, 2002:158), bölgede batı karşıtı İran'ın köktendinci rejiminin ihracı ihtimaline karşı Türkiye'nin model olması tercih edilmiştir. Bu durum da Türkiye'nin kaybettiğini düşündüğü stratejik önemin yeniden kazanılması için önemli bir fırsat olarak görülmüştür. (Kramer, 2003:148) İran'ın Azerbaycan ve Orta Asya'ya yaklaşımında ideolojiden çok siyasi ve ekonomik hedeflerinin ortaya çıkması bu endişeyi tamamen ortadan kaldırmasa da hafifletmiştir. (Sever, 2001:231) Ancak her halükarda Türkiye'nin seküler-liberal modeli bu yeni ülkelerin Yeni Dünya Düzeninin liberal sistemine entegre edilmeleri bağlamında önemsenmiştir.

Bu model olma arayışı sadece bu ülkeler için gelecekte siyasi ve ekonomik gelişmeye ilişkin bir çerçeve model olarak değil, aynı zamanda bu ülkelerin "Batılılaşması" için

bir katalizör model olma amacı da taşımıştır. (Kona, 2002) Ancak Orta Asya'da kurulan yeni devletlerin, SSCB dönemindeki uzmanlaşma politikaları nedeniyle RF'ye olan bağımlılıkları devam etmiştir.

Kafkasya ve Orta Asya üzerindeki ABD politikaları Soğuk Savaş sonrası ilk yıllarda daha çok RF'ye paralel bir özellik taşımış, bu bölgeler Rus etki alanı sayılmakla beraber Türkiye'nin bölge politikalarına destek olunmuştur. (Sever, 2001:231) Ancak 1993 yakın çevre doktrini ile Rus Avrasyacıların etkinlik kazanması ile ABD Kafkaslara yönelik RF merkezli politikalarını terk ederek jeopolitik önceliklerine göre dış politikasını belirlemeye başlamıştır.(Ağacan, 2005:35-36) ABD, bölgede Hazar merkezli bir siyaset üzerinden etkin olmak çabası içerisine girmiş, bölge ülkelerini siyasi ve ekonomik dönüştürme çabasından çok kendi çıkarları dâhilindeki kişileri iktidarda tutarak bölgede hâkimiyetini genişletmeye çalışmıştır. Hazar petrolünün önemli potansiyeli ile Kafkasya'nın bu rezervlere ulaşım için üs vazifesi görmesi, ABD'nin Hazar Havzası politikası çerçevesinde Kafkasya politikasını belirlemiştir. ABD, bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirerek RF'nin etkisini kırmayı amaçlamıştır. (Efegil, 2000:187-192) Bu jeopolitik yapı ile bölgeye en yakın müttefiki olan NATO üyesi Türkiye, ABD'nin Kafkasya politikalarında önemli bir konum kazanmıştır.(Halliday, 2005; Cemilli, 2007:171)

Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dış politikasının önceliği, Kafkasya ve Orta Asya da bağımsızlıklarını yeni kazanan bu ülkelerin, birliklerini, bütünlüklerini ve sınırlarının muhafazasını sağlamaya yardım ve destek vermek, böylece bağımsız birer devlet olarak varlıklarını devam ettirmek olmuştur. (Kuloğlu, 2006) Türkiye bu ülkelerin Avrupa Konseyi, OECD, IMF, AGİT, NATO gibi kuruluşlarda sesi olmuştur. EİT üyelikleri Türkiye tarafından desteklenmiş, böylece Orta Asya ve Kafkasya'nın izolasyonunun kırılması amaçlanmıştır. (Çaman, 2006:194)

Orta Asya ve Kafkasya'daki (Ermenistan hariç) bu yeni devletler, Batı ile ilişkilerinde köprü olabilecek olan Türkiye'ye yönelmişlerdir. Bağımsızlıklarını yeni kazanmış olan Türk ve/veya Müslüman devletler gerek bağımsızlıklarını sağlamlaştırmakta gerekse de uluslararası ortamda saygı görmek, statü kazanmak ve değişimlerini

gerçekleştirmek için Türkiye'ye yaklaşmışlardır. Türkiye 1991-1993 yılları arasındaki Orta Asya ile sıkı temaslarda bulunarak 140'dan fazla ikili anlaşma imzalamıştır. (Aydın, 2001)

Bölgeye yönelik girişimlerin ilk sıralarında ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlarını çözüme aşamasında bu devletlere yardımda bulunmak yer almıştır. Türkiye, bu girişimlerle bölgede ekonomik ve siyasi güç kazanmayı hedeflemiştir. Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetlerine sağladığı doğrudan yardımı koordine etmek amacıyla 24 Ocak 1992 tarihinde Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) kurularak Türkiye'nin bölgedeki çıkar algılamalarının ve politik yöneliminin altyapısını oluşturacak, kurumsallaşma açısından da önem taşıyan önemli bir adım atılmıştır. (Öniş, 2001) TİKA'nın başta gelen görev alanları ekonomi, eğitim-öğretim, kültür, sanat, tarih ve tarihsel araştırmalar, dil ve alfabe, etnografya, turizm, idare, adalet, güvenlik, iletişim ve iletişim teknolojisi, çevre, bilim ve teknoloji konularındaki işbirliğinin koordinasyonunu kapsamaktadır. (Arık, 1995) Ancak teknik yardımın hedefi olan, yardım yapılan ülkeye yönelik ihracatın artması ve ekonomik bağların güçlendirilmesi konuları amacına ulaşamamıştır. Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik araçlarından birisi de Türk Eximbank kredileri olmuştur. Bu kredilerin de geri dönüşümü konusunda gerekli ekonomik tedbirler alınmadığından (Kuloğlu, 2006) bu konuda da sorunlarla karşılaşmıştır.

TİKA'nın kurulması, Türkiye'nin "Türk" cumhuriyetlerine verdiği önemi ve dış politika anlamında 1990'ların başına dek yalnızca Balkanlar, Kuzeydoğu Akdeniz ve Orta Doğu'yu kapsayan "bölge" tanımlamasının artık Kafkasya ve Orta Asya'ya kadar genişletildiğini ifade etmiştir.(Çaman, 2006)

Türkiye gerek Atlantikçilerin yönetimindeki yüzünü Batı'ya dönmüş görece zayıf RF'nin, iç sistemsal problemleriyle uğraşmasından faydalanarak, gerekse de bölgede İran ile rekabette Batıyı arkasına almanın verdiği ivme ile çoğu zaman duygusal söylemlerle-Adriyatikten Çin Seddine Türk Dünyası- hareket etmiştir. Tarih, dil, din, kültür gibi ortak noktalardan hareketle aktif bir dış politika izlenirken, bölgeye

yönelik plan program ve çalışmaların yapılmaması kısa sürede politikaların üzerine inşa edildiği bu ortak değerlerin yeterli olmadığını ortaya koymuştur.

SSCB döneminde geri kalmış ancak doğal kaynaklar açısından zengin olan bu ülkelerin öncelikli amacı ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmek olmuştur. Bölgenin zengin doğal kaynakları 1800'lü yıllardaki Rusya-İngiltere arasındaki büyük oyunun ardından, çok daha fazla aktörün var olduğu ikinci büyük oyunun sahası olmasına neden olmuş, Türkiye'nin finansal kaynak ve imkanları, bölgede ekonomik ve politik yönden önemli rol sahibi olmaya yeterli olmamıştır. -Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in Türkiye'nin kapasitesini zorlayan 1,1 milyar dolarlık ithalat kredisi ve dış yardım sözü vermesi buna önemli bir örnektir. (Aydın, 2001)-. Türkiye'nin Orta Asya Türk Devletleri ile olan ticari ilişkileri 1992'de 147 milyon dolardan, 1997'de 939 milyon dolara ulaşmışsa da Türkiye'nin toplam ihracatının ancak %1,3'ünü oluşturmuştur. Aynı dönemde RF ile yapılan ticaret ise bunun 6 katından fazladır. (www.deik.gov.tr)

Türkiye'nin demokrasi, laiklik ve serbest pazar ekonomisine ağırlık veren "Türkiye Modeli"nin, pek çoğu demokrasiyi geliştirmek yerine kendi kişisel güçlerini arttırmayı düşünen ve eski Sovyet baskıcı rejiminin kalıntısı olan Orta Asya yöneticileri arasında fazla ilgi görmemiştir. Orta Asya ülkeleri ikili ilişkilerde her şeyi bilen "yeni ağabey" istememiş, kendi bağımsızlıklarını inşa etmeye çalışmışlardır. (Öniş, 2001) Türkiye'nin içteki sıkıntılarının -PKK sorunu, siyasal sorunlar, ekonomik problemler gibi- Orta Asya'ya yöneltebileceği dikkat ve imkanları sınırlamış olması ve RF'nin bölgedeki etkisinin Türkiye'nin tahmin ettiğiinden daha fazla olduğunun anlaşılması (Larrabee ve Lesser, 2004) nedeniyle Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik bu politikaları yeterince başarılı olamamıştır. Büyük bir şevk ve heyecanla başlayan ilişkiler, tarafların birbirlerini yeteri kadar tanımamalarından dolayı arzu edilen seviyede gelişmemiştir. Türk cumhuriyetlerinin, Türkiye'den çok RF'ye yaklaşması ise Türkiye'nin bu bölge hakkında, özellikle sosyal ve kültürel açıdan bilgi ve hazırlığının eksikliğini göstermiştir. (Sever, 2001:229) Bununla birlikte, Türkiye bölge ile ilgili politikalarını ekonomik gücündeki sınırlılıklar nedeniyle, ABD/Batı ile işbirliği üzerine kurmasına rağmen bu ülkeler, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik ekonomik

yatırımlarında Türkiye'nin aracılığına ihtiyaç duymadan hareket etmişlerdir. (Kantarıcı, 2006:149)

Türkiye'nin bu bölgelere yönelik girişimlerinin, Batı Dünyası ile ilişkilere paralel bir düşünce ile değil, Batı ile ilişkileri destekleyerek güçlendirmek amacıyla yapıldığı eleştirisi getirilebilir. Türkiye, Türk Cumhuriyetleri ile geliştirilecek yakın ilişkilerin Batı'da kendisini daha güçlü bir konuma getireceğini ve bununla hem kendisinin, hem de Türk Cumhuriyetleri'nin Batı dünyasında yer almasına imkan sağlayacağını değerlendirmiştir. Ancak nihayetinde ABD ve Batı, ekonomik ilişkilerde bir aracıya ihtiyaç duymamıştır. Orta Asya Türk devletlerinde danışman olarak çalışan bazı Türk iş adamları dahi Batılı şirketler için bir aracı gibi çalışarak, yabancı yatırımların bu ülkelerdeki olanaklardan yararlanmalarına yardımcı olmuşlardır, bu ABD/Batı eğilimli yönelimler sonucu bölgedeki Türk dış ekonomi politikası yetersiz kalmıştır. (Kılıçbeyli, 2001:27)

Ancak her halükarda Orta Asya bölgesine yönelik bu girişimler, SSCB döneminde kopan ilişkilerin yeniden tesisinde ve uzun vadeli ilişkilerin geliştirilmesinde öncü bir rol üstlenmiştir.

Bölge ülkeleri ile ilişkiler incelendiğinde;

Bağımsızlık sonrası Kazakistan, uygulanan reformlara rağmen ülke dış ticaretini eski SSCB ülkeleriyle yapmaya devam etmiştir. Uzmanlaşma politikaları nedeniyle SSCB döneminde ham madde tedarikçisi konumunda olan Kazakistan, zengin petrol kaynaklarına rağmen ciddi petrol şirketlerine sahip olamamıştır. Benzer şekilde yüksek miktardaki buğday üretimine rağmen (yılda 22-25 milyon ton) ihtiyaç duyduğu unun %80'ini RF'den ithal etmek zorunda kalmıştır. (Somuncuoğlu, 2002:30-33)

Bağımsızlığının ilk yıllarında Kazakistan'ın ithalatında %68 ile RF ilk sırada olmuştur. (Ogan, 2001:148) Kazakistan'da mevcut Rus azınlığın yüksek oluşu -%30'dan fazla- (Ogan, 2001) ve eski süper güç, yeni güçlü bölge ülkesi RF ile uzun kara sınırına sahip olması gibi etkenler ekonomik bağımsızlığını yavaşlatmıştır. Kazakistan Aralık

1991'de BDT üyesi olmuş, Beyaz Rusya, Kırgızistan, RF ve Tacikistan arasında gümrük birliğinin sağlanmasını müteakiben ortak ekonomik alanın kurulmasını hedef alan Avrasya Ekonomik Topluluğuna üye olmuştur.

ABD desteğinde Türkiye'nin Kazakistan ile ilişkilerini belirleyen ana unsurlar, ortak din, dil, tarih ve kültür argümanlarından hareketle Kazakistan'daki Rus etkisinin azaltılarak, bölgedeki nüfuzun artırılması ve bölge enerji kaynaklarının dünya pazarına taşınmasında uygun rol kapma çabası temelinde şekillenmiştir.

Türkiye, Orta Asya'da siyasi ve kültürel ortak paydalar ışığında ilişkileri geliştirmek üzere "Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi'ne" ön ayak olmuş, ilk zirve toplantısı Ekim 1992'de Ankara'da gerçekleştirilmiştir. Sonuçları itibariyle Türkiye'nin amaçlarını karşılamayan toplantıya Kazakistan'ın tutumu damgasını vurmuştur. Nazarbayev, Kazakistan'ın politikasının ana unsurlarını taşıyan konuşmasında, ülkesinin etnik veya dinsel temelli hiçbir oluşuma katılmayacaklarını ifade etmiş, zirve sonuç bildirgesinde ise KKTC'nin tanınması yönünde ifadeler olduğu gerekçesiyle imzalamayacağını açıklamıştır. (Hatipoğlu, 2007:379-380)

Kazakistan benzer tutumunu II.Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesinde de göstermiştir. 1994 yılında Bakü'de gerçekleşecek zirvenin ileri bir tarihe ertelenmesini Özbekistan ile birlikte talep etmiştir. Zirve Türkiye'nin girişimleri sonucu Ekim 1994'te İstanbul'da gerçekleşmiştir. Nazarbayev ülkesinin bulunduğu coğrafyanın jeopolitiğine göre hareket etmiş, BDT'ye Kazakistan'ın diğer uluslararası girişimlerine göre daha fazla önem atfettiğini açıkça göstermiştir.

Kazakistan kurulduğu günden itibaren Türkiye ve Batı ilişkilerini RF ve Çin'e karşı bir alternatif olarak değil, gerek büyük bir kara sınırına sahip olduğu RF'ye karşı bağımsızlığını sağlamada gerekse de ekonomik ve siyasi açıdan RF ve Çin'e karşı bir dengeleme unsuru olarak yaklaşmıştır.

Doksanların sonuna gelindiğinde AB ile işbirliği Kazakistan'ın dış politika öncelikleri arasında yer almaya başlamıştır. AB ile Kazakistan arasında imzalanan Ortaklık ve

İşbirliği Anlaşması 1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe girmiş olup, Kazakistan'ın AB ülkeleri ile ticaret hacmi 2,7 milyar dolara ulaşmıştır. (DPT, 2000) Kazakistan Türkiye ticari ilişkileri ise 1992 yılında 30 milyon dolardan, 2000 yılına gelindiğinde 465 milyon dolara ulaşmıştır.

SSCB sonrası RF'nin zayıf konumundan da yararlanarak Hazar'ın statüsü sorununda Kazakistan, Türkiye-ABD-Azerbaycan ile aynı çözüm noktasında -Hazarın deniz olduğu savı- olmuşsa da (Sasley, 1998), bağımsızlık sonrası Nazarbayev yönetiminde pragmatik ve çok taraflı dış politikalarla (İKÖ, ECO, IMF vb. Kuruluşlara üye olarak), çok sayıdaki büyük gücün çıkar tanımlamalarına dahil ettiği Orta Asya'da yakın komşusu RF'yi göz ardı etmemiştir. (Satpayev, 2001:113-120)

Bağımsızlık sonrası bölgenin en kalabalık nüfusuna sahip ülkesi olan Özbekistan, Kazakistan'a benzer şekilde ancak zengin enerji kaynaklarından (Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan'a göre) yoksun ve ekonomik olarak RF'ye entegre bir şekilde ortaya çıkmıştır. Güçlü demografik yapısı, tarihi ve jeopolitik konumuna rağmen, ekonomisinin yoğun bir şekilde tarıma bağlı olması ve sanayinin gelişmemiş olması -dünyanın en büyük dördüncü pamuk üreticisi olmasına rağmen tekstil sanayinin olmaması gibi- Özbekistan'ın zayıf yönü olmuştur. (Somuncuoğlu, 2001:18-21)

Özbekistan Bağımsızlık sonrası BDT'ye üye olmasına rağmen, topluluk içinde RF'nin tekeline karşı muhalif bir tavır sergilemiş (Cafersoy, 2001) ve görece bağımsız davranan devletlerin oluşturduğu GUUAM'a (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova ile birlikte) üye olmuştur.

Özbekistan Türkiye ilişkileri, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Orta Asya'ya hızla gelişen ilgisi ile birlikte iyi başlamış ancak Özbekistan muhalefetinin önemli ismi Muhammet Salih'in Özbekistan'dan kaçarak Türkiye'ye sığınması ile derin bir kriz yaşanmıştır. Muhammet Salih Özbekistan'da yargılanması ardından 12 yıl hapse mahkum edilmiş ve Türkiye'den iadesi istenmiştir. Türkiye'nin olumsuz cevabı ardından ise Özbekistan Türkiye büyükelçisini geri çekmiştir. Muhammet Salih'in

Almanya'ya gönderilmesi ile kriz yumuşasa da 1996'da Muhammet Salih'in Türkiye'ye dönmesiyle tekrar ortaya çıkmıştır. Bu krizde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in girişimleri ve 1999'da Muhammet Salih'in Norveç'e yerleşmesi ile aşılabılmıştır. (Sürücü, 2007)

Türkiye Özbekistan arasındaki diğer önemli anlaşmazlık konusu ise 16 Şubat 1999'da Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'a düzenlenen bombalı saldırı sonrası yaşanmıştır. Saldırının planlayıcı devletleri arasında Türkiye'yi de sayan Kerimov buna karşılık ülkesinde faaliyet gösteren 21 Türk şirketinin lisansını iptal etmiş, Türkiye'de öğrenim gören Özbek öğrencileri geri çağırmış, Özbekistan'da faaliyet gösteren 6 Türk lisesini de kapatmıştır. Türkiye'nin girişimlerine rağmen Özbekistan'ın suçlayıcı politikaları devam etmiş bunun üzerine Türkiye Taşkent büyükelçisini geri çekmiş, ilişkiler bir süreliğine kopmuştur. 2000 yılında Bakü'de düzenlenen Türk Devletleri Zirvesine Özbekistan katılmamıştır. (Sürücü, 2007)

Türkmenistan eski SSCB cumhuriyetleri içerisinde ekonomik olarak en geri kalmış ülkelerden birisi olup Moskova'ya tamamen bağlı iken bağımsızlık sonrası doğalgaz ve petrol kaynakları ile hızlı bir kalkınma sürecine girmiştir. Uyguladığı açık kapı politikası ile zengin doğal kaynaklarını kullanarak yabancı sermayeyi ülkesine çekmeyi başarırken, tarafsızlık politikası ile de bağımsızlığını garanti altına almayı amaçlamıştır. (Mutlu, 2001)

Hızlı gelişen Türkiye-Türkmenistan ilişkileri 1994'e gelindiğinde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in katıldığı Türkmenistan'ın bağımsızlık yıldönümü kutlamalarında, Türkmen gazının uluslararası pazarlara Türkiye üzerinde ulaştırılması için planlanan boru hattının temelleri atılmış ancak Türkiye'nin RF ile Mavi akım projesine başlaması bu projeyi ve ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Ekonomik ilişkiler ise 1996'da 165 milyon dolardan 2000 yılına gelindiğinde 217 milyon dolara ancak ulaşabilmiştir. (Veriler, www.tuik.gov.tr)

Bölgenin diğer devletleri Kırgızistan ve Tacikistan ise zengin doğal kaynaklardan yoksun olmaları diğer bölge ülkelerine göre zayıf ekonomileri ve demografik yapıları

nedeniyle ekonomik açıdan RF'ye bağımlı olmaya devam etmişlerdir. RF-Kırgızistan, RF-Tacikistan asimetrik ilişkileri bu ülkelerin bağımsızlık sonrası ayakta kalmak için RF'ye yaslanmalarına neden olmuştur. (Soltan, 2002:178-179)

Kırgızistan ile ticaret hacmi 1992'de 3.2 milyon dolar iken 1997'de bu rakam 57 milyon dolara ancak ulaşmış, 2000 yılında ticaret hacmi 23 milyon dolarda kalmıştır. Benzer şekilde Tacikistan ile ticari ilişkiler ise 2000 yılına gelindiğinde ancak 20 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. (Veriler, www.tuik.gov.tr) Türkiye ile Kırgızistan'ın eğitim alanındaki işbirliği ise önemlidir. Türkiye'nin girişimi ile 1996 yılında Uluslararası Atatürk-Alatoo Üniversitesi, 1997 yılında ise Manas Kırgız-Türk Üniversitesi açılmıştır.

Tacikistan ile ilişkilerin gelişmemesinde ise Tacikistan'ın Türk olmaması (izlenen romantik politikalar kapsamında), 1992-1997 arasında ülkede iç savaşın olması ve Tacikistan'ın İran ve RF ile yakın ilişkileri etkili olmuştur.

Bağımsızlık sonrası Orta Asya ülkelerinin en önemli doğu komşusu Çin olmuştur. Bu ülke ile sınırı bulunan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan SSCB'nin dağılmasından sonra kendilerini bir güvenlik boşluğu içinde ve RF ile Çin gibi iki büyük bölge devleti arasında sıkışmış bir durumda bulmuşlardır. Bu durum, bölge ülkelerinin RF ve Çin arasında dengeli bir politika izlemelerine yol açmış, bir yandan RF ile geleneksel SSCB dönemi karşılıklı bağımlılıkların yarattığı ticari ve ekonomik bağlantılarını korurken, bir yandan da Çin ile sınır ticareti ve yeni ekonomik ilişkiler kurmalarıyla sonuçlanmıştır. (Rudov, 2002) RF, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın oluşturdukları Şanghay Beşlisi olarak anılan grup da bu ülkelerin hem RF, hem Çin ile dengeli ilişkiler sürdürmelerinin bir unsuru olarak ortaya çıkmış, önceleri sınır güvenliği alanında bir işbirliği faaliyeti olarak belirmiş, daha sonra giderek diğer alanlarda da görüş alışverişinin yapıldığı bir forum haline gelmiştir. (DPT, 2000)

3.1.7. Türkiye-Kafkasya İlişkileri

Kafkasya bölgesi ise kuzey-güney ve doğu-batı geçiş yolları üzerindeki konumunun yanında, Orta Asya ve Hazar enerji kaynaklarının alternatif taşıma yolları üzerindeki konumu ve gerek Türkiye'nin yakın kara havzasında olması gerekse de buradaki istikrarsızlığın Türkiye'yi etkileyebilme potansiyeli nedeniyle Türkiye için çok önemli olmuştur. Demografik olarak ise:

Kafkas halklarının %55,9'u Müslüman'dır. Çerkez kavimleri, Çeçenler ve Lezgiler olmak üzere Türklerin dışında bölgede birçok Müslüman etnik grup bulunduğu halde, Müslümanların yarısından çoğunu Türkler oluşturmaktadır. Bununla birlikte gayr-i Türk diğer Müslümanların da önemli ölçüde Türkleşmiş, daha doğrusu Türkçe konuşmamakla birlikte birçok konuda Türkiye ile kader birliği sağlanmıştır. Bununla beraber Müslüman Kafkasların Türkleşmesi bir asimilasyon veya baskı politikası sonucu olmayıp, istila döneminin ortak düşmanı Ruslara karşı dayanışma, yardımlaşma ve destek arayışının sosyal ve kültürel boyutlarıyla içselleştirilmesiyle gerçekleşmiştir. (Yalçınkaya, 2006a)

Türkiye'nin Güney Kafkasya bölgesine yönelik politikasının temel unsurlarını, bağımsız, egemen, toprak bütünlüğüne sahip, istikrarlı, kendi aralarında ve bölgesel olarak barış ve işbirliği içinde yaşayan, çağdaş evrensel değerleri benimsemiş ve demokratik dönüşümü gerçekleştiren devletlerin varlığı ve bu ülkelere bu yönde siyasi ve ekonomik destek sağlanması oluşturmaktadır. Türkiye'nin Güney Kafkasya bölgesi ile köklü tarihi ve kültürel bağları mevcuttur. Bu bağlamda, Güney Kafkasya bölgesinin istikrar, barış ve refahı Türkiye için özel önem taşımaktadır. Coğrafi olarak da Türkiye topraklarının bir kısmı Kafkasya bölgesinde yer almaktadır. Bölgedeki gelişmelerle doğrudan ilgili olması, coğrafi ve kültürel yakınlık Türkiye'yi bir Kafkas ülkesi haline getirmektedir. (Yalçınkaya, 2006b:310-311)

Türkiye'nin bölgeye yönelik başlıca ilgilerinden birisi de bölgedeki enerji pastasından pay alarak ekonomik kazanımlar elde etmektir. Türkiye'nin kaynakları az Kırgızistan ve çoğunluğu Farsi olan yine sınırlı kaynaklara sahip Tacikistan ile daha az ilgileniyor olması (Makovsky ve Sayarı, 2002:157) bunu destekler niteliktedir.

Ülkede artan enerji ihtiyacı yanında, gerek bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin RF'ye olan bağımlılıklarını azaltmada, gerekse Avrupa'nın RF'ye olan enerji bağımlılığını azaltmada önemli bir konum alınabilecek olması ile Türkiye jeopolitiğinin değerinin artması da amaçlanmıştır. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın bağımsızlıklarını kazanmasından sonra yapılan araştırmalar, Hazar Havzası'nın Ortadoğu'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol bölgesi olabileceğini ortaya koymuştur. ABD Enerji Bakanlığı verilerine göre bu üç Türk cumhuriyetinin kanıtlanmış üretilebilir petrol rezervi 13.8-30.1 milyar varil civarındadır. Muhtemel rezervler de (218-236 milyar varil) dikkate alındığında bu rakam 218-236 milyar varile yükselmektedir (Tablo-1). Bu miktar, bugünkü dünya petrol rezervinin (1046.4 milyar varil) yaklaşık % 25'ini oluşturmaktadır. Bu ülkeler, doğalgaz kaynakları bakımından da zengindirler. Kanıtlanmış ve muhtemel rezervlerin toplamı 15 trilyon m³ kadar olup, bilinen dünya gaz rezervlerinin yaklaşık % 12'sidir. Bu rakamlara İran ve RF'nin Hazar Havzası rezervleri dahil değildir. (Akpınar, 2005)

Tablo-1: Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın Petrol ve D.gaz Rezervleri 2000

Ülke	Petrol rezervi (milyar varil)			Doğalgaz rezervi (trilyon m ³)		
	Kanıtlanmış	Olası	Toplam	Kanıtlanmış	Olası	Toplam
Azerbaycan	3.6-12.5	32	36-45	0.3	1.0	1.3
Kazakistan	10.0-17.6	92	102-110	1.5-2.4	2.5	4.0-4.8
Türkmenistan	0.5	80	81	2.8-4.4	4.5	8.9
Toplam	13.8-30.1	204	218-236	3.6-7.1	8.0	14.2-15.0

Kaynak: www.eia.doe.gov/oilgas/petroleum/data/publications erişim 07.07.2010

Bölgede ki yeni devletlerin ortaya çıkmasından itibaren, Hazar havzası enerji kaynakları ve enerji yolları üzerindeki rekabette ABD ve İngiltere Türkiye'yi de yanlarına alarak bölgede RF'nin etkisini kırmaya çalışmışlardır. Fransa ve Almanya ise kendi uluslararası tekellerine hükümetleri düzeyinde destek vererek bölgedeki pay kapma yarışına katılmışlardır. (Gürses, 2001:251-252)

Türkiye, SSCB'nin dağılmasının ardından bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını ayırım gözetmeksizin tanımış, Ermenistan hariç Azerbaycan ve Gürcistan'la diplomatik

ilişkilerini geliştirmiş ve bu ülkelere ekonomik destek sağlamıştır. Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile yakın dostluk ilişkileri ve işbirliği giderek güçlenmiştir. Düzenli karşılıklı üst düzey ziyaretler, anılan ülkelerle mevcut iyi komşuluk ilişkilerinin önemli bir boyutunu teşkil etmektedir. Türkiye, uluslararası toplumda hak ettikleri yere ulaşmalarında her iki ülkeyi de desteklemiştir.

Türkiye'nin Kafkasya'ya yaklaşımı, bölge ülkeleri Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın, katılımıyla kapsamlı işbirliğinin kurulmasını sağlama amacıyla olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi, toprak bütünlüklerinin korunması ve ekonomik potansiyellerinin hayata geçirilmesine önem vermiştir. Türkiye, ayrıca bölge ülkelerinin NATO, AGİT ve Avrupa Konseyi gibi Avrupa-Atlantik ve KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği) gibi bölgesel örgütlerle bütünleşmelerini aktif biçimde desteklemiştir. (www.mfa.gov.tr)

Bölge ülkeleri ile ilişkiler incelendiğinde;

Türkiye için kurulduğu andan itibaren Kafkasya'da en önemli ülke Azerbaycan olmuştur. Kısa sürede iyi ilişkiler kurulmuş zaman zaman sorunlar yaşanmasına –1995 yılında Aliyev'e karşı girişilen darbe teşebbüsüne, Türkiye'den bazı grupların karışması üzerine, Bakü büyükelçisi önce tutuklanmış ardından “istenmeyen adam-persona non grata” ilan edilmiştir. (Cemilli, 2007)- rağmen en azından söylem düzeyinde “bir millet iki devlet” sözleri sık sık tekrarlanır olmuştur. Eğitim ve kültürel alanlarda ki yakın ilişkiler ekonomik alana taşınmış 1994 yılındaki Asrın Petrol Anlaşmasında Türkiye %6,75 pay almıştır. 1995 yılına gelindiğinde Askeri alanda eğitim, teknik ve bilimsel işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

Asrın Anlaşması ardından petrolün uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda artan rekabette Bakü-Tiflis-Ceyhan projesine yönelik ilk adım 29 Ekim 1998'de Ankara Deklarasyonu ile atılmıştır. Deklarasyon ile Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan devlet başkanları Hazar petrolünün Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı ile taşınmasını desteklediklerini açıklamışlardır. (www.btc.com.tr)

Bölge enerji hatlarının Türkiye üzerinden geçmesi ABD'nin bölge politikalarıyla uyumlu olması nedeniyle, ABD tarafından da desteklense de dağılma sonrasındaki ilk heyecan atıldıktan sonra Türkiye RF'yi göz ardı etmemiştir. Bakü-Ceyhan projesi ortada iken RF ile Mavi akım projesi muhalif pek çok sese rağmen hayata geçirilmiştir. Dönemin literatüründe, Kramer ve Winrow gibi yazarlar bu politikanın Bakü-Ceyhan projesinin gerçekleşme ihtimalini düşürdüğünü ve Türkiye'nin eninde sonunda tarafını seçmek zorunda olduğunu yazmışlardır. (Winrow, 2001:282; Kramer, 2003:168)

Bu yıllarda, Türkiye-RF ilişkilerinin siyasi boyutunda rekabet yaşansa da, ekonomik alanda iş birliği hızlı bir ivmeyle artmıştır. Türkiye, Mavi akım ile BTC enerji hatlarının birbirinin ikamesi değil bütünleyicisi olduğunu, Türkiye'nin enerji talebinin her iki hattı da ayakta tutabilecek seviyede olduğunu savunmuştur. (Sezer, 2002:252) Böylece Türkiye bölgedeki güçlü komşusu RF'yi dışlamadan ABD ve AB'nin desteklediği BTC boru hattının hayata geçirilmesine önemli katkı sağlamıştır.

Ancak RF'nin Kafkaslardaki politikasının genel eğilimi bölgedeki anlaşmazlıkları kullanarak etki kapasitesini genişletmek yönünde olmuştur. (Gürses, 2001) Azeri Rus ilişkileri, 20 Ocak 1990 tarihinde Azerbaycan'daki bağımsızlık gösterilerine RF'nin sert yanıt vermesi ve çok sayıda sivilin öldürülmesi olaylarının da büyük etkisiyle mesafeli olmuş ancak RF'nin Ermenistan'daki askeri varlığı, Karabağ sorununda RF'nin önemli bir ülke olması ve Aliyev döneminde Minsk grubu eş başkanı olması 1993 yılında Azerbaycan'ı BDT içine yönlendirmiştir. Aliyev'i BDT içine yönlendiren diğer bir unsur ise Azerbaycan'daki ayrılıkçı Lezgi örgütü Sadval'ın RF tarafından desteklenmesidir. Nitekim Aliyev'in BDT'ye katılma kararı ardından RF bu örgütün bürolarını kapatmıştır.

Aliyev, 1994'teki Asrın Petrol Anlaşmasında RF'ye %10 pay verilmiş olmasına rağmen Karabağ sorununun çözümüne destek bulamamıştır. (Kona, 2006) Aliyev tarafından verilen geniş kapsamlı siyasi, askeri, ekonomik tavizler RF'nin bölgedeki etkinliğini arttırmaktan başka bir sonuç getirmemiştir. (Andican, 1996:274) Bu gelişmeler ardından Aliyev döneminde Azerbaycan, RF-İran-ABD-Türkiye ile Ermenistan ile olan sorunları çerçevesinde denge politikası gütmüştür. Türkiye ise

Azerbaycan'ın daha fazla RF'ye yakınlaşmasını önlemek üzere ABD ile paralel politikalar geliştirmiştir.

Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki diğer komşusu Gürcistan ile olan ilişkileri, 1944 yılında ikinci dünya savaşı bahane edilerek Özbekistan'a sürülen Ahıska Türklerinin (Yalçinkaya, 1999:167), Özbekistan'dan tekrar anayurtlarına dönmelerine izin vermemesi (Mert, 2004:71) nedeniyle sıkıntılı başlamıştır. 1992 yılında Sevardnadze'nin iktidara gelmesi ile ilişkiler düzelmeye başlamıştır.

RF ile ilişkileri kötüleşen ve yüzünü Batı'ya ve ABD'ye dönen Gürcistan için Batı savunma örgütü içinde en büyük ikinci orduya sahip komşusu Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmek önemli olmuştur. Türkiye açısından ise Gürcistan, Hazar enerji kaynaklarının Türkiye'ye taşınmasını sağlayabilecek potansiyel hat üzerindeki önemli bir ülkedir.

Ermeni-Azeri çatışması nedeniyle Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinin bozulması sonucunda Türkiye'nin Azerbaycan ve Orta Asya ile temas kurabilmesi için Gürcistan önemli bir ülke olmuştur. Hazar petrolünün Batıya taşınmasında anahtar ülke olan Gürcistan'ın stratejik önemi Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır. (Bozkurt, 2008) Bununla beraber Kafkaslardaki karışık etnik yapı ve çatışma ortamlarında Gürcistan'ın istikrarı Türkiye için önemli olmuştur.

Ancak RF'nin Gürcistan'ı kontrol altına almak için Abhazya ve Güney Osetya sorunlarını kullanması ve ayrılıkçı etnik grupları desteklemesi sonucu zor durumda kalan Şevardnadze, Azerbaycan'da olduğu gibi Mart 1994'te BDT'ye girmek zorunda kalmıştır. Gürcistan'ı bu yolla etki altına alan RF, Gürcistan-Abhazya arasında imzalanan Nisan 1994 Moskova Anlaşmasında arabuluculuk yapmış ardından Gürcistan ile yapılan askeri anlaşma ile RF, SSCB dönemine ait Türkiye sınırındaki askeri varlığını tekrar kurmuş, Gürcü-Abhaz sınırına ise Mayıs 1994'te barışın devamını sağlamak için Rus askerleri yerleştirilmiştir. (Mert, 2004:164-165) Şubat 1998'de Şevardnadze'ye yapılan suikast girişimi sonucu saldırganların Rus üssüne sığınması, Şevardnadze için karşı hamle fırsatı doğurmuş, saldırıdan RF'yi sorumlu

tutmuş ve bu olayın ardından Mart 1998’de Gürcistan sınırındaki Rus askerleri yerlerini Gürcü askerlerine bırakmıştır. (Mert, 2004:168) RF’nin Kuzey ve Güney Kafkasya’ya yönelik askeri müdahaleleri Gürcistan’ı Azerbaycan’da olduğu gibi ABD, Türkiye ve Batı ile RF’yi dengeleme stratejisine yönlendirmiştir.

Gürcistan’daki etnik çatışmalar Türkiye’de de sorunlara yol açmıştır. Türkiye resmi olarak Abhazyanın Gürcistan’ın bölgesel bütünlüğü içinde yer aldığını bildirirse de Türkiye’de yerleşik yaklaşık 300.000 Abhaz devlet politikasından farklı hareket etmeye çalışmış maddi yardımlarıyla Sukhumi’de bir cami ve üç eğitim enstitüsü yaptırmıştır. Türkiye 7-9 Haziran 1999’da İstanbul’da Abhaz ve Gürcistan taraflarını bir araya getirerek bölgesel problemlere karşı barışçı çözümleri desteklediğini ortaya koymuştur. Gürcistan’da Etnik Çatışmaları önlemek için komisyonların kurulmasına karar vermiştir. 1997-1998 dönemi Gürcistan-Türkiye ilişkilerinin kuvvetlendiği ve Gürcistan’ın Bakü-Tiflis- Ceyhan (BTC) boru hattı projesini desteklemeye başladığı bir dönem olmuştur. 1990’ların ikinci yarısında başlayan bu uzlaşma, “stratejik ortaklık” seviyesine doğru ilerlemiştir. (Bozkurt, 2008)

Türkiye’nin Kafkasya’da en sorunlu ilişkilere sahip olduğu ülke olan Ermenistan ile gerek uzun bir süredir devam eden Ermeni soykırım iddiaları, gerekse de hayali Büyük Ermenistan haritalarında Türkiye’nin 6 ilinin de bulunması ve 1988 yılından itibaren Yukarı Karabağ sorunu nedeniyle ilişkiler sürekli olarak kötüye gitmiş, 1993 yılına gelindiğinde Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarına olan misilleme saldırıları Ermenistan-Türkiye Kars sınır kapısının kapanması ile sonuçlanmıştır. Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki problemlerin ilk ikisi doğrudan iki ülke arasında sonucusu ise Azerbaycan ile ilişkiler nedeniyle çözümsüz bir sürece girmiştir.

Aslında Türkiye, Ermenistan ile iyi ilişkiler tesis etmeye çalışmıştır, 1992 yılında Ermenistan’a 100 bin ton buğday satmış, 1992-1993 kış aylarında 300 milyon kilovat saat elektrik enerjisi satmayı öngören bir anlaşma imzalamıştır. Bu girişimlere Azerbaycan büyük tepki göstermiş, 1993 Ermenistan saldırıları ardından Türkiye Kars sınır kapısını kapatarak bu çabaları durdurmuştur. (Aydın, 2001:404) Böylece bölgede Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan’ın aralarındaki ikili ilişkiler Ermeni-Azeri

çatışmasına endekslenmiş, zaten tarihi sorunları bulunan Türk-Ermeni ilişkilerinde de düşmanlıkların inşasına devam edilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine yönelik politikaları konstrüktivizm çerçevesinde değerlendirildiğinde, gerek bu politikaların istenen başarıya ulaşamama nedenleri gerekse de bölge ülkelerinin neden RF'yi göz ardı edemedikleri daha iyi anlaşılabilir. Konstrüktivizme göre devletlerarası ilişkiler tarihsel bir süreç içinde, siyasi -ekonomi dahil- ve sosyo-kültürel bir inşanın eseridir. Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri ile ilişkilerindeki olmayan süreklilik, RF tarafından tarihsel süreçte –özellikle Bolşevik ihtilali sonrası asimilasyon ve milletleştirme politikaları ile- oluşturulmuştur. Ancak konstrüktivizm, tarihsel perspektifin yanında ülkeler arasındaki ilişkileri, oluştuğu sırada ve sonrasında ortaya çıkan sonuçlar şeklinde de görmektedir. Konstrüktivizmin bu bakış açısı ise ilişkilerdeki statükonun değişebileceğini işaret eder. Bu bağlamda Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin RF'ye bağımlılıkları veya bağımsız hareket edebilme iradeleri aynı teoride açıklanabilir. Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde RF'nin etkisini azaltmaya yönelik politikaları ile inşa etmeye çalıştığı ilişkiler yine bu bağlamda bir süreç olarak değerlendirildiğinde gelecekteki değişimleri açıklama imkanı ortaya çıkmaktadır.

3.1.7. Türkiye-Ortadoğu İlişkileri

Soğuk Savaş süresince Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki geleneksel politikasının temeli, Ortadoğu ülkeleri arasındaki çatışmalarda tarafsız kalmak, gerek SSCB'nin bölge ülkeleri ile ilişkileri, gerekse de bu ülkelerin İslami karakterleri nedeniyle bölge ile mümkün olduğunca az temasta bulunmak ve Batı ile askeri ve siyasi alanlarda yapılan işbirliğinin bölge ülkeleri ile olan ilişkilere olumsuz bir etkide bulunmamasına çalışmak olarak özetlenebilir. (Halliday, 2005)

1990 yılına gelindiğinde ise, Saddam Hüseyin Irak'ının Kuveyt'i işgali ile Orta Doğu bölgesi Türkiye'nin en önemli dış politika konularından birisi haline gelmiştir. Gerek petrol güvenliğini gerekse de ABD ve Batı'nın bölgede ki çıkarlarını tehlikeye sokan

bu durumla, Irak dünya petrol rezervlerinin %20'sini kontrol eder hale gelmiştir. (Dedeoğlu, 2002) Bu statü değişikliği ile de işgal hızlı bir şekilde dünya sorunu haline almış ve devletleri harekete geçirmiştir. (Uçarol, 2008)

Körfez krizi ile şimdiye kadar karşı taraflarda yer alan ABD ve RF işbirliğine yönelmiş ve BM'de Irak'a karşı ard arda kararlar alınmasını sağlamışlardır. 2 Ağustos 1990 tarihli Irak'ın Kuveyt'ten derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini öngören 660 sayılı BMGK kararı ardından, 6 Ağustos 1990 tarihli Irak'a uygulanacak ekonomik yaptırımları içeren 661 sayılı BMGK kararı alınmış ve tüm devletlerin bu karara uyması istenmiştir. Ulusal çıkarlarını tek hegemon güç ABD'nin paralelinde dış politikalarla gerçekleştirmeye çalışan Türkiye, aynı zamanda çıkarlarını, konstrüktivizmin normlara uygun davranış mantığı çerçevesinde uluslararası normlara göre de şekillendirmiş ve bu normlara göre haksız bir savaş olan Kuveyt işgalinin ilk günlerinden itibaren Irak karşıtı cephede yer almıştır.

Bunun yanında, Irak'ın aşırı silahlanması ve Türkiye'nin Güney Doğu Anadolu'daki projesine karşı takındığı tutum etkili olurken (Sönmezoğlu, 2000), kriz öncesi su sorunu nedeniyle Irak-Türkiye ilişkileri gerginleşmiş ve Irak'ın sorunu diplomasi yerine güç ile çözmek istediğinin işaretleri ortaya çıkmıştır. (Arı, 2005:580) Irak'ın Kuveyt'i işgali ile bölgedeki gücünün yükselmesi ve başka sorunlarını güç yoluyla çözüme eğilimi Türkiye'yi ABD ittifakının içinde olmaya yönlendirmiştir. (Arı, 2005) Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Körfez Krizi'nin Türkiye'yi diğer bütün devletlerden fazla ilgilendirdiğini, Irak'ın savaştan önceki aşırı silahlanmasıyla önemli bir tehdit oluşturduğunu ileri sürmüş, muhalefetin çekincelerine rağmen BM tarafından oluşturulan koalisyona katılmanın ve konulan ambargoyu uygulamanın sadece zorunluluk değil aynı zamanda çıkarlarımıza da uygun olacağını savunmuştur. (Timur, 1996)

Türkiye'nin kriz süresince ABD ve müttefikleri yanında olmasını sağlayacak pek çok neden sayılabileceği gibi, yanı başındaki savaşa katılmamak için de pek çok neden - Irak'taki merkezi yönetimin zayıflamasıyla Kuzey Irak'ta bir Kürt yönetiminin kurulabilmesi, bölgedeki boşluğun PKK tarafından doldurulması, Irak ile olan

ekonomik ilişkilerde büyük kayıp olması vb.- sayılabilir. Bu noktada Türk dış politikasına yön veren önemli unsurun haksız bir savaşa karşı uluslararası düzendeki ortak tepkiye, konstrüktivizmin normlara uygun davranış mantığı çerçevesinde katılmaktır denilebilir.

BMGK'nin ambargo uygulamasındaki en etkili tedbir Türkiye'den gelmiştir. Türkiye Güvenlik Konseyinin ambargo kararına 7 Ağustos'ta katılarak Kerkük-Yumurtalık boru hattını tamamen kapatmıştır. Bu boru hattından günde 1.7 milyon varil petrol pompalamakta ve Türkiye petrol ihtiyacının yüzde 40'ını bu hattan sağlamaktaydı. Dolayısıyla Türkiye'nin ambargoya katılması Irak için büyük darbe olmuştur. Irak'ın BMGK'nin ambargo uygulamasına yanıtı ise 8 Ağustos günü Kuveyt'i ilhak ettiğini açıklayarak olmuştur. (Dedeoğlu, 2002)

NATO Konseyinde ise, bir Irak saldırısına karşı Türkiye'ye garanti verilerek Türkiye'nin aktif bir tutum takınması teşvik edilmiştir. Türkiye savaş esnasında 180.000 askerini Irak sınırına kaydırmış, böylece Irak'ın kuzeyde 8 tümen tutmasını sağlayarak müttefiklerin üzerindeki yükü hafifletmiştir. Savaş sırasında Türkiye'deki NATO üsleri ABD uçaklarına açılarak önemli kolaylık sağlanmıştır. (Uzgel, 2001:255-256)

Körfez Krizinde Türkiye'nin dış politika sürecini tayin eden iki temel görüş olmuştur. Sivil ve askeri bürokrasinin temkinli hareket edilmesi talebine karşılık, Cumhurbaşkanı Turgut Özal, aktif bir dış politika izlenmesini ve bölgede kriz sonrasında Türkiye'nin oynayacağı role uygun düşecek bir ağırlık elde edilmesini istemiştir. Özal politikasını "bir koyup üç almak" sözü ile ortaya koymuştur. (Öztürk ve Çeker, 2006) "Dış İşleri Bakanlığının tedbirli olunmalı diye algıladığı durumu Turgut Özal fırsat ve avantajlardan yararlanılmalı olarak algılamıştır." (Gözen, 2000) Sonuçta sivil ve askeri bürokrasinin izleme ve temkinli davranma politikası uygulamaya konmuştur. Körfez Krizinde ki Türk dış politikasının belirlenmesinde Cumhurbaşkanlığı, Hükümet ve Genelkurmay arasında önemli görüş ayrılıkları yaşanmıştır, bu görüş ayrılıkları dönemin Genelkurmay Başkanının istifasına kadar gitmiştir. (Çevik, 2005)

Körfez krizi süresince ABD ve Batılı ülkelerin temel endişesi, bölgedeki petrol kaynaklarının Irak'ın eline geçmesi ile petrolün Batıya güvenli ve sürekli transferinin aksayacağı ile tek süper güç ABD'nin dünya jandarmalığına soyunması noktasında toplanmıştır. Türkiye'nin Krize ve sonrasına yaklaşımı bölgede ve Irakta kendi aleyhine bir durumun oluşmasına engel olmaya yönelik olmuştur Türkiye bu anlamda Irak'ın tamamen tahrip edilerek bölgedeki dengelerin alt üst olmasına da temkinli yaklaşmıştır.

Türkiye bu politikalarını sürdürürken bir taraftan da Kriz sonrasında kendi kaderlerine terk edilerek Saddam Hüseyin yönetimi tarafından yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Kürt halkına topraklarını açmış ve BM tarafından güvenli bölge oluşturulması kararının alınmasına öncülük etmiştir. (Arı, 2005:584) Türkiye'de ve birçok Batılı devlet nezdinde ki hâkim görüş, Saddam Hüseyin yönetiminin Halepçe katliamına benzer girişimleri kuzeyde Kürtlere, güneyde ise Şiilere karşı tekrarlayabileceği noktasında olmuştur. Bu endişelerin neticesinde BMGK kararı ile 36. paralelin kuzeyine Irak uçuşlarını yasaklayan ve koalisyon ülkelerince oluşturacak olan acil tepki gücü (Çekiç Güç), Temmuz 1991'de kurulmuştur. (Oran, 1996:68)

Çekiç Güç temel olarak körfez savaşının bitmesinden itibaren ortaya çıkan mülteci krizine bir çözüm bulmak ve Irak'taki çatışmaların önüne geçmek amacıyla oluşturulmuştur. Ancak Çekiç Güç kurulduğu günden itibaren Türk kamuoyunda yoğun tartışmalara da neden olmuştur. Bu tartışmaların başında ise çekiç gücün PKK'ya yardım ve destek sağladığı yönündeki kuşku gelmiştir. (Çevik, 2005:158) Gücün varlığını devam ettirmesi yönündeki görüşler ise Saddam Hüseyin'in Kürtleri ezmesini engellemek ve PKK'nın mazlum imajından yararlanmasının önünü tıkamak, Türkiye'nin K.Irak'ı denetlemesinin yolunu açmak ve bu yolla PKK'ya müdahale edebilmek, K.Iraklı Kürtlerin Türkiye ile yakınlıklarını sağlamak, Saddam'ın güçlenmesini engellemek, Körfez ülkelerinin de güvenliğini sağlamak, ABD yardımının devamını sağlamak ve Türkiye'nin pazarlık gücünü arttırmak şeklinde özetlenebilir. (Oran, 1996:145-155) -Çekiç Güç ve Huzur Operasyonu 1748 asker ve 77 uçaktan oluşarak İncirlik Hava Üssünde konuşlanmış, uçakların bölgede keşif

yapmalarını sağlayacak şekilde göreve başlamıştır. 1997 Ocak ayında “Keşif Güç’ü” adını alarak, 2003 Mart’ı Irak İşgali’ne kadar varlığını sürdürmüştür. (Arı, 2005:587)-

36. paralelin kuzeyinin Irak denetimi dışında kalmasıyla, bölgedeki Kürt grupların bu boşluğu doldurması ve ABD’nin İran ve Irak’a karşı “çifte kuşatma-double containment” politikasında Kürt gruplarını kullanabileceği ihtimalinin çokça konuşulur olması Türkiye tarafında endişe yaratmıştır. (Arı, 2005:585) Kürt grupların bölgedeki yerel yönetimi ele geçirmesiyle beraber yaşanan süreçte, aynı grupların tarihsel faaliyetlerinin de yarattığı korku, Türkiye’nin içindeki Kürt grupları ayrılıkçı hareketlere sevk etmesi ihtimali yaşanan sıkıntıyı güvenlik problemine dönüştürmüştür. (Oran, 1996:51)

Türkiye, Körfez Savaşı sonrası Kuzey Irak’ta oluşan otorite boşluğunun kendi aleyhine işlemesini engellemek için yoğun bir çaba sarf etmiştir. Bu çabalar kapsamında sınır ötesi sıcak takip operasyonları başlatılmış ardından Kuzey Irak’ta bir güvenlik şeridi oluşturulmaya çalışılmıştır. (Duvan, 2002)

Kriz sonrası artan güvenlik sorunları yanında, Türkiye ekonomisi de savaştan büyük yara almıştır. Türkiye yaklaşık 13 yıl devam eden ambargo nedeniyle, yılda 2,5 milyar dolar kayba uğramıştır. (Arı, 2005:583) Aşağıdaki tablo, Türkiye’nin 1980-90 ve 1990-95 dönemlerine ilişkin ekonomik göstergelerini içermektedir:

Ortalama Yıllık Büyüme(%)	1980-90 (milyar dolar)	1990-95 (milyar dolar)
GSYMH	5,83	3,2
Tarım	1,3	0,9
Sanayi	7,8	4,2
Hizmetler	4,4	3,3
Mal ve Hizmet İhracatı	16,9	9,4
Yatırımlar	5,2	2,0

Tablo 2: Doğan, T. (1998). Savaş Ekonomisi. İstanbul: Avesta Yayınları

Körfez krizinin önemli bir sonucu ise Türk dış politikasındaki geleneksel Orta Doğu bölgesine karışmama politikasının terk edilerek, pragmatik, oportünist ve aktif bir dış politikaya yönelmesidir. (Crisis ve Bilgin, 1997) Kriz süresince Türkiye'nin ABD'nin yanında yer almasına karşın ekonomik zararlarının karşılanmaması ve gerek Kuzey Irak göçmenleri sorunu, gerekse de PKK terörüyle mücadeleye destek verilmemesi, Türkiye'de ABD'nin Orta Doğu politikalarına olan kuşkunun artmasına neden olmuştur. (Larrabee ve Lesser, 2004) Körfez Savaşı sırasında, Türkiye'nin Irak'ın Scud füzelerine karşı savunma amaçlı olarak NATO Acil Müdahale Gücü'nden (Multinational Rapid-Reaction Force) talep ettiği Patriot savunma füzelerinin yerleştirilmesinde, Almanya'nın isteksiz davranması Türkiye'de NATO'ya karşı olan güvenin ve NATO içinde Türkiye'ye verilen önemin sorgulanmasına neden olmuştur. (Lesser, 1991; Kirişçi, 1997)

Soğuk Savaşın bitişi ve Körfez savaşı sonrası Orta Doğu'da ki en önemli gelişmelerden biriside Kürt sorununun bölgesel olmaktan çıkarak uluslararası platforma taşınmış olmasıdır. (Kaplan, 1994; Memiş, 2002:121) Irak'ın Kuzeyinde ortaya çıkan Kürt Bölgesi realitesi ise Türkiye'nin milli egemenlikle ilgili geleneksel duyarlılıklarını büyük ölçüde arttırmıştır. (Larrabee ve Lesser, 2004) ABD'nin Orta Doğu'ya yönelik güç politikalarından Türkiye'nin güvenlik endişeleri duyması, ileride Türkiye-ABD ilişkilerinde uyumun en az olduğu bölgenin Orta Doğu olmasına neden olmuştur.

1990'lar da Türkiye'nin Orta Doğuya Yönelik politikasının temelini güvenlik konuları oluşturmuş, dış politikasını PKK terörüne endekslenen ve bu sorun üzerinden komşularıyla ilişkilerini düzenleyen Türkiye ister istemez negatif yönde Orta Doğululaşmıştır. 1952 yılından itibaren Batı güvenlik örgütüne (NATO) üye olan Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası çevresini saran çatışma alanlarında ABD ile beraber hareket etmesinin doğal bir süreç olduğu ileri sürülebilirse de, bunda Soğuk Savaş sonrası dış politikayı belirleyecek bir hazırlığa sahip olunmaması da önemli bir etkidir.

1990'lar süresince Türkiye'nin ABD'ye üslerini açması Irak'tan tehdit algılayan Suudi Arabistan, Kuveyt, Arap Emirlikleri gibi ülkelerle sorun oluşturmazken, Suriye, İran, Libya gibi ABD tehdit algılaması taşıyan ülkeler tarafından sıklıkla eleştirilmiştir. (Fırat ve Kürkcüoğlu, 2001:553) Orta Doğu bölgesi Soğuk Savaş sonrası çoğunlukla güvenlik sorunları ile özdeşleştirilmiş, PKK sorunu (Suriye, İran, Irak kaynaklı), su sorunu gibi çatışmaya yönelik konular bölge ile ilişkilerde yönlendirici olmuştur.

Bölge de Türkiye İsrail ile işbirliğine yönelmiş, iki ülkenin uluslararası sisteme ilişkin genel tercihleri ve bölge jeopolitiği çerçevesinde bir güç dengesi oluşturulmaya çalışılmıştır. 1990 sonrasında göreve gelen hükümetler, ABD faktörünü de dikkate alarak, esas olarak İsrail ile yakınlaşmaya önem vermişlerdir. İsrail ile ilişkiler Necmettin Erbakan hükümeti döneminde dahi kesilmemiştir. Türkiye'nin İsrail'e olan yaklaşımı, Orta Doğu bölgesinden algıladığı güvenlik endişeleri temelinde gerek PKK'ya karşı istihbarat desteği gerekse de Suriye ile olan sorunlarda elini güçlendiren bir argüman olarak gelişmiştir. (Sayarı, 2000; Makovsky, 2001) Türkiye'nin İsrail ile yaptığı her ilişkiyi Suriye, Yunanistan ile yakınlaşarak karşılamıştır. Türkiye Suriye ilişkilerindeki gerginliğin Türkiye'yi sıkıştırdığı alanlarda İsrail, Suriye'yi sıkıştırdığı alanlarda ise Yunanistan ortak tehdit tanımlamasından kaynaklanan ittifakı daha etkin bir şekilde kullanan taraf olmuştur. (Davutoğlu, 2001)

Türkiye 19 Aralık 1991'de hem FKÖ hem de İsrail ile diplomatik ilişkilerini büyükelçilik düzeyine çıkararak bölgedeki hassas dengeyi gözetmeye çalışmıştır. Adeta bir "çatışmalar bileşkesi" haline gelmiş olan Türkiye-Suriye ilişkileri, uzun yıllar boyunca "güvensizlik" ve "tehdit algılamaları" boyutunda kalmıştır. İkili ilişkilerini yıllarca karşılıklı "ötekileştirme" temelinde kurmuş olan Türkiye ve Suriye özellikle Soğuk Savaş ve onu takip eden 10 yıllık dönemde donuk bir diplomasi izlemiştir. Suriye'nin 1998 Ekiminde terör örgütü lideri Öcalan'ı ülkesinden çıkarması ve 1998 Adana süreciyle teröre karşı işbirliği ile başlayan süreç ilişkilerde iyileşmeye neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye, bölgesinde SSCB gibi bir süper güçten kurtulmuş, birinci 10 yıllık dönemde Saddam Irak'ının zayıflamasıyla aslında bölgedeki gücü

öngörülemez bir şekilde artmıştır. Bu durum 2000'li yıllara gelindiğinde, Türkiye'nin gerek Orta Doğu, gerekse de diğer komşularıyla ilişkilerinde, ABD'ye rağmen daha dengeli ve olumlu ilişkiler kurmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin 1990'lı yıllardaki Orta Doğu politikasını şekillendiren güvenlik olgusu konstrüktivist güvenlik anlayışı çerçevesinde daha iyi anlaşılabilir. Konstrüktivist güvenlik anlayışında milli güvenlik olgusunu oluşturan milli çıkar ve tehdit algılamaları siyasi ve sosyo kültürel bir inşanın eseridir. Bu inşa süreci tarihsel bir yapı arz edebileceği gibi konjonktürel bir şekilde de üretilebilir. Tarihsel veya konjonktürel yapıda üretilen/geliştirilen ortak kimlik, kültür veya normlar gibi düşünsel faktörlerdeki değişim devletlerin dün, bugün ve yarın değişebilen davranışlarını, ilgilerini, algılamalarını açıklamada referans alınır. Örnek olarak, Irak'a karşı Türkiye'nin ABD ile birlikte hareket etmesi Irak'tan tehdit algılayan Arap ülkelerinde bir sorun oluşturmazken, İran, Libya, Suriye gibi ABD tehdit algılamasına sahip ülkeler için önemli bir sorun oluşturmuş ve bu durum bu ülkelerle Türkiye'nin ilişkilerine yansımıştır. Benzer şekilde Türkiye-İsrail-Suriye-Yunanistan ilişkileri benzer bir kısır döngü etrafında şekillenmiştir. ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki güç politikalarından Türkiye'nin zarar gören taraf olması, bölgeye yönelik ilgi, algı ve davranışında konstrüktivist güvenlik anlayışı bağlamında değişikliklere neden olmuştur.

3.2. TÜRK DIŞ POLİTİKASI 2001 VE SONRASI

Soğuk Savaş sonrası kapitalizmin, sosyalizme karşı galip gelmesi ve alternatifsiz kalması ardından, sosyal devletin dünya genelinde gerilemesi, özellikle üçüncü dünyada artan yoksulluk ve işsizlik, hızlı iletişim ve ulaşım sayesinde tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar etkileşime giren kültürler arasındaki sorunlar ve ötekileştirmeler, diğer yandan küreselleşmenin getirdiği risklere karşı girilen bölgeselleşme çabaları, küreselleşirken mikro ölçekteki etnik yapıların hızla sivrilmesi gibi iç içe geçen karmaşık bir yapının ortaya çıkması (Falk, 2001) uluslararası terörist yapıların yerleşebileceği uygun ortamı da yaratmıştır.

II. Dünya Savaşı Sonrası Yalta'da kurulan düzenin bir benzerinin Soğuk Savaş sonrası kurulamaması, bunun yerine ABD'nin yeni düzeni kendisinin güç politikaları çerçevesinde uluslararası toplumun desteğini alma ihtiyacı duymadan gerçekleştirme çabası dünyada neo-emperyal girişimler olarak algılanmıştır. (İkenberry, 2002; Joxe, 2003; Parenti, 2002) Bu durum ise radikal terör örgütleri tarafından bir meşruiyet unsuru olarak kullanılmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası alanda önemli değişikliklere neden olan ve ülkelerin politikalarına etki eden en önemli olay 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terörist saldırılardır. Tek hegemon gücün kendi evinde uluslararası radikal dinci bir terör örgütü tarafından vurulması, Amerikan İç Savaşı (Civil War) sonrası kendi topraklarında hiçbir çatışma görmemiş olan ABD için, gerekse de dünyanın geri kalanı için büyük bir şok yaratmıştır. (Davutoğlu, 2009) Mükemmel bir plan ile eş zamanlı kaçırılan sivil uçaklarla yapılan saldırılar hakkında çeşitli şüpheler ve komplo teorileri üretilse de sonuçları itibariyle uluslararası ortamda “terörizmle küresel savaş” başlığı altında hızlı bir uyum ortaya çıkmıştır.-ABD'ye terörizm ile savaşta desteğin genel olarak Batı ülkelerinden geldiğini belirtmek gerekir. Pek çok İslam ve Arap ülkesi bu desteği vermede gönülsüz davranmıştır, bu durumda ABD'nin küresel liderliğine olan anti-patinin gözle görülmesine neden olmuştur.(Walt, 2001:59)-

Bu uyumun temelindeki unsur ise terörün, demokratik ülkelerin içyapılarını nasıl tehdit ettiğinin 11 Eylül sonrası, daha iyi anlaşılır olmasıdır. (Bağcı, 2004:940) 11 Eylül saldırıları ardından, Madrid, İstanbul, Londra saldırıları ile ortaya çıkan diğer önemli bir sonuç ise terörizmin en az sermaye, emek ve hammadde kadar küreselleşmiş olduğudur.

11 Eylül saldırıları ardından ABD, “teröre karşı savaş” adı altında, ülke dışı kaynaklı, ABD yaşam tarzını tehdit eden ve kitle imha silahlarına ulaşma kapasitesine sahip bir düşman tahayyülü ile siyasal bir söylem oluşturmuş (Hobsbawm, 2008) ve gerek iç gerekse de uluslararası kamuoyundaki desteği de göz önüne alarak, 7 Ekim 2001'de Afganistan işgalini başlatmıştır. 11 Eylül saldırılarının yarattığı ivme ile destek bulan

işgal, çeşitli ülkelerin terörizm ve ayrılıkçı hareketlere karşı politikalarında -RF'nin Çeçenistan müdahalesi, Türkiye'nin PKK ile mücadelesi, Çin'in Uygur bölgesi asimilasyon politikaları- bir destek unsuru olarak kullanılmıştır. Ancak ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesini uygulamaya koyması ile şer eksenli ülkeleri içinde saydığı Irak'ı işgali, yoğun propagandalar ve CIA imali raporlara rağmen Afganistan benzeri bir uluslararası destek bulmamıştır.

11 Eylül sonrası, George W. Bush yönetiminde Evanjelik (Protestan kilisesinin muhafazakar kesimi) yapının dış politikadaki ağırlığının artması, bir yandan ABD yönetiminde İslam karşıtı söylemlerin artmasına, diğer yandan ise İsrail'e olan desteğin sınırsız bir yapı kazanmasına neden olmuştur. (Dunham, 2004) Bu durum ise Orta Doğu'da "İsrail'in güç politikalarının" önünü açmıştır.

11 Eylül sonrası Avrasya coğrafyasındaki ABD eksenli bu gelişmeler çevresel istikrar ve düzen arayışları içinde olan Türkiye'nin dış politika tercihleri ile çelişmesi ise kaçınılmaz olmuştur. (İnat ve Duran, 2005)

Komşularla sıfır sorun, çok boyutlu ritmik diplomasi, Medeniyetler İttifakı gibi işbirliği ve uzlaşma temelli normların inşasında pay sahibi olmak için çaba sarf eden Türkiye, dış politikasında merkez ülke-küresel aktör olma iddiası ile ABD ve AB'nin politikalarındaki yerini yeniden tanımlama arayışına girmiştir.

Soğuk Savaş dönemi politikaları özellikle 11 Eylül sonrası etkinliğini yitirmiş, havuç-sopa ve klasik çevreleme politikaları artık beklenen sonuçları vermemeye başlamıştır. Bugün, uluslararası aktörler, çoğulcu yapıya dönüşümün farkındalığı ile hareket etmekte, sistemdeki ağlarını ve diğer ülkelerle ilişkilerini pluralist parametreler çerçevesinde yeniden yapılandırmaktadırlar. (Emekler, 2010)

3.2.1. Küresel Gelişmeler: 11 Eylül'ün Türk Dış Politikasına etkileri

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terör saldırıları dünyanın diğer uçundaki Türkiye'de nasıl bir etki yapmıştır. Ya da asıl sorulması gereken 11 Eylül

saldırılarının ABD politikalarına etkisi ve bu etkinin Türkiye'nin çevresinde gerçekleştirdiği tahribatın, Türk dış politikasına yansımaları ne yönde olmuştur.

11 Eylül saldırıları sonrası, ABD'nin stratejik ortak seviyesindeki müttefiki Türkiye'nin politikaları, alışlagelmiş yapısının dışında gerçekleşmiştir. Türkiye'de ABD imajının hiç olmadığı kadar kötü olması -PEW araştırmasına göre Türklerin %83'ü Irak operasyonunda Türkiye'deki üslerin kullanılmasına karşıdır. (PEW, 2002)- ve bunun iç politikadaki yansımaları ile ABD'nin Orta Doğu'daki güç politikalarından duyulan endişelerin sonucunda, Irak işgali öncesi 1 Mart tezkeresi TBMM'den geçmemiştir. "Demokratik bir kaza" -dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök Milliyet gazetesinden Fikret Bila'ya vermiş olduğu röportajda tezkerenin geçmemesini anayasal kaza olarak tanımlamış ve demokratik ülkelerde bu gibi durumların olabileceğini belirtmiştir (www.milliyet.com.tr/2007/10/01/yazar/bila.html erişim 07.05.2010)- olarak da nitelenebilecek bu olayın yan etkisi ise Türkiye'nin bölgesindeki yumuşak gücünü artırması olmuştur. (Uslu, 2010) -1Mart 2003 tarihinde TBMM'de oylanan tezkere 264 evet, 250 hayır, 19 çekimser oy olarak gerekli olan 267 oya ulaşamaması nedeniyle kabul edilmemiştir.-

Türkiye'nin yeni bir dış politika vizyonuna geçişinin sancılarının yaşandığı bir dönem de, ABD politikalarına geleneksel desteğin verilmemesi önemli bir kırılma noktasını da oluşturmuştur. Türkiye bölgesinde özellikle güvenlik tehdidi hissettiği Orta Doğu bölgesinde ABD ile örtüşmeyen çıkarlarını kendi vizyonu ile değerlendirmeye başlamıştır. Ocak 2003'te ABD'nin rahatsızlığına rağmen Irak'a komşu ülkeler toplantısını İstanbul'da gerçekleştirmiş ve sorunun diplomasi ile çözülmesi için çaba sarf etmiştir. Şer ülkeleri içinde sayılan Suriye ile ABD'nin itirazlarına rağmen ilişkilerini geliştirmiştir. İran'ın Nükleer güç olması sorununu, güç politikaları haricinde çözülmesi için yoğun diplomatik çaba sergilemektedir. Balkanlardan, Kafkaslara, Kuzey Afrika'dan, Latin Amerika'ya yoğun diplomatik çabalar içine giren Türkiye açık bir şekilde bölgesinde lider ülke olduğunu ilan etmektedir ve bu durumu açıkça İsrail üzerinden geliştirdiği eleştirel söylemlerle ortaya koymaktadır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun geliştirdiği söylemle, proaktif -olayları önceleyen ve yön veren- politikalar sergilemeye başlamıştır.

Diğer sorulması gereken soru ise 11 Eylül ve etkilerinin, Türk dış politikasının diğer bölgelerle ilişkilerine olan etkisi hangi seviyede gerçekleşmiştir. Elbette böyle bir soruyu cevaplamak güçtür. Ancak, gerek dış politikada kendini merkeze koyan bir yaklaşımın geliştirilmesini, gerekse de artan uluslararası prestijin başlangıç noktasını ya da kırılma noktasını 11 Eylül sonrası ABD'nin ortaya koyduğu güç politikalarına ve bu politikalara karşı oluşan toplumsal tepkiye bağlamak doğru olacaktır. Bu bağlamda, 11 Eylül saldırıları Türkiye'nin ABD ve Orta Doğu bölgesiyle ilişkilerine doğrudan, diğer bölgelerle olan ilişkilerine ise dolaylı bir etkide bulunduğunu ileri sürmek doğru olacaktır.

3.2.2. Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye-ABD ilişkilerinin 2000'li yıllardaki genel değerlendirmesinde en büyük bölümü Orta Doğu işgal etmektedir. İlişkilerin ve çıkarların uyumlaştırılmasının görece kolay olduğu Kafkaslar, Orta Asya, Balkanlar gibi bölgesel konulardaki işbirlikleri ve ortak stratejik hedefler Orta Doğu'daki uyumsuzluğun gölgesinde kalmaktadır.

Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkileri -özellikle Orta Doğu bölgesindeki çıkarlar üzerinde ortaya çıkan uyumsuzluk nedeniyle-, genel stratejik ortaklıktan uzaklaşmaların görüldüğü, güvenlik politikaları üzerinden yürüyen sancılı bir döneme girmiştir. Türkiye'nin, Medeniyetler İttifakı, komşularla sıfır sorun, diplomasi ve uzlaşmayı ön plana çıkarma gibi çevresinde düzen ve norm inşa etme çabaları şeklinde ortaya konan konstrüktivist politikalarının, ABD'nin güç politikaları ile çelişmesi kaçınılmaz olmuştur.

Türklerin ABD'ye desteği 2000 yılında %52'den, 2002 yılında %30'a düşmüş (PEW, 2002), 2007 yılına gelindiğinde ise %12'ye gerilemiştir. Türk halkının, ABD algısındaki kötüye gidişin iç politikaya etkileri ise, gerek 1 Mart 2003 tezkeresinin kabul edilmemesinde, gerekse de Türkiye'nin bölgesel dış politikalarında etkisini göstermiştir. - Aynı araştırma kapsamında Türkiye'de ABD Başkanı Bush sadece %3 oranında destek görürken, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecad %25 oranında

desteklenmektedir.(<http://www.hurriyetusa.com/haber/haberidetay.asp?id=9047> erişim 05.06.2010)-

ABD ile Türkiye arasındaki politik ayrılıklar II. Körfez Harekâtı ile birlikte daha belirgin hale gelmiştir. Birinci Körfez savaşında gerek ekonomik, gerekse de güvenlik konularında olumsuz etkilenen Türkiye, beklediği karşılığı bulamamış, bölgesinde bir kaos ortamı yaratma tehlikesini taşıyan ve birincisine göre meşruiyeti sorgulanan ikinci savaşı ve Irak işgalini desteklememiştir.

II. Körfez Harekâtını birincisinden ayıran en önemli fark uluslararası yapının ikinci savaşa bakış açısındaki değişikliktir. Birinci Körfez Harekâtı Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı yapılan haklı bir hareket olarak uluslararası normlara uygun düşerken, II.Körfez Harekâtı bu haklılıktan -Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğuna yönelik, yanlış olduğu sonradan anlaşılan yoğun propagandalara rağmen- yoksun bir yapı arz etmiştir. (Daalder ve Lindsay, 2003)

Türkiye'nin II.Körfez Savaşında, birinci savaşta olduğu gibi ABD'nin yanında savaşa katılması için pek çok neden -Irak'taki merkezi yönetimin zayıflamasıyla Kuzey Irak'ta bir Kürt yönetiminin kurulabilmesi ve bu yönetimin Türkiye'nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde bir çekim alanı oluşturabilme durumu, bölgedeki boşluğun PKK tarafından doldurulması, Irak'ın yeniden imarında bölgeden dışlanma ihtimali vb.- sayılabilir. Bu noktada Türk dış politikasına yön veren önemli unsur birinci savaşta olduğu gibi uluslararası normlar ve uluslararası yapının krize olan bakış açısıdır. İkinci Savaş ve Irak işgalinin uluslararası normların etik anlayışından yoksun oluşu ve Türk iç politikasında buna karşı gelişen demokratik tepki, konstrüktivizmin normlara uygun davranış mantığı çerçevesinde açıklanabilir. Türkiye'nin II.Körfez Savaşı öncesi 23 Ocak 2003'te İstanbul'da düzenlenen Irak'a komşu ülkeler toplantısı ile inisiyatif olarak sürekli güvenlik tehdidi algılamalarına zemin teşkil eden Orta Doğu'da güç politikalarının engellemesine yönelik çabalarını bu kapsamda değerlendirmek doğru olacaktır.

Türk-Amerikan ilişkilerinin 2003 başlarından itibaren gerilmesi, 4 Temmuz 2003 gününe gelindiğinde zirve noktasına ulaşmıştır. Kuzey Irak'ın Süleymaniye kentinde karargâh kurmuş bulunan (bir binbaşı komutasında) 11 Türk Silahlı Kuvvetleri mensubunun ve Türkmen mihmandarlarının Irak'taki işgal kuvvetlerinin bir parçası olan Amerikan 173. Hava İndirme Tugayı'na bağlı askerlerce ve yanlarında peşmergelerin de bulunduğu bir ortamda, sürpriz bir baskın sonucu derdest edilmeleri ve başlarına çuval (kukuleta) geçirilmek suretiyle götürülüp 60 saat süresince alıkonularak sorguya çekilmeleri hadisesi, Türkiye'de büyük infiale neden olmuştur. (Gordon and Taspınar, 2008) ABD'nin yarı resmi yayınlarından Armed Forces Journal'de Ralph Peters tarafından kaleme alınan "Orta Doğu Nasıl Daha İyi Bir Yer Olur" -How a better Middle East would look- başlıklı makalede (Peters, 2006) Türkiye'yi sınırları değişmesi gereken ülkeler içinde göstermesi ve Türk kamuoyunda büyük tepki doğuran sınırları değişmiş Orta Doğu haritasının yayınlanması düşmanca bir hareket olarak algılanmış ve ABD'ye mal edilmiştir. İşgal sonrası Irak'ın Kuzeyinde yerleşik PKK unsurlarının gerçekleştirdiği terör eylemlerindeki artış ve bölgeyi kontrol altına almak üzere ABD'nin çaba göstermemesi (Sadık, 2009), ABD kongresinde her yıl 24 Nisan'da geçip geçmeyeceği Türkiye için yoğun stres konusu olan sözde Ermeni soykırımı oylamalarının, Türkiye'ye karşı bir tehdit argümanı olarak kullanıldığı düşüncesi gibi olumsuz unsurlar birlikte değerlendirildiğinde, Türk Halkındaki ABD'ye karşı gelişen olumsuz imajı açıklamaya yeterlidir.

Karşılıklı olarak bozulan ilişkiler, ABD'nin Orta Doğu'da Türkiye'ye olan ihtiyacının artması ile düzelme sürecine girmiştir. ABD'nin gerek Afganistan gerekse de Irak'ta uzun süren işgal sonrası amaçlarına ulaşamaması, bu bölgelerde istikrarın ve otoritenin bir türlü kurulamaması, ABD'yi iç politikasında ve ekonomik yönden sıkıştırmıştır. 2008 seçimleri ardından yönetime geçen Barack Obama, ABD'nin özellikle Orta Doğu'daki imajını değiştirmek ve ABD'nin yumuşak gücünü artırmak amacıyla politika değişikliğine gitmiştir. ABD başkanı bu kapsamda 6 Nisan 2009'da Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı toplantısı çerçevesinde Türkiye'ye gelmiş, Haziran 2009'da ise Suudi Arabistan ve Mısır'ı ziyaret etmiştir.

ABD Ağustos 2010 tarihinde Irak'taki muharip askerlerini çektiğini, geride 50 bin kişilik bir gücün Irak'ın askeri ve polis güçlerini eğitmek üzere bırakıldığını açıklamıştır. Kalan kuvvetlerinde 2011 yılı içinde Irak'tan çekileceği bildirilmiştir. Çekilme tamamen gerçekleştiğinde, Irak'ın büyük Şii nüfusu ile İran'ın kontrolü altına girme tehlikesi, halen devam eden Sünni-Şii çatışmalarının artması durumu, Kuzey Irak'ta otonom bir yönetim olarak davranan Kürt bölgesel yönetiminin Şii ve Sünni taraflarla çatışma ihtimalleri durumu zorlaştırmaktadır.

ABD'nin Irak'taki bu zor durumu ise Türkiye'yi ön plana çıkarmaktadır. Kuzey Irak Bölgesel Kürt yönetimi ile ilişkilerin geliştirilmesi, Irak'taki Sünni grupların seçim sürecine katılmaları konusunda alınan inisiyatifler göz önüne alındığında, ABD'nin çekilme sonrasında Türkiye'ye daha fazla ihtiyaç duyacağını ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

ABD halen ekonomik ve askeri olarak uluslararası politikalara yön verme yeteneğine sahip en önemli aktör konumundadır. İlişkilerdeki iniş ve çıkışlara rağmen ABD'nin özellikle Batı coğrafyası dışındaki politikalarında Türkiye önemli bir ülke konumundadır. Türkiye'nin özellikle Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlar'da bölgesel bir güç olarak düzen ve istikrarın sağlanmasında oynayabileceği rol ve seküler, liberal, demokratik yapısı dikkate alındığında, bu bölgelerin liberal demokratik düzene evrilmelerinde katalizör etki yapabileceği ise açıktır. Bu durum ise ABD'nin dünyaya tek başına düzen getiremeyeceğinin açıkça ortaya çıktığı günümüzde, Türkiye'yi ABD politikaları açısından halen vazgeçilmez kılmaktadır.

3.2.3. Türkiye-AB İlişkileri

1999 Helsinki Zirvesi neticesinde Türkiye'nin AB'ye aday ülke konumu kazanması ile Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir döneme girildiği ileri sürülse de bu tartışmalı bir konu olmuştur. Helsinki Zirvesi sonucunda 13 aday ülke ile üyelik müzakereleri başlamış ancak bu ülkeler içine Türkiye dahil edilmemiştir. Türkiye bir beş yıl daha bekleyerek 16-17 Aralık 2004 tarihinde yapılan Brüksel Zirvesinde ancak müzakerelere başlama tarihi alabilmiştir. 3 Ekim 2005 tarihindeki Hükümetler arası

konferansta, Türkiye Müzakere Çerçeve belgesi kabul edilmiş ve böylece müzakerelerin yolu açılmıştır.

Türkiye bu zaman diliminde -Şubat 2002, Mayıs 2004 arasında- 7 AB Uyum Paketi ve Anayasa Değişikliği gerçekleştirmiş ve AB üyeliği sürecindeki istekliliğini göstermiştir.

Aslında müzakere başlıkları incelendiğinde Türkiye ile AB arasındaki var olan sorunların sınıflandırıldığı ve başlıklara ayrıldığı ileri sürülebilir. Ancak bazı sorunlar birden fazla başlığı etkilemekte, oldukça karmaşık bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Müzakerelerin 35 başlık altında yürütülmesi kararlaştırılmıştır.

Bunlar: Malların serbest dolasımı, İş gücünün serbest dolasımı, Yerleşme hakkı ve hizmet sunma özgürlüğü, Sermayenin serbest dolasımı, Kamu ihaleleri, Sirketler hukuku, Fikri haklar hukuku, Rekabet politikası, Mali hizmetler, Bilgi toplumu ve medya, Tarım ve kırsal kesim kalkınması, Gıda güvenliği ile hayvan ve bitki politikası, Balıkçılık, Ulaştırma politikası, Enerji, Vergilendirme, Ekonomi ve para politikası, İstatistik, Sosyal politika ve istihdam, İşletme ve sanayi politikası, Avrupa üzerinden giden ulaştırma ağları (Trans-Avrupa), Bölgesel politika, Hukuk ve temel haklar, Adalet özgürlük ve güvenlik, Bilim ve araştırma, Eğitim ve kültür, Çevre, Tüketim ve sağlığın korunması, Gümrük birliği, Dış ilişkiler, Dış güvenlik ve savunma, Mali kontrol, Mali ve bölgesel hükümler, Kurumlar, Diğer konular başlıklarında toplanmıştır.

Geçmiş katılımlar dikkate alındığında AB müzakere süreci 13 ay (Avusturya, Finlandiya, İsveç) ile 7 yıl (İspanya, Portekiz, Romanya, Bulgaristan) arasında değişen sürelerde gerçekleşmiştir. (Karuk, 2008:41) Türkiye söz konusu olduğunda ucu açık bir sürece dönüşen müzakerelere bir tarih verebilmek güçtür. (Tassinari, 2009)

Müzakere sürecini zora sokan en önemli sorunlardan birisi ise GKRY'nin Annan Planına rağmen AB'ye üye olması ve adanın tamamını AB içinde temsil etmesidir. 24

Nisan 2004 tarihinde adanın tekrar birleşmesini ön gören Annan Planı, adanın iki kesiminde eş zamanlı yapılan referandumda oylanmış, Türk tarafı %65 ile plana evet derken, Rum tarafı % 76 ile red oyu vermiştir. Buna rağmen 1 Mayıs 2004 tarihinde 1959-1960 anlaşmalarına tezat bir şekilde -Kıbrıs Türk ve Rum halkları ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin taraf olduğu 1959-60 Antlaşmaları ve bu antlaşmalara dayanan Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, kısıtlı yetkiye sahip bu ülkenin, garantör ülkelerin her ikisinin de dahil olmadığı uluslararası yapılanmalara katılamayacağını öngörmektedir- GKRY'nin AB üyeliğine karar verilmiştir. Türkiye'nin müzakere sürecinin hemen başında karşısına çıkan bu sorun, sürecin önündeki en önemli engelle dönüşmüştür. (Eralp, 2009)

13 Haziran 2005 tarihinde Lüksemburg'ta toplanan AB Dışişleri Bakanları, Ankara Anlaşması'nı GKRY dahil 10 yeni AB üyesi devleti kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokolü onaylamıştır. Ek Protokol, 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlatılması için bir ön şart olarak Türkiye'nin önüne konulmuştur. Türkiye'nin tanımadığı GKRY'yi tanıması anlamına gelebilecek protokolü, bir bildiri yayınlamak -bildiride Türkiye, GKRY'ni Ek Protokolü imzalamasına rağmen tanımadığını açıklamıştır.- 29 Temmuz 2005 tarihinde imzalamıştır. (Karluk, 2008)

AB ülkelerinin 11 Aralık 2006 tarihinde yapılan Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde (GİDİK) aldıkları karara göre, Türkiye Ankara Anlaşması'na Ek Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirene dek, "Malların Serbest Dolaşımı", "İş Kurma ve Hizmet Sunumu Serbestisi", "Mali Hizmetler", "Tarım ve Kırsal Kalkınma", "Balıkçılık", "Ulaştırma Politikası", "Gümrük Birliği" ve "Dış İlişkiler" fasıllarında müzakereler açılmayacak; ayrıca diğer fasıllar da geçici olarak kapatılmayacaktır kararı almıştır. Komisyon, Ek Protokole ilişkin yükümlülüklerin 2007, 2008 ve 2009 İlerleme Raporlarında izlenmesiyle görevlendirilmiştir. Söz konusu GİDİK kararı 14-15 Aralık 2006 tarihli AB Zirvesinin sonuç bildirgesinde de onaylanmıştır. (www.mfa.gov.tr/ab-katilim-muzakereleri.tr.mfa 24.06.2010)

Türkiye'nin Ek Protokol ile GKRY'yi tanımadığını deklare etmesi AB müktesebatının bir parçasını oluşturmazken, 11 Aralık 2006 kararları Türkiye'nin müzakere sürecini bağlamıştır.

Bu tarihten itibaren GKRY, Ek Protokolü Türkiye'nin kendisini “*de facto/de jure*” tanınması için bir argüman olarak, Türkiye ise Annan Planı sonrası haklı konumundan da faydalanarak GKRY ile beraber KKTC'nin izolasyonunun kaldırılması için bir argüman olarak kullanmaya çalışmıştır.

Bu karar öncesi açılan ve en kolay başlıklardan biri olması nedeniyle daha çok rutin bir prosedür olarak görülen 25 numaralı “Bilim ve Araştırma” başlığı 12 Haziran 2006 tarihinde açılmış ve geçici olarak kapatılmıştır. Bu başlık haricinde 20 numaralı “İşletme ve Sanayi Politikası” faslında müzakereler 29 Mart 2007 tarihinde, 18 numaralı “İstatistik” ve 32 numaralı “Mali Kontrol” fasıllarında müzakereler ise 26 Haziran 2007 tarihinde, 21 numaralı “Trans-Avrupa Ağları” ve 28 numaralı “Tüketicinin ve Sağlığın Korunması” fasıllarında müzakereler 19 Aralık 2007 tarihinde, 6 numaralı “Şirketler Hukuku” ve 7 numaralı “Fikri Mülkiyet Hukuku” fasıllarında müzakereler 17 Haziran 2008 tarihinde, 4 numaralı “Sermayenin Serbest Dolaşımı” ile 10 numaralı “Bilgi Toplumu ve Medya” fasıllarında müzakereler 19 Aralık 2008 tarihinde, 16 numaralı “Vergilendirme” faslında müzakereler 30 Haziran 2009 tarihinde, 27 numaralı “Çevre” faslında müzakereler 21 Aralık 2009 tarihinde açılmış ancak tamamlansalar dahi geçici olarak kapatılamamıştır.

1 Mayıs 2004 tarihindeki beşinci genişlemesi ile Avrupa Birliği, üye sayısı 15'den 25'e çıkarmış ve üye aldığı 10 Doğu Avrupa ülkesiyle ABD'yi geride bırakarak dünyanın en büyük ekonomik gücü haline gelmiştir. AB'nin milli geliri 11 trilyon 30 milyar ABD Doları seviyesine yükselirken, milli geliri 10 trilyon 914 ABD Doları olan ABD'yi yeni üyelerle birlikte 116 milyar Dolar geçmiştir (Daha sonra Romanya ve Bulgaristan'ın katılımıyla bu fark 254,6 milyar ABD Doları daha büyüyerek 370,6 milyar Dolara çıkmıştır). Aynı şekilde AB'nin yüzölçümü 3 milyon 243 bin km²'den, 3 milyon 987 bin km²'ye yükselirken, nüfusu da 379,8 milyondan 454 milyona yükselmiştir. (arsiv.sabah.com.tr/2004/12/17/eko100.html, 17.12.2004)

Soğuk Savaş sonrası AB'nin hızla genişlemesi, siyasal birliğin geliştirilmesinde karşılaşılan zorluklar ve örgütlenme modeli sorunu (Dedeoğlu, 2006), Avrupa Kimliği'nin ne olduğu arayışı gibi sorunlar gittikçe artan bir şekilde tartışılmaktadır. Fransa ve Hollanda'da halk oylamalarında reddedilen AB Anayasası yerine oluşturulan Lizbon Anlaşmasınının 1 Aralık 2009'da yürürlüğe girmesi ile AB'ye üye devletlerin siyasi otoritesi aşınırken, Birliğin karar alma mekanizması güçlenmiştir. Buna rağmen, özellikle AB'ye yeni katılan ekonomileri zayıf Doğu Avrupa Ülkeleri'nin diğer ülkeler üzerine getirdiği yük, Avrupa Halk'larının birleşme üzerine o kadar da gönüllü olmamaları, artan yabancı düşmanlığı ve Avrupa genelinde artan milliyetçilik, özellikle "kimlik" ve "entegrasyon" konularının çok da kolay aşılamayacağını göstermektedir.

Günümüz Avrupa'sında, özellikle sosyo-ekonomik krizlerin yaşanması ile ırkçılık söylemlerinin siyasetin dışına itilmesi oldukça zor görünmektedir. Son 5 yılda Avrupa devletlerinde yapılan seçimlerde aşırı sağ partilerin oylarını artırması ile kimlik ve entegrasyon sorunlarının artarak devam edeceğinin belirtisidir.

Danimarka "aşırı sağ"ın" temsilcisi Danimarka Halk Partisi, Kasım 2007 tarihinde yapılan parlamento seçimlerinde %13.9 oy oranıyla 179 sandalyeden 25'ine sahip olması ile üçüncü büyük partisi haline gelmiştir. (<http://electionresources.org/dk/2007.php> 26.06.2010) 16 Eylül 2007 tarihinde erken seçime giden Yunanistan'da ise aşırı sağ eğilimli LAOS partisi %3.8 oy oranı elde etmesine rağmen 10 sandalye ile parlamentoya girmeyi başarmıştır, 4 Ekim 2009 erken seçimlerinde ise oylarını %5,6'ya çıkararak 15 sandalye kazanmıştır. (<http://electionresources.org/gr/vouli.php?election=2009> 26.06.2010) Avrupa'da çok-kültürlülüğün simgesi haline gelen Hollanda'da Haziran 2010 genel seçimlerinde Aşırı sağcı ve ırkçı söylemlere sahip PW-Özgürlükler Partisinin oylarında bir patlama yaşanmış koltuk sayısını 9'dan 24'e çıkıştır. Avusturya'da aşırı sağcı BZO-Özgürlükçüler Partisi, 2008 genel seçimlerinde %11,7 oy almıştır. (<http://electionresources.org/au/senate.php?election=2007,26.02.2010>) Fransa'da aşırı sağcı eğilimler genel olarak Le Pen önderliğinde yürütülmektedir. Fransa başkanlık yarışında Sarkozy oyların %31.2'sini elde ederek başkanlığı göğüslerken Le Pen aldığı %10.4 oy oranıyla 12 aday arasında dördüncü

olmuştur. (<http://electionresources.org/fr/president.php?election=2007>, 26.06.2010) İsviçre’de camilerin minarelerine karşı çıkan referandum 29 Kasım 2009 tarihinde gerçekleşmiş, oyların %57,5’i ülkede yeni cami minaresi yapılmasına karşı kullanılmıştır.

Öte yandan AB’ye yeni üye olan devletlerin tam üyelik için aldıkları önlem ve düzenlemeler bu ülkelerdeki ekonomik ve siyasi yapıyı etkilemiş bu durumdan zarar gören kesimler giderek milliyetçi ideolojilere doğru kaymışlardır. (Dedeoğlu, 2005:39)

Bu gelişmelere Türkiye sebep olmasa da, etkisinin olmadığını söylemekte yanlış olacaktır. Avrupa’da yabancı düşmanlığı söyleminin yarattığı oy potansiyeli, tarihsel olarak Avrupa’nın ötekisi konumunda olan Türkiye için önemli bir sorun oluşturmaktadır. Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, seçim kampanyası boyunca Türkiye’nin üyeliğine muhalefet etmiş ve bu nedenle de kamuoyundan destek görmüştür. Konuyu, Türkiye üzerinden değil Avrupa’nın kendi içindeki tartışmalardan değerlendirmek daha doğru olacaktır. AB genişlemek ile derinleşmek arasında ikilem içerisindedir.

Türkiye üzerinden yürütülen tartışma konjonktürel gelişmelerden -ekonomik krizler, uluslararası terörizm, yeni üyeler ile artan kimlik tartışmaları- fazlasıyla etkilenmektedir. Avrupa’nın muhafazakar, tarihsel-coğrafi bütünlüğünü savunan ve AB’yi şuan ki kıta Avrupa’sı ile özdeşleştirenler ile Avrupa değerlerinin evrensel olduğunu kıta ölçeğinden daha büyük, çoğulcu bir yapıda, -medeniyetler bağlamında-, oluşacağını savunanlar arasındaki tartışma Türkiye’nin üyeliğinin sonucunu da gösterecektir.

Avrupa’nın derinleşmesini savunan Muhafazakâr kesim, Birliğin başarılı bir proje olabilmesi için bir derinliğinin ve belirli sınırlarının olması gerektiğine inanmaktadır. Fransa ve Almanya’nın başını çektiği bu grup için, Hıristiyanlık Avrupa kimliğini ve kültürünü oluşturan ana unsurlardan birisidir. Türkiye’nin üye olması durumunda AB fonlarından en çok yararlanacak ülkelere birisi olması, kendisine ayrılan payın düşeceğini düşünen ülkelerde endişe yaratmaktadır. Türkiye’nin AB’nin tarım

politikalarında yapacağı etki nedeniyle kendi çiftçilerinin kötü etkileneceğini düşünen ülkeler, serbest dolaşım ilkesi nedeniyle Türklerin ülkelerine akın edeceği korkusunu duyan ülkeler ve Türkiye'nin nüfusu nedeniyle AB'nin yönetim kademelerinde aşırı etkili olacağını düşünen ülkeler, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmaktadır. 2008 Ekonomik Krizi Muhafazakar Avrupa'nın derinleşme argümanını daha da güçlendirmiştir.

Bununla birlikte AB'nin nüfusu hızla yaşlanmaktadır. AB için ortalama yaşam beklentisi 2000-2005 için 73,7 iken, 2045-2050 beklentileri 80,6'dır. (UN, 2005) 2050 yılında, çalışma çağındaki nüfusun (15-64 yas), 306 milyondan 259 milyona gerileyeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu dönemde yaşlı nüfus (65 yas ve üstü) ise 75 milyondan 133 milyona yükseleceği düşünülmektedir. (EU Commision Report, 2006)

AB için yaşlanma problemine bağlı olarak, işgücü kapasitesinde ortaya çıkacak düşüş, yaşlanmaya bağlı kamu harcamalarındaki -emeklilik, sağlık- artış gelecekte önemli bir sorun oluşturacaktır. Bununla birlikte dinamik ve genç nüfusu ile Türkiye AB için önemli bir kaynak konumundadır. (Yılmaz Akın, 2009) Gelişen ekonomisi ile büyük bir pazar olması, enerji kaynaklarına yakınlığı ve enerjide transit ülke olma kapasitesi, hızlı bir ivme ile küreselleşen dünyada farklı medeniyetler ile köprü olabilme yeteneği Türkiye'yi AB için cazip kılmaya devam etmektedir.

Bu durum ise, Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı olan kesimlerde, Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy tarafından, AB içinde derinleşme sağlanırken üçüncü ülkelerle ilişkilerde kullanılmak üzere geliştirilen bir enstürüman olan "Akdeniz Birliği" ve Almanya Başbakanı Merkel tarafından ileri sürülen ve Türkiye'nin Avrupa'ya olan yönelimini değiştirmeyecek "Ayrıcalıklı Ortaklık" gibi projeleri ortaya çıkarmaktadır. (Tacar, 2007)

2000'li yıllarda AB, Türkiye'yi sürekli olarak ileri tarihlere ötelirken, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişleme politikalarına hız vermiştir. 2007'de Bulgaristan ve Romanya'nın Birliğe üye olması ile Batı Balkanlar AB üyesi ülkelerle

çevrilmiştir. Avrupa'nın Kıta ölçeğindeki genişleme hamlelerinin şuan aday ülkeler olan Hırvatistan ve Makedonya ardından ise olası aday ülkeler olarak adlandırılan Sırbistan ve Karadağ, Bosna-Hersek, Kosova, Arnavutluk gibi Balkanların AB üyesi olmayan görece küçük ülkelerini içine alacak şekilde olacağını varsaymak yanlış olmayacaktır.

3.2.4. Türkiye-Balkanlar ilişkileri

Kosova çatışmalarının 1999'da sona ermesi ardından, AB Balkanlar'a yönelik yeni politikalar üretmeye başlarken, Türkiye'de tarihsel bağlarının bulunduğu ve Avrupa'ya olan kara bağlantısını sağlayan bölge olarak Balkanlara önem vermeye devam etmiştir. Bölgede Arnavutlar, Sırlar, Boşnaklar ve Hırvatlar arasındaki hassas dengede önemli diplomatik çabalar gösterilmiştir.

Türkiye Balkanlar'daki çatışmaların ortadan kalkması ile bölgedeki hemen her ülke ile yakın ilişkiler kurmuştur. Özellikle bölge'de çatışmaların sona ermesi ardından Balkanlar'a olan ilgi Bosna ve Kosova'ya yönelik duygusal iç kamuoyu baskısından kurtulmuştur.

AB'nin Merkezi ve Doğu Avrupa'ya yönelik genişleme politikası ardından bölge AB üyesi ülkelerle çevrilmiş, bunun bir sonucu olarak da Türkiye batı sınırının tamamında AB ile komşu olmuştur. Makedonya ve Hırvatistan'ın ardından Aralık 2009'da Sırbistan'ın da AB üyelik başvurusunu resmen yapması ile Balkanların çok az bir bölümü AB dışında kalmıştır. Bosna-Hersek, Kosova, Arnavutluk ise potansiyel aday ülke konumundadır.

2000'li yıllar boyunca Türkiye Balkanların önemli bir aktörü olduğunu ortaya koymuştur. Sadece kriz zamanlarında değil, düzen ve istikrarın tesisinde de önemli roller üstlenmiştir. Türkiye, bölge ülkeleri arasında anlaşmazlıkların çözülmesinde arabulucu devlet rolünü üstlenmektedir. Bosna-Hersek'te halen Boşnak, Sırp ve Hırvat tarafları arasında yaşanan bazı çözülmemiş problemlerin nihai çözüme ulaştırılabilmesi için Türkiye yoğun diplomatik çaba sarf etmektedir.

10 Ekim 2009 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen “Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci Dışişleri Bakanları Gayri-resmi Toplantısı'nda”, Türkiye, Bosna Hersek ve Sırbistan Dışişleri Bakanları arasında üçlü istişare toplantıları başlamıştır. 8 Kasım 2009 tarihinde İstanbul'da İSEDAK Zirve Toplantısı kapsamında görüşmeler devam etmiştir. Dışişleri Bakanları, Ankara'da yapılan İKÖ-Bosna Hersek Temas Grubu Toplantısında yeniden bir araya gelerek, mevcut sorunlar ve anayasal reform süreci üzerine istişarelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmelerde somut bir netice çıkmasa da üçlü danışma toplantılarının her ay yapılması kararı alınmıştır. Üçlü toplantıların Üçüncüsü 13-14 Aralık 2009'da Saraybosna'da düzenlenen “Medeniyetler İttifakı Güneydoğu Avrupa Bölgesel Stratejisi Bakanlar Toplantısı” esnasında gerçekleştirilmiştir. Dördüncüsü ise 15 Ocak 2010 tarihinde Belgrad'da yapılmıştır. İstikrarlı bir şekilde devam eden toplantıların ilk somut getirisi ise 9 Şubat 2010 tarihinde Ankara'da yapılan beşinci toplantıda gerçekleşmiş ve taraflar Bosna-Hersek'in Sırbistan'a büyükelçi ataması kararını almıştır. Böylece ilk aşama olarak diplomatik ilişkilerin geliştirileceği ortaya çıkmıştır. 30 Mart 2010 tarihinde ise Sırbistan Parlamentosunda Srebrenitzsa katliamını kınayan bir kararın kabul edilmesi ilişkilerin gelişmesi kapsamında önemli bir adım olmuştur. (Vatansever, 2010) 24 Nisan 2010 tarihine gelindiğinde İstanbul'da Türkiye, Sırbistan ve Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı arasında Üçlü Balkan Zirvesi düzenlenmiştir. 11 Temmuz 2010 günü Srebrenitzsa Soykırımı'nın 15. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen anma törenlerine Türkiye Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile beraber Sırbistan Devlet Başkanı Boris Tadiç'in de katılmasını ise Balkanlar'da alınan inisiyatif ve diplomatik başarının bir eseri olarak okumak yanlış olmayacaktır.

Türkiye, Sırbistan-Bosna Hersek arasındaki ilişkilerde aldığı inisiyatifin bir benzerini Bosna Hersek- Hırvatistan arasında da almaktadır. İlki 14 Ocak 2010 tarihinde Zagreb'de yapılan Dışişleri Bakanları üçlü toplantısında başta Bosna-Hersek olmak üzere muhtelif bölgesel konular ve işbirliği imkanları ele alınmıştır. Üçlü toplantının ikincisi ise 27-29 Nisan 2010 tarihinde gerçekleştirilmiştir. (www.mfa.gov.tr)

Türkiye, 1912'de koptuğu Balkanlar'a 1990 sonrasında kültürel alanda da güçlü bir geri dönüş yapmıştır. Balkanlarda yaşayan yaklaşık 1 milyon 70 bin Türk nüfus ve 8,2

milyon (Türkler dahil) Müslüman nüfus bu kültürel açılımı kolaylaştırmaktadır. (Sancaktar, 2010)

Türkiye Balkanlar'da, bölge sorunlarını güvenlik ve tarihsel düşmanlık kısır döngüsünden çıkarmak, karşılıklı bağımlılıklar yaratarak düzen ve istikrarın kalıcı bir şekilde inşa edilmesini sağlamaya yönelik konstrüktivist politikalar izlenmektedir. Türkiye'nin bölgedeki yumuşak gücünü de artıran bu politikalar, AB üyelik sürecinde de kazanımlar elde etmesini sağlayabilecektir.

Türkiye'nin bölgeye yaklaşımında sergilediği büyük ağabey tavrından uzak, “kendini bölgenin bir parçası görerek ve bölgesel istikrarın sağlanmasında kendi yakın ilişkilerinin getirdiği yükümlükleri de üstlenerek sorumluluk almak” (Yaşın, 2010) şeklinde özetlenebilecek diplomatik çabası bölgeye yönelik politikalarının başarısını arttırmaktadır.

3.2.5. Türkiye-RF İlişkileri

Putin iktidarı ile RF, milli çıkarlarını dünya kamuoyunda savunan, Rus çıkarları doğrultusunda uluslararası ilişkilere etki etmeye çalışan, çok yönlü, faydacı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Batı ile ilişkilerini geliştirmeye özen gösterirken aynı zamanda örtüşmeyen çıkarların varlığında, Batı'ya karşı meydan okumaktan da çekinmeyen, Avrasyacı bir yönü de olan politikalar üretebilmiştir. Putin'in güçlü kişiliği ve yönetimine ek olarak dünya piyasasında enerji fiyatlarının artışı, devlet hazinesinin sürekli zenginleşmesi, RF'nin uluslararası arenadaki saygınlık ve güç artışı, sahip olduğu konvansiyonel ve nükleer silahlar dış politikasını olumlu etkilemiştir. (Purtaş, 2007)

1999'dan itibaren artan ekonomik gelişim ile RF'deki yabancı sermaye yatırımları çoğalmış, gerek GSMH gerekse ihracat yüzdeleri büyük artış göstermiştir. Böylece dış borçlarını kapatan, hammadde ve enerji kaynaklarındaki gelire büyüyen Rus ekonomisi, uluslararası arenadaki etkinliği artmıştır. (Kamalov, 2008:16-18)

Yıl	GSYİH (Milyar \$)	Kişi Başına Gelir (\$)	Büyüme Oranı (%)	Enflasyon Oranı (%)	İhracat (Milyar \$)	İthalat (Milyar \$)
2001	306,6	2.147	5,1	21,5	101,9	53,8
2002	345,1	2.413	4,7	15,8	107,3	60,9
2003	431,5	3.021	7,3	13,7	135,9	76,1
2004	588,8	4.119	7,2	10,9	183,5	96,3
2005	766,0	5.203	6,4	12,7	243,6	125,3
2006	988,3	6.873	6,7	9,7	302,3	162,7
2007	1.289,6	9.084	8,1	11,9	354,0	225,3
2008	1.645,2	9.059	6,0	13,9	476,0	302,0

Tablo 3: Dış Ticaret Müsteşarlığı 2009 RF Raporu

2000’li yıllarda gerek Putin yönetiminin pragmatik politikaları gerekse de Türkiye’nin komşularıyla ilişkilerini geliştirmedeki kararlı adımları iki ülke ilişkilerine ivme kazandırmıştır. Soğuk Savaş sonrası özellikle ticaret alanında hızla gelişen ortaklık, 2000’lere gelindiğinde siyasi alanda da kendini göstermeye başlamıştır. Ticari ilişkilerin gelişmesi ile iki ülke arasında diplomatik temaslar da artmıştır.

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2000 yılında 4,5 milyar dolardan, 2008 yılına gelindiğinde yaklaşık 38 milyar dolara ulaşmıştır. 2009 yılında ise uluslararası ekonomik resesyona rağmen yaklaşık 22,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. (www.tuik.gov.tr) İkili ticaretin ruble-lira ile yapılması için çalışmalar devam etmektedir.

Siyasi ilişkilerin hızlı gelişimini ise karşılıklı olarak yapılan ziyaretler ortaya koymaktadır. 2004’te dönemin Dışişleri Bakanı Gül iki kez Moskova’ya gitmiş, 5-6 Aralık 2004 tarihinde Dönemin Devlet Başkanı Vladimir Putin ilk Türkiye ziyaretinde bulunmuştur. 10-12 Ocak 2005 ve 17-18 Temmuz 2005 tarihlerinde Başbakan Erdoğan RF’ye gitmiş, Dönemin RF Devlet Başkanı Putin Mavi Akım doğalgaz boru hattının açılış törenine katılmak üzere 17 Kasım 2005 tarihinde Samsun’a gelmiştir. Haziran 2006’da ise Türkiye Cumhurbaşkanı Sezer, RF’nin kuruluşundan sonra bu ülkeyi ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı olmuştur. RF Dışişleri Bakanı Lavrov, 1-2 Temmuz 2008 ve 2 Eylül 2008 tarihlerinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Türkiye

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 12-15 Şubat 2009 tarihleri arasında RF'na ilk resmi devlet ziyaretini gerçekleştirmiştir. Türkiye Başbakanı Erdoğan, 15-16 Mayıs 2009 tarihlerinde RF Başbakanı Putin ile Soçi'de görüşmelerde bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 2 Temmuz 2009 tarihinde RF Dışişleri Bakanı Lavrov'un davetiyle Moskova'yı ziyaret etmiştir. RF Başbakan Yardımcısı İgor Seçin 20 Temmuz 2009 tarihinde Türkiye'yi ziyaret etmiş, RF Başbakanı Vladimir Putin 6 Ağustos 2009 tarihinde Türkiye'de Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Gül ile görüşmüştür. Başbakan Erdoğan 12-13 Ocak 2010 tarihlerinde RF'ye bir çalışma ziyareti gerçekleştirmiş, RF Devlet Başkanı Medvedev ve RF Başbakanı Putin'le bir araya gelmiştir. RF Devlet Başkanı Medvedev 11-12 Mayıs 2010 tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaret sonucunda iki ülke arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi kurulmuş, her iki ülke vatandaşlarının, karşılıklı olarak seyahatlerinde 30 günlük vize muafiyetini içeren bir anlaşma ile Akkuyu Sahasında bir Nükleer Güç Santralini Tesisine ve İşletimine dair İşbirliği anlaşması ile havacılık, denizcilik, yüksek öğretim, tarım, turizm ve ulaştırma alanlarında işbirliği belgeleri imzalanmıştır. (www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonusiyasiiliskileri.tr.mfa erişim 20.08.2010)

Yılda birkaç kez en üst seviyede yapılan görüşmelerin yanı sıra her yıl biri RF'de diğeri de Türkiye'de olmak üzere iki kez bakanlar toplantısı yapılmaya başlanmıştır. Bu husus tarafların iki ülke arasında çıkan sorunlara hızlı müdahale etmelerini ve uluslararası arenadaki gelişmelerle ilgili görüş alışverişinde bulunmalarını sağlamıştır.

Türk Rus ilişkilerinin en önemli unsurlarından biri olarak görülen ticaret hacminin sürekli büyümesinde, doğal gaz ithalatının etkisinin her geçen yıl artması, ticaret dengesinin RF lehine bozulmasına neden olmaktadır. Türkiye, doğal gazının %65'ini ve petrolünün %20'sini RF'den ithal etmektedir ve bu oranların giderek yükseleceği tahmin edilmektedir. (Kınıklıoğlu, 2006a)

Türkiye ve RF'nin enerji alanındaki ilişkileri rekabete rağmen işbirliği ile özetlenebilir. Enerji kaynaklarını taşıma alanında ki rekabete rağmen iki ülke boru hatları projeleri üretebilmektedir. RF, Burgaz-Dedeağaç projesine rakip olabilecek Samsun-Ceyhan boru hattına petrol vermeyi kabul ederken, Türkiye'de Nabucco projesinin alternatifi

olarak ortaya atılan, Güney Akım boru hattının karasularından geçmesine izin vermiştir. (www.sabah.com.tr/Siyaset/2009/10/22 /samsunceyhanıboru hattitebrigi)

Yakın geçmişe analogi yapmak gerekirse buna benzer bir durum BTC ile Mavi akım projeleri arasında da bulunmaktadır. Birbirine rakip iki proje, çıkarların uyumlaştırılması ile hayata geçirilmiştir. Türkiye enerji politikalarında bölgesinde RF, ABD, AB gibi küresel güçler ile İran, Güney Kafkasya ülkeleri, Orta Asya ülkeleri gibi bölge ülkelerinin çıkarlarını uyumlaştırmaya çalışmaktadır. Güney Kafkasya ve Orta Asya'da RF ile mücadele etmek zorunda kalırken, İran konusunda ABD ile ihtilaf yaşamaktadır.

RF ile gerçekleştirilen enerji hatları anlaşmalarının Güney Kafkasya hatlarına rakip olduğu ve bu alternatif hatların gerçekleşme ihtimalini azalttığı sıklıkla savunulmaktadır. Ancak Türkiye'nin artan enerji ihtiyacı göz önüne alındığında RF ile enerji alışverişi kaçınılmaz olmaktadır, gerek alternatif -Güney Kafkasya- enerji güzergahları için gerekse de Kafkasların istikrarı için RF kilit ülke konumundadır. Bu noktada ise Türkiye-RF ilişkilerinin gelişmesi önemlidir.

İlişkilerdeki tüm gelişmelere rağmen taraflar arasındaki güvensizlik sorununun tamamen çözüldüğünü söylemek ise güçtür. RF'nin, NATO üyesi Türkiye'ye karşı var olan çekinceleri devam etmektedir. Bununla birlikte Türkiye, RF'nin Kıbrıs konusunda Rum kesimine olan desteğinden ve enerji kartını dış politikada bir koz olarak kullanmasından rahatsızlık duymaktadır. Ayrıca RF'nin gerek sebze-meyve ithalatında, gerekse de Türk tırlarının geçişinde birtakım sorunlar çıkarması Türk-Rus ilişkilerini olumsuz etkilemektedir.

Ocak 2009'da RF ve Ukrayna arasında doğal gaz fiyatı ile geçiş ücreti konusundaki anlaşmazlık ise Türk karar alıcılarına kendi durumlarının ne denli kırılgan olduğunu hatırlatmış ve Türkiye'nin enerji bağımlılığının sorgulandığı bir tartışmayı başlatmıştır. (Kınıklıoğlu, 2006b)

Ayrıca, her ne kadar PKK konusu eskisi gibi Türk-Rus ilişkilerine gölge düşürmese ve Türkiye ile RF terörlle mücadele konusunda işbirliği içerisinde olsalar da Kremlin, PKK'yi terörist gruplar listesine dâhil etmemektedir. ,

“Moskova’da ondan fazla kuruluş çerçevesinde örgütlenen çok sayıda Kürt yaşamaktadır. Söz konusu örgütler, RF kanunlarına uygun bir şekilde kurulmuş olsa da, Rus uzmanlar söz konusu örgütlerin PKK ile ilişkileri olduğunu belirtmektedir. Kremlin’in PKK’yı terörist gruplar listesine dâhil etmemesinin bir başka nedeni de Ankara’nın Kafkasya’da faaliyet gösteren teröristleri desteklememe konusunda verdiği sözüne güvenmemesidir. Dolayısıyla bu konuda da taraflar arasında güvensizliğin olduğunu söylemek mümkündür.”
(ORSAM, Rapor no:18, 2010)

Putin yönetiminin Kafkasya bölgesine yönelik politikalarında iki önemli unsur bulunmaktadır. Bunlar; Hazar havzası ile genel olarak Güney Kafkasları siyasi anlamda kontrol altında tutmak ve Hazar merkezli enerji kaynakları başta olmak üzere bölge enerji kaynaklarının işletilmesinde söz sahibi olmaktır. Böylece bu ülkeler RF’ye bağımlı hale getirilmek istenmektedir.(Kamalov, 2006) Bu yaklaşım ise Kafkaslar bölgesinde RF-Türkiye örtülü rekabetine neden olmaktadır. Türkiye’nin Kafkaslar bölgesinin uzun yıllar dondurulmuş olan sorunlarına yönelik aktif çabaları ise RF’de kuşku ile karşılanmaktadır. Bu ihtilaflar Rus askeri gücünün bu bölgedeki varlık sebebini oluşturmaktadır. Türkiye’nin komşularla sıfır sorun politikasını uygulamaya koyduktan sonra Ermenistan ile diyalog sürecini başlatması, RF’de tedirginlik yaratsa da, Türk-Ermeni ilişkilerinden rahatsız olan Azerbaycan’ı RF’ye yaklaştırmıştır. Türk-Ermeni protokollerinin imzalanması sonrası ortaya çıkan sorunlar da benzer şekilde tarihsel Rus-Ermeni yakınlaşmasına neden olmuştur. RF halen Kafkasya bölgesi sorunlarını aktif olarak kullanmaya devam eden taraf konumundadır.

RF, Güney Osetya ve Abhazya üzerinden Kafkasların halen kendi etki alanında olduğunu güç politikaları ile açıkça ortaya koymaktadır. Bölge de Türkiye ve Batı ile yakın ilişkiler geliştiren Gürcistan ile Ağustos 2008’de savaşmaktan kaçınmamıştır, Ağustos sonunda ise Abhazya ve Güney Osetya’yı tanıdığını açıklamıştır. (www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/08/080826russiarecognition.shtml erişim 15.08.2010)

Türkiye 2008 Rus-Gürcü Savaşında, Gürcistan ile ilişkilerinin ve Gürcistan'ın istikrarının, enerji dağıtım merkezi olabilme amacı için önemli olması ile Türk-Rus ilişkilerinin gelişen ekonomik ve siyasi boyutu arasında kalmıştır. Türkiye Rus-Gürcü savaşı süresince yaşadığı bu ikilem nedeniyle taraf olmamaya, dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır.

Savaş sonrası büyük yıkıma uğraya Gürcistan'ın Gori kentine 100 adet ev yaptırmış,100 bin ton yiyecek yardımında bulunmuştur. Türk TAV şirketi'nin Tiflis havaalanı inşaat çalışmaları ise savaş süresince durdurulmamıştır. Rus-Gürcü savaşında boğazlardan savaş gemilerinin geçişinde takınılan kararlı tutum ise RF'de memnuniyet yaratmıştır. Türkiye Savaşın durdurulması için aktif diplomatik çaba sergilemiştir. (Aras ve Fidan, 2009)

Karadeniz bölgesindeki Türk-Rus ilişkilerinde ise, 11 Eylül sonrası oluşturulan oldukça paralel politikalarla işbirliği hakim olmuştur. Türkiye'de ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki güç politikalarına duyulan rahatsızlık, Irak işgali sonrası PKK saldırılarındaki artışa paralel bir şekilde yükselmiştir. Bu durum ise ABD'nin Karadeniz ve Kafkasya bölgesi de dahil olmak üzere, Türkiye'nin yakın çevresine yönelik ABD girişimlerine yönelik şüpheli algılamaların güçlenmesine neden olmuştur. RF ise Irak'a demokrasi getirmek adına sürdürülen işgal, ABD desteği ile Gürcistan ve Ukrayna'da yapılan Gül ve Turuncu devrimleri, ABD'nin NATO'nun bölgede daha fazla rol üstlenmesi için yaptığı baskı ve Karadeniz'de deniz üssüne sahip olma çabaları sonucunda kuşatılmışlık duygusuna kapılmıştır. Bu durum Türkiye-RF arasında siyasi diyalogu daha da artırmıştır. (Kınıklıoğlu, 2006b)

ABD'nin 11 Eylül sonrası başlattığı terörizmle küresel savaşa, NATO tarafından verilen destek ile oluşturulan Active Endeavour operasyonu kapsamında Karadeniz'e açılma girişimi ise Türkiye öncülüğünde, RF'nin ve diğer kıyıdaş ülkelerin katılımı ile oluşturulan BLACKSEAFOR ile engellenmeye çalışılmıştır. Türkiye Karadeniz'de güvenlik tehdidinin çok az olduğunu ve uygulamaya koyduğu BLACKSEA HARMONY (Karadeniz Uyum) harekâtının, NATO'nun Active Endeavor harekâtını tamamlayıcı bir rol oynadığını savunmuştur. (www.tsk.tr/41ULUSLARARASI)

ILISKILER/41171KaradeniziniDeniziGuvenligi/KaradeniziniDeniziGuvenligi.htm

erişim 21. 08.2010) Türkiye'nin, ABD'nin Karadeniz'e girmesini engellemeye yönelik kararlı tutumu RF'de destek bulmuştur.

İki ülkenin çıkarlarına konu olan bir diğer bölge ise Orta Asya'dır. RF, 11 Eylül saldırıları sonrası anti-terörizm ve güvenlik konularında ABD'ye destek vereceğini açıklamış ve bu yolla kendi içindeki Çeçenistan sorununa karşı uluslararası ortamda oluşan işbirliğini arkasına almayı amaçlamıştır. RF saldırıları kınayan ilk ülkelerden birisi olurken, ABD'yi anladığını çünkü kendisinin de terör mağduru olduğunu açıklamıştır. (Akerman, 2002)

RF, NATO'nun yeni genişleme faaliyetlerine ve ABD'nin Nükleer Saldırlara karşı savunma anlaşmasından çıkmasına da yumuşak tepki göstermiştir. ABD ise Moskova'nın Çeçenistan'a yönelik politikasını eleştirmemiş, hatta bazı Çeçen örgütlerini, uluslararası terörist örgütler listesine eklemiştir. (Hekimoğlu, 2007)

Ancak, 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan'ı işgali ile Rus elitinde yoğun endişeler de ortaya çıkmıştır. Beklenmedik bir şekilde ABD Afganistan'da fazla bir direnişle karşılaşmamış ve RF bir numaralı potansiyel düşmanı ile Orta Asya'da karşı karşıya gelmiştir. (Akerman, 2002)

Irak'ın bir türlü istikrara ulaşamaması ve Afganistan'da ki Taliban tehdidinin Pakistan'a yayılma tehlikesi ABD'yi Orta Asya'da sıkıştırmıştır. Renkli devrimlerin -2004 Ocak ayında karanfil veya gül devrimi olarak adlandırılan Gürcistan'da Batı yanlısı Saaşkavili hükümetinin iktidara gelmesi, 2004 Kasım ayında turuncu devrim adıyla anılan Ukrayna'da Batı yönelimli Viktor Yuşçenko'nun iktidara gelmesi- Orta Asya'ya taşınma çabaları ise bölgedeki pek de demokratik olmayan yönetimleri RF'ye yakınlaştırmıştır.

Mayıs 2005'te Özbekistan'ın Fergana bölgesinde dinci Hizb-ut Tahrir örgütü tarafından başlatılan ayaklanma sonrası ABD'nin sessiz kalması, her ne kadar bu devrimi desteklemese de Kerimov rejiminin "gevşemesi" için bu ayaklanmayı fırsat olarak kullanma çabası olarak algılanmış ve ABD'nin bu ülkedeki askeri üssüne mal

olmuştur. (Çolakoğlu, 2006) Mart 2005'te Lale devrimi adıyla anılan, bölgenin en fakir ülkelerinden Kırgızistan'da yönetimi ele geçiren Bakıyev, ABD'nin Özbekistan'daki üssü Kırgızistan'a taşımasına izin vermiştir.

2010 Nisan'ına gelindiğinde ise Bakıyev yönetiminin yine bir darbe ile el değiştirmesi sonucu, ABD Orta Asya Türk Devletlerindeki son Askeri üssünü de kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. ABD askeri üsleri üzerinden yürütülen mücadele, Rus-Amerikan işbirliğinin Orta Asya'da zayıfladığının ve tekrar rekabetin gün yüzüne çıktığının habercisi olmuştur.

RF'nin Orta Asya'daki konumunun güçlenmesi, Türkiye ve ABD'nin bölge ülkelerinin enerji kaynaklarının ihracında, RF'ye olan bağımlılıklarını azaltma politikalarını zorlaştırmaktadır. AB'nin Rus enerji hatlarına bağımlılığını azaltabilecek olan, Hazar enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden sevkiyatı, RF-ABD mücadelesinde Türkiye'yi ABD ile aynı tarafta konumlandırmaktadır.

Moskova, RF'yi devre dışı bırakarak Kazak petrolünün ihracatını öngören ve ABD tarafından da desteklenen, Aktau-Bakü ham petrol boru hattı ve Türkmenistan doğal gazını BTC hattına paralel bir şekilde Avrupa'ya taşımayı amaçlayan Türkmenistan-Türkiye-Avrupa boru hattı projelerine karşı çıkmaktadır. Orta Asya ve Kafkaslar'daki enerji kaynaklarının RF'nin devre dışı bırakılarak dünya pazarına çıkarılmasını öngören ABD destekli projelerin sayısı her geçen gün artmaktadır. RF'nin enerji hakimiyetine zarar veren bu projeler hiç şüphesiz Moskova'da rahatsızlık yaratmakta ve RF ile ABD arasındaki ilişkileri de olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte Moskova, ABD destekli projelere, alternatif projelerle karşı koymakta ve Avrasya coğrafyasındaki enerji hakimiyetini korumaya çalışmaktadır.

Türk-Rus ilişkilerinde bölge bölge değişen bu karmaşık yapıya rağmen, bölgesel güç olma iddiasındaki Türkiye için RF ile ilişkilerin geliştirilmesi kaçınılmazdır. Gerek Kafkaslar'da gerekse de Orta Asya'da çok sayıda oyuncunun dahil olduğu mücadelede konjonktürel gelişmeleri daha iyi kullanan ve bölgesel politikalarını daha fazla uyumlaştırabilen taraf karlı çıkacaktır.

3.2.6. Türkiye-Orta Asya İlişkileri

2000'li yıllarda Türkiye'nin Orta Asya politikası, 1990'ların romantik söyleminden tamamen uzaklaşarak daha dengeli bir hale gelmiştir. Bunda Orta Asya ve Kafkasların görece küçük ülkeleri ile geliştirilen ticari faaliyetlerin kat kat fazlasının RF ile gerçekleştirilebilecek olması, bununla beraber Orta Asya'da ABD müttefikliğinde dahi olsa RF ve Çin gibi iki büyük güce rağmen politikalar geliştirmenin zorluğunun anlaşılması etkili olmuştur.

Bölge ülkeler ile ilişkiler incelendiğinde;

Türkiye, Orta Asya'da büyük bir potansiyele sahip olan Kazakistan ile ilişkilerini geliştirmek için çaba sarf etse de bölgede güçlenen RF ve ekonomik dev Çin'in varlığı bu çabaları sınırlamaktadır. Kazakistan'ın önemli enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında, Türkiye'nin de içinde olduğu projeler üretilmesine rağmen RF, bölge enerji kaynaklarının taşımacılığında halen en önemli aktördür. Mayıs 2008'de Kazakistan, Türkmenistan gibi RF ile imzaladığı ortak bir deklarasyonla Hazar petrolünü RF üzerinden pazarlayacağını ilan etmiştir. RF hattının güçlendirilmesi, Kazakistan ve Türkmenistan'ın, Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlanmasını önemli ölçüde tehlikeye atabilecek bir gelişme olmuştur. (Laçiner, 2008) Kazakistan'ın ekonomik gelişmesini hızlandırma amacı yanında RF ile olan uzun kara sınırının varlığı, ülkede bulunan Rus azınlığının azımsanmayacak seviyede olması ve RF'nin bölgede istikrarsızlaştırıcı potansiyelinin olması bu tercihini açıklamaya yeterlidir.

Kazakistan elindeki enerji kaynaklarını bir an evvel dış dünyaya pazarlamak istemektedir. Bu durumda RF'nin mevcut boru hatları, henüz proje aşamasındaki alternatif hatlara göre daha cazip gelmektedir. (Laçiner, 2008) Bölge ülkeleri Türkiye'nin de içinde bulunduğu Batı/ABD projeleri nedeniyle RF ile karşı karşıya gelmeyi istememektedir. ABD'nin bölgedeki gücünün azalması ise bunu artıran bir faktördür. Kazakistan kısa vadeli çıkarlarını ön plana almakta, Batı yönelimini ise RF'ye bir alternatif olarak değil dengeleyen bir unsur olarak görmektedir. Ancak 23

Ekim 2009 tarihinde Türkiye ile Kazakistan arasında stratejik ortaklık anlaşması imzalanması ilişkilerin daha ileri seviyelere ulaşabileceğinin göstergesi olmuştur.

Türk Kazak ilişkilerinin ekonomik göstergeleri ise 2000'li yıllarda oldukça olumlu gelişmiştir. 2001 yılında 210 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2008 yılında 3,2 milyar dolara yükselmiş, 2009 yılındaki resesyona rağmen 2 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. Kazakistan'daki Türk şirketlerinin sayısının 2008 itibarıyla 500 civarındadır, bu şirketlerin yatırımları ise 1,5 milyar dolar seviyesindedir. Türkiye'de faaliyet gösteren Kazak şirketlerin sayısı da 170 olup toplam 4 milyar dolarlık yatırımları bulunmaktadır. Türk firmalarının Kazakistan'da tamamladıkları başlıca projeler, Astana Uluslararası Havaalanı, Parlamento binası, Cumhurbaşkanlığı konutu, Regent Ankara Hotel, Okan Intercontinental Astana, Çocuk Rehabilitasyon Merkezi, Ulusal Müze, devlet konukevi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Astana İkiz Kuleleri, GSM telekomünikasyon altyapısı, Tengiz-Novorossisk boru hattının Kazakistan'daki bölümü, alışveriş merkezleri, karayolları ve fabrikalardır. (www.deik.com.tr)

Türkler ile Kazaklar arasındaki sosyal ilişkilerde de önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Karma evlilikler, eğitim yatırımları ve diğer alanlardaki ilişkiler kalıcı işbirliğinin altyapısını oluşturmaktadır. Eğitimini Türkiye'de tamamlamış Kazaklar ve Kazakistan'daki Türk okullarında eğitim alanlara ek olarak bir de Kazakistan'da okuyan Türklerin varlığı, Türkçe, Rusça ve Kazakçayı çok iyi konuşabilen üç dilli bir neslin ortaya çıkmasını sağlamıştır. (Laçiner, 2008) Sosyal alandaki bu gelişmeler ise gelecekte iki ülkenin karşılıklı olarak birbirlerini daha iyi anlamasını sağlayabilecek ve ilişkileri gelişmesinde katalizör görevi görebilecektir.

2000 yılı sonrası Özbekistan ile ilişkiler geçmiş 10 yılın gölgesinde sorunlu bir şekilde devam etmiştir. İlişkilerde ilk sorun 2004 yılında İstanbul'da NATO zirvesi öncesi tutuklanıp hapse konan Özbekistan İslami Hareketi'nin ikinci adamı Aybek İbrahimov Aybek'in Özbekistan'a iade edilmemesi neticesinde yaşanmıştır. Mayıs 2005'te Özbekistan'da, Fergana Vadisi bölgesinde yer alan Andican şehrinde yerel işadamlarından bazılarının "Hizb-ut Tahrir" adındaki bir örgütün üyesi olarak terör suçu ile yargılanmaları ardından ortaya çıkan protesto gösterilerinde, güvenlik güçlerinin sivil halka ateş açması sonucu yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş, olay

uluslararası ortamda büyük tepki toplamıştır. Rejimin yabancı güçler tarafından tehdit edildiği gerekçesi ile ülkede özgürlükler sınırlandırılmış, yabancı medyanın faaliyetlerine son verilmiş, ülkedeki ABD Askeri Üssü kapatılmıştır. (Çolakoğlu, 2006) Türkiye'nin Andican olaylarına karşı tutumu, demokrasi ve insan hakları değerlerini savunulması şeklinde gerçekleşmiş, Özbekistan'ın olayları bastırmadaki tutumu ve baskı politikaları eleştirilmiştir. Andican olayları esnasında yaşanan bir diğer sorun ise Türkiye'nin daha önce terörle mücadelede kullanılması için Özbekistan'a hibe ettiği jiplerin Andican'da olayları bastırmak için kullanılmasında ortaya çıkmıştır. Türkiye, üzerinde Türk bayrakları olan jiplerin olaylarda kullanılmamasını, kullanılacaksa da araçlardan Türk Bayraklarının kaldırılmasını talep etmiştir. (Laçiner, 2006)

Olaylar Özbekistan'ın iç politikasında baskının daha da artırmasıyla sonuçlanırken dış politikasında da farklı bir kulvara yönelmesine neden olmuştur. Olayları kanlı bir şekilde bastırabilen Kerimov Yönetimi içeride daha sert önlemlere yönelirken, dışarıda ABD ve Batı'ya yaklaşma politikasını askıya almış, Çin ve RF ile yakınlaşmaya başlamıştır. 3 Ekim 2005'te AB'nin Özbekistan'a silah ambargosu uygulama kararını alması ardından, RF Özbekistan'ın kendisinden silah temin edebileceğini açıklamıştır. (Çınar, 2008) Özbekistan Batı yönelimli eski SSCB ülkelerinden oluşan GUAM örgütünden 2005 yılında ayrılmıştır.

Özbekistan'ın bu yönelimi, Orta Asya'ya ABD eksenli politikalarla müdahil olan Türkiye'yi de etkilemiş, zaten sıkıntılı işleyen Türk-Özbek ilişkilerini daha sorunlu bir hale getirmiştir. Özbekistan, Türkçe konuşan ülkeler toplantısına 2000 ve 2001 yıllarında devlet başkanı yerine meclis başkanı seviyesinde katılırken, 2006 yılı toplantısına ise katılmamıştır. Siyasi alandaki sorunlara rağmen, Türkiye Özbekistan arasındaki ticaret hacmi 2001 yılında 125 milyon dolardan, 2008 yılına gelindiğinde 917 milyon dolara çıkmıştır. 2009 yılındaki resesyona rağmen 679 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. (www.tuik.gov.tr)

2000'li yıllarda, Türkiye'nin Orta Asya'da önem verdiği ülkelere biri olan Türkmenistan ile ilişkileri, Kazakistan'a benzer şekilde RF ve Çin'in gölgesinde

ilerlemektedir. Türkmenistan, Orta Asya'da en fazla Türk yatırımının gerçekleştiği ikinci ülkedir. Ülkede 2007 yılında, yaklaşık 1 milyar 250 milyon dolar tutarında Türk sermayeli yatırım gerçekleştirilmiştir. Günümüzde, yaklaşık 300 Türk işletmesi Türkmenistan'da faaliyet göstermektedir. Yapılan istatistiklere göre Türkmenistan'daki yabancı şirketlerin üçte birini Türk şirketleri oluşturmaktadır. Mart 2008 yılı verilerine göre ülkede 479 Türk şirketi inşaat, yakıt-enerji ve tekstil gibi alanlarda faaliyet gösterirken, Türkiye'de 48 Türkmen şirketi faaliyet göstermektedir. (www.deik.gov.tr)

Bu ekonomik verilere rağmen ilişkiler sorunsuz olmamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerde, Türkmenistan'ın zengin enerji kaynaklarının önemli rol oynaması, her iki tarafta da destek bulmuş, 1998 yılında Türkiye ve Türkmenistan arasında imzalanan anlaşma ile Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi onaylanmıştır. Bölge enerji güvenliği ve Avrupa'ya gaz akımını amaçlayan proje, Türkiye'nin Mavi Akım projesini hayata geçirmesi ve genel olarak Hazar'ın statüsü sorunu ile yine Hazar bölgesinde Azerbaycan ile Türkmenistan'ın doğalgaz yatakları sorunu gibi nedenlerle gerçekleşmemiştir. (Erol, 2006a) Türkmenistan-Kazakistan-RF Doğalgaz Boru Hattı'nın 2007'de yürürlüğe girmesiyle, Trans-Hazar hattı proje aşamasında kalmıştır. 25 Kasım 2002'de Türkmenbaşı'na gerçekleştirilen suikast girişiminde Türkiye'nin ve Türklerin adının geçmesi ise ilişkilerde diğer bir gerilim unsuru olmuştur. (Erol, 2006b)

Türkmenistan Devlet Başkanı Türkmenbaşı'nın vefatı ardından cenaze törenine Türkiye'nin üst düzey katılımı ve verilen destek mesajı ise ilişkilerde yumuşamaya neden olmuştur. (Erol, 2006a)

Bölgenin diğer ülkeleri gibi Türkmenistan'da doğal kaynaklarını uluslararası piyasalara sürerek ekonomik gelişmesini desteklemek istemektedir. Orta Asya'da ABD destekli projelerle açılım yapmaya çalışan Türkiye ise bölgedeki ABD-RF çekişmesinden etkilenmektedir. Bölge dışından ne kadar ve ne süre devam edeceği belli olmayan işbirliği önerileri Orta Asya ülkelerine cazip gelse de güven vermemektedir. Çin, AB, Hindistan, İran gibi aktörlerin de dahil olduğu mücadele bölgeye yakın olan güçlerin(RF, Çin gibi) lehine ilerlemektedir. Aralık 2009'da RF

Devlet Başkanı Dimitri Medvedev, Türkmenistan'ı ziyaret ederken, Gazprom ile Türkmengaz Kurumu arasında yıllık 30 milyar metre küplük doğal gaz alım-satım anlaşması imzalamıştır. (www.cumhuriyet.com.tr/?hn=103792 erişim 20.11.2010)

Bağımsızlık sonrası bölgenin en fakir ülkelerinden Kırgızistan, gerek ekonomik gelişmesi, gerekse de istikrar ve güvenliği için RF'yi önceleyen politikalar takip etmek zorunda kalmıştır. 2005 yılında iktidar "Sarı-Limon Devrimi" adı ile anılan ayaklanma ile el değiştirmiştir. Ancak Kırgızistan devrimi Gürcistan veya Ukrayna'da ortaya çıkanlardan farklı özellikler göstermektedir. Muhalefetin mücadelesi, Batılı demokratik değerler uğruna verilen mücadeleden daha çok aşiretler arasındaki iktidar çatışması şeklindedir. Gürcistan ve Ukrayna örnekleriyle karşılaştırılırsa, "kadife" devrimler sırasında "muhalefet – iktidar" çatışması, "Batı–Doğu" (ABD–RF) çatışması düzeyine çıkarılmaktadır. Sonucunda da liberal değerlere sahip, Batı yanlısı siyasi partinin veya liderin iktidara gelmesi söz konusudur. (Kibar, 2005) Ancak, Kırgızistan'daki "sarı" devrim sırasında RF karşıtı söylemlere hiç yer verilmemiştir.

2010 Mart ayına gelindiğinde ise 2009 seçimleri sonrası iktidarını tazeleyen Bakiyev bir darbe ile devrilmiş ülkede kanlı kuzey-güney çatışmaları sonrası yeni yönetim iktidarı ele geçirmiştir. Bu yönetim değişikliği sonucunda da RF karşıtı bir söylem ortaya çıkmamıştır.

Türkiye yönetim değişikliği süresince bekle gör politikası izlemiş, nihayetinde Temmuz 2010'da yeni Kırgızistan Devlet Başkanı Rosa Otunbayeva'nın yemin törenine Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun katılımıyla yeni yönetim ile ilişkiler kurulmuştur.

Türkiye Orta Asya politikası kapsamında Kırgızistan'ın istikrar ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmaya devam etmektedir. Türkiye ile Kırgızistan arasında 1991-2006 arasında ticari ve ekonomik nitelikli 9 anlaşma ve protokol yapılmıştır. Kırgız Cumhuriyeti merkez bankasına 75 milyon \$ tutarında Türk Eximbank mal ve kredi projesi açılmış ve toplam 48 milyon \$'lık kullanım gerçekleştirilmiştir. Kırgızistan Türkiye ticaret hacmi 2001'de 23 milyon dolardan, 2008'de 238 milyon dolar seviyesine ulaşmış, 2009 yılında ise 180 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. (www.tuik.gov.tr)

Kırgızistan'da faaliyet gösteren 300 Türk firmasının toplam 300 milyon \$'ı aşan yatırımı bulunmaktadır. (Çomak, 2008) Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinde eğitim önemli bir başlık olmuş 1992'de başlatılan "Büyük Öğrenci Projesi" kapsamında 2007 yılı itibariyle 4400 Kırgız öğrenciye eğitim bursu verilmiştir. (www.mfa.gov.tr)

Bölgenin Türk kökenli olamayan ülkesi Tacikistan'ın, 11 Eylül sonrası ABD'nin Afganistan işgali ile stratejik öneminde artış meydana gelmiştir. Tacikistan'da Rus ve ABD askeri üsleri bulunmaktadır. Doğal kaynakların azlığı bu ülkeye olan ilgiyi azaltmasına rağmen, Afganistan ve Pakistan'a yakınlığı istikrarını önemli kılmaktadır. Türkiye Orta Asya politikası kapsamında Tacikistan'ın istikrar ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmaya ve ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. İki ülke ticaret hacmi 2001'de 28 milyon dolardan, 2008'de 323 milyon dolara ulaşmış, 2009 yılında ise 233 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. (www.tuik.gov.tr)

Tacikistan gelecekte Hazar enerji kaynaklarının Çin ve Japonya'ya taşınmasında ve Kazak enerji kaynaklarının, Afganistan ve Pakistan üzerinden Umman denizine indirilmesinde önemli bir geçiş ülkesi olma potansiyeline sahiptir.

3.2.7. Türkiye-Kafkasya İlişkileri

2000'li yıllar Türkiye'nin Kafkasya'da enerji hatları projelerini hayata geçirdiği, bölge ülkelerinin yıllanmış sorunlarının çözümü için inisiyatif aldığı bir dönem olmuştur. Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının taşınmasında önemli bir adım olarak BTC ham petrol boru hattı ile BTE doğalgaz boru hattı açılmış ve bölgeye yönelik çok sayıda alternatif proje içine girilmiştir. Kafkasların bölgesel sorunlarında, gerek Rus-Gürcü Savaşında gerekse de Ermenistan ile sorunlarda çözüme yönelik girişimlerde bulunulmuş, her halükarda statükonun değişmesi yönünde çaba gösterilmiştir.

2000'li yıllarda, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri genel olarak enerji ve Azeri-Ermeni sorunu üzerinden şekillenmiştir. Enerji alanındaki ilişkiler, BTC ve BTE enerji hatları ile somutlaştırılırken, Azeri-Ermeni sorununda, Türkiye-Ermenistan tarihsel sorunlarının da etkisiyle ortak söylem devam etmiştir. İki ülke arasındaki bir millet iki devlet söylemi ile ifade edilen ilişkiler sosyal, ekonomik ve siyasi alanda da kendisini göstermiştir. 2001 yılında iki ülke ticaret hacmi 308 milyon dolardan, 2008 yılına

gelindiğinde 2,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılı ticaret hacmi ise 2,1 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. (www.tuik.gov.tr) Ancak ilişkilerdeki bu durum ihmale varan aşırı güvene de sebep olmuştur. (Yılmaz, 2010)

Komşularla sıfır sorun politikası kapsamında Türkiye'nin çevre ülkeler ile tarihsel ve konjonktürel sorunlarını çözmeye girişmesi (Davutoğlu, 2004) ile beraber ortaya konan Ermenistan politikası ise iki ülke ilişkilerinde bir gerilim unsurunu oluşturmuştur. 2008'de "futbol diplomasisi" ile Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin olağan seyrinin dışına çıkması, Azerbaycan'da Türkiye'ye karşı tepki oluşturmuş, Türkiye'nin çeşitli açıklamaları Azeri tarafının endişelerini sonlandırmamıştır.

Kafkaslarda RF, ABD, Türkiye, İran gibi güçler arasında denge siyaseti güden Azerbaycan Hükümeti, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine ilişkin çalışmaların başlamasıyla birlikte dış politikasında değişim sinyalleri vermiştir. Türkiye ile ilişkilerde belli düzeyde soğuma yaşanmasıyla Azerbaycan, RF ile yakınlaşmaya gitmiş, İsrail gibi bölge dışı aktörlerle de diyaloga girmiştir. Özellikle, Türkiye ile İsrail arasında yaşanan gerginliğin ardından Azerbaycan-İsrail ilişkilerindeki gelişme paralel bir yapı arz etmiştir. Azerbaycan'ın RF'ye yakınlaşma politikasında, Ağustos 2008 Rus-Gürcü çatışmasının da önemli bir etkisi olmuştur. Çatışmalar sırasında Gürcistan'a olan Batı desteğinin yeterli seviyede gerçekleşmemesi, RF ve Türkiye arasında denge siyaseti yürütmeye çalışan Azerbaycan hükümetini olumsuz etkilemiş ve RF'ye doğru yönlendirmiştir. (Yılmaz, 2010)

Türk ve Ermeni tarafları arasındaki protokollerin imzalanması ardından ise, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Bakü ziyaretine rağmen, Azerbaycan iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir unsur olan enerji kartını oynamaktan çekinmemiş, gaz tarifelerinin yeniden düzenlenmesini istemiştir. Artan gerilim Türk bayraklarının "Türk Şehitliklerindeki de dâhil" olmak üzere gönderden indirilmesine kadar varmıştır. Bu gelişmeler ise uzun süredir romantik bir şekilde yürüyen ilişkilerin, bir bakıma karşılıklı güvenden kaynaklanan ihmal ile kurumsallaşmamış olduğunu ortaya koymuştur. (Aras, 2009)

İki ülke ilişkileri nihayetinde kırılma noktasına gelmeden, Türk siyasilerin resmi açıklamaları ile Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın Bakü ziyareti ve Azerbaycan Parlamentosu'ndaki konuşması sonucunda çözülmüştür. Sonrasında alınan tedbirler, düzenlenen toplantılar ve hükümet yetkililerinin çalışmaları ile ikili ilişkiler hızla eski seviyesine ulaşsa da, her iki ülke ilişkilerinin “Bir Millet İki Devlet” gibi hissi sloganlardan “Stratejik Ortaklık” düzeyine sıçrayamadığını açık şekilde göstermiştir. (Yılmaz, 2010)

17 Ağustos 2010 tarihinde Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan “Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması'nın” ise ilişkilerdeki karşılıklı güveni ve olası krizlerin yönetimini kurumsallaştırıp kurumsallaştıramayacağını zaman gösterecektir.

Sonuç olarak, Azerbaycan'ın Türkiye için vazgeçilmez olduğunu kanıtlaması ardından Ermenistan açılımı yavaşlamış ve Türkiye-Ermenistan ilişkileri tekrar Azeri-Ermeni ilişkilerine endekslenmiştir. Ermenistan açılımı ile yaklaşık 20 yıllık dondurulmuş bir sorun olan Dağlık Karabağ tekrar gündeme taşınmış, ancak Ermeni-Azeri görüşmelerinden bir sonuç çıkmamıştır. (Veliyev, 2009) Türkiye'nin Kafkasların istikrarına yönelik bu girişimleri henüz bir sonuç vermese de, mevcut statükonun sonsuza kadar devam etmeyeceğinin bir göstergesi olmuştur.

Türkiye'nin, Hazar Bölgesi ve Orta Asya'ya açılması için önemli bir konumda olan, Gürcistan ile ilişkileri 2000'li yıllarda da gelişen bir profil çizmiştir. Kafkaslarda Ermenistan-Azerbaycan sorunu ve Türk-Ermeni tarihi sorunları nedeniyle, İran'ın ise ABD tarafından izole edilme çabaları kapsamında, Kafkaslar ve Orta Asya'ya yönelik projelerde yer alamaması, Gürcistan'ı Türkiye için vazgeçilmez bir konuma taşımaktadır. BTC, BTE ve Bakü-Supsa hattı ile Hazar petrol ve doğalgazının Batı piyasalarına taşınmasında transit ülke konumu kazanması Gürcistan'ın stratejik önemini artırmaktadır.

Gürcistan, Türkiye açısından birinci derecede stratejik öneme sahip bir ülkedir. Gürcistan hem BTC ve BTE boru hatlarının içinden geçmesi ve hem de Kars-Tiflis demiryolu bağlantısı ile Türkiye'nin Orta Asya ve daha ötesinde Çin'e uzanımını kolaylaştıracak ülke konumundadır. Ayrıca Türkiye'nin bu ülkede ciddi ekonomik ve siyasi yatırımları vardır. Gürcistan, Türkiye için çok önemli

bir başka ülkenin (Azerbaycan'ın) doğrudan Rus baskısına maruz kalmasının önündeki son engeldir. Üstelik Tiflis-Bakü hattı Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında Kafkaslarda kurabildiği önemli ve korunması gereken bir etkinlik hattına işaret etmektedir. (Bozkurt, 2008)

Türkiye kurulduğu günden itibaren Gürcistan'ın istikrar ve güvenliğine önem vermiş, hemen her alanda ilişkilerin geliştirilmesi için çalışmıştır. Türkiye ile Gürcistan arasında yapılan Kafkasya Güvenlik Anlaşması da iki ülke arasında Kafkasya'nın güvenliğine ilişkin işbirliğini güçlendirmektedir. (Yapıcı, Merve İrem, 2007) Ticari ilişkilere yönelik verilerde bu durumu destekler niteliktedir. 2001 yılında iki ülke ticaret hacmi 271 milyon dolardan, 2008 yılına gelindiğinde 1,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılı ticaret hacmi ise 1 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. (www.tuik.gov.tr)

Gürcistan, kurulduğu günden itibaren Kafkasların görece bağımsız bir ülkesi olmuştur. Kafkaslarda BDT'nin alternatifi GUAM örgütünün kurucu ülkelerinden, NATO'ya girme amacı taşıyan, yüzünü Batı'ya dönmüş olan Gürcistan, kurulduğu günden itibaren Güney Osetya ve Abhazya bölgesinde ayrılıkçı hareketlerle uğraşmaktadır. 2000'li yıllarda, özellikle RF'de Putin iktidarı ile birlikte bu ayrılıkçı hareketler etkinliğini artırmıştır.

RF, Osetleri Kafkaslardaki stratejik ortakları olarak görmektedir. Güney ve Kuzey Osetya'nın coğrafi konumları ve Moskova yanlısı tutumları, RF'nin Kuzey Kafkasya'daki siyasi ve ekonomik üstünlüğünün devamını sağlamaktadır. 12 Kasım 2006'da Güney Osetya'da yapılan bağımsızlık referandumu ve Devlet Başkanlığı seçimlerine Rus yanlısı, ayrılıkçı Eduard Kokoiti oyların % 98,1'ini alarak "Güney Osetya Devlet Başkanı" seçilmiştir. Bağımsızlık referandumunda ise % 99,88 oranında "evet oyu" kullanılmıştır. 2008 yılına gelindiğinde RF, Güney Osetya ve Abhazya üzerinden Kafkasların halen kendi etki alanında olduğunu güç politikaları ile açıkça ortaya koymuştur. (Bozkurt, 2008)

Daha önce de belirtildiği üzere, Türkiye Ağustos 2008 tarihinde gerçekleşen Rus-Gürcü Savaşında, Gürcistan ile ilişkilerinin ve Gürcistan'ın istikrarının, enerji dağıtım merkezi olabilme amacı için önemli olması ile Türk-Rus ilişkilerinin gelişen ekonomik

ve siyasi boyutu arasında kalmıştır. Türkiye Rus-Gürcü savaşı süresince yaşadığı bu ikilem nedeniyle taraf olmamaya, dengeli bir politika izlemeye çalışmıştır. Savaş sonrası büyük yıkıma uğraya Gürcistan'ın Gori kentine 100 adet ev yaptırmış, 100 bin ton yiyecek yardımında bulunmuştur. Türk TAV şirketi'nin Tiflis havaalanı inşaat çalışmaları ise savaş süresince durdurulmamıştır. Rus-Gürcü savaşında boğazlardan ABD savaş gemilerinin geçişinde takınılan kararlı tutum ise RF'de memnuniyet yaratmıştır. Türkiye Savaşın durdurulması için aktif diplomatik çaba sergilemiştir. (Aras ve Fidan, 2009)

Türk-Ermeni ilişkileri, 1993 yılında sınırın Türkiye tarafından, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi gerekçesi ile kapatılması ardından düşük profilli bir yapı arz etmiştir. Mayıs 1997 yılında Türk-Ermeni İş Konseyi ve 2001 yılında Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu girişimleri ile ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış, Türkiye'nin 2000'li yıllarda ortaya koymaya çalıştığı komşularla sıfır sorun politikası kapsamında, Ermenistan ile ilişkiler ve Kafkasların istikrarına yönelik kararlı adımlar atılmaya başlanmıştır.

Temmuz 2008'de Türkiye-Ermenistan milli takımları arasında Erivan'da yapılan Dünya Kupası grup elemeleri maçına Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün gitmesi ile ikili ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. Ekim 2009'da iki ülke arasında ilişkilerin geliştirilmesine yönelik protokollerin imzalanmasından 4 gün sonra ise Bursa'daki rövanş maçına Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan katılmıştır.

Protokoller diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi, karşılıklı sınırların açılması ve iki ülkenin katılımıyla bir tarih komisyonunun kurulmasını kapsamaktadır. Protokollerin yürürlüğe girmesi için iki ülkenin parlamentolarında onaylanması gerekmektedir. (Ralchev, 2010) Ancak Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin, 12 Ocak 2010'da aldığı karar ile protokolleri anayasaya uygun bulmasına rağmen, yürürlüğe girmesini sözde soykırımın tanınması şartına bağlaması, süreci durma noktasına getirmiştir.

İlişkilerin geliştirilmesine yönelik bu çabalar uluslararası ortamda yoğun bir ilgi görmesine karşılık, Kafkasların tarihsel sorunları ve Türkiye'nin bölge ile bağları dikkate alındığında çok bilinmeyenli bir denkleme dönüşmektedir. İki ülkenin iç

dinamiklerinde tarihsel düşmanlıklardan beslenen milliyetçi kesimler bulunmaktadır. Ermenistan kamuoyunun Türkiye hakkındaki görüşü daha çok tarihi geçmişe odaklanmıştır. Ermeni-Türk ilişkilerinin geçmişi, bugünkü mevcut devletten daha fazla gündemi işgal etmektedir. (Diril, 2009)

Benzer şekilde sözde Ermeni soykırımının üçüncü devletler tarafından kabul edilmesi, Türkiye kamuoyunda yoğun tepki uyandırmakta ve Ermenistan'a olan kamuoyu bakışını olumsuz etkilemektedir.

İki ülkenin iç politikalarının yanında, Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki dinamiklere etki eden diğer bir unsur ise dış baskılardır. ABD, AB, RF ve Azerbaycan tarafından şekillendirilen bu baskılar ilişkilerdeki normalleşmeye doğrudan etki etmektedir. ABD ve AB, Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleşmesini açıkça desteklemektedir. ABD'deki Ermeni lobisi tarafından geleneksel olarak her yıl gündeme getirilen, sözde Ermeni soykırımını tasarısı Türk-ABD ilişkilerinde bir gerilim unsuru olmaya devam etmektedir. Türk-Ermeni ilişkilerindeki gelişme ise ABD'nin üzerindeki bu yükü hafifletmeye yarayacaktır. Ayrıca Ermenistan üzerindeki Rus etkisini kırmak için de ilişkilerdeki gelişmenin önemli olacağı düşünülmektedir. Ancak ABD'deki Ermeni diasporasının kimlik tanımlamasının merkezinde yer alan sözde soykırım ve Türkiye karşıtlığı, diasporanın protokollere olumsuz bakmasına neden olmaktadır.

RF ise Ermenistan-Türkiye ilişkilerinin düzelmesini ve sınır kapılarının açılmasını destekler görünmektedir. Ancak bölgede kendi inisiyatifi dışındaki her oluşuma olduğu gibi bu yakınlaşmaya da kuşku ile bakmaktadır. RF, Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasının bir yan etkisi olarak Gürcistan'ın bölgedeki öneminin azalması ve izolasyonunun kolaylaşmasını istemektedir. (Fotiou, 2009) Kafkaslardaki bu yakınlaşmadan rahatsız olan Azerbaycan'ın RF'ye yakınlaşması durumunda veya protokollerin başarısız olması halinde Ermenistan'ın RF'ye daha fazla yaslanması durumunda karlı çıkan taraf RF olacaktır.

Azerbaycan ise Türkiye'nin açıklamalarına rağmen Ermenistan'ın izolasyonunun ortadan kalkması ile Dağlık Karabağ konusunda elinin zayıflayacağından

çekinmektedir. Azerbaycan'ın tarihi kültürel ve enerji konularındaki Türkiye ile yakınlığı dikkate alındığında Türk-Ermeni ilişkilerine etki etme potansiyeline sahip önemli bir aktör olduğu ise ortadadır.

Ermenistan, 2008 Ağustos'undaki RF-Gürcistan savaşından sonra dış dünya ile ilişkilerinin ne kadar zayıf olduğunun farkına varmaya başlamıştır. Gürcistan'daki bir köprünün bombalanmasıyla Ermenistan, potansiyel bir benzin sıkıntısı yüzünden paniklemiş ve karmaşanın önüne geçilmesi için benzin satışlarını karneyle yapmak durumunda kalmıştır. (Diril, 2009)

Gürcistan'ın RF ile savaşı ardından bu ülkeyle sınırlarını kapatması en çok Ermenistan'ı vurmuş, Gürcistan'ın sınırlarını kapatmasıyla tam anlamıyla dolaylı ambargoya maruz kalan Ermenistan, Türkiye politikasını yeniden gözden geçirmeye karar vermiştir. (Ogan, 2008)

Ermenistan Türkiye ile olan sınırının açılmasını ve bundan ekonomik fayda elde etmeyi beklemektedir. Ermenistan'ın, gerek çevresindeki izolasyonun kırılması ve bölgesi ile entegrasyonu, gerekse de kendisinin AB ile bağını oluşturabilecek, 70 milyonluk nüfusu ile büyük bir pazar potansiyeline sahip Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik gelişmesi ve demokrasisinin güçlenmesi için önemlidir. (International Crisis Group report no:199, 2010:1-33)

Türkiye'nin Ermenistan'a yaptığı dolaylı ihracat 250 milyon dolarken (www.tabdc.org), ithalatı 1,9 milyon dolar seviyesindedir. Bu durum açıkça ilan edilmese de fiili bir ambargoyu göstermektedir. (Diril, 2009) Türkiye'nin dış ticaret hacminde Ermenistan'ın payı yok denecek kadar azdır. Azerbaycan ile karşılaştırıldığında ise Ermenistan'ın ticaret potansiyeli önemsiz seviyede kalmaktadır. Bu noktada Türkiye ilişkilerin iyileştirilmesi ile her yıl büyük rahatsızlığa neden olan Ermeni soykırım iddialarından kurtulmayı ve Güney Kafkasya'daki istikrarsızlıkların aşılmasını amaçlamaktadır. Türkiye'nin Orta Asya'ya ulaşımında, demiryolu, boru hatları gibi ticari ve enerji politikalarında ki hedeflerine ulaşmada Ermenistan önemli

bir konumdadır. Ancak her halükarda ikili ilişkilerin gelişmesi Azeri-Ermeni sorunlarındaki gelişmelere bağlıdır.

3.2.8. Türkiye-Ortadoğu İlişkileri

Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki ülkelerle ilişkileri Soğuk Savaş sonrasında sürekli tehdit algılamaları ile şekillenmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye konstrüktivist bir yönelimle bölgeye yönelik güç politikalarının sürekli tehdidinden kurtulmanın yolu olarak bölge ile ilişkilerin güvenlik boyutunun dışına çıkarılarak güven inşası, bölgedeki yumuşak gücün artırılması, ekonomik ilişkilerin geliştirilerek bölge düzeninin güvenlik unsurunun dışına çıkarılmasını amaçlamıştır.

Başbakanlık başdanışmanı ve daha sonra dışişleri bakanı olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun oluşumunda büyük rol oynadığı AKP hükümetinin Orta Doğu stratejisinde de artarak devam eden konstrüktivist dış politika eğilimi ile Türkiye, tarihi ve coğrafi derinliğini harekete geçirerek, bunu stratejik derinliğe dönüştürebilmek için komşularıyla ilişkilerinde sıfır problem politikasını hayata geçirmek istemektedir.

Türkiye Bölgesel Lider Ülke olma hedefi doğrultusunda çevresinde Kafkaslarda ve Orta Asya'da RF ile yüzleşmektedir, Balkanların büyük bölümü AB üyesi ülkelerden oluşmaktadır ve Türkiye'nin AB üyeliği süresi ve sonucu konusunda şüphelerin ortaya çıktığı bir sürece dönüşmüştür. Türkiye bölgesel liderliğini ilan edebileceği ve derinleştirebileceği yegane bölge olarak Orta Doğu bölgesi bulunmaktadır.

Bu strateji çerçevesinde düşünülen, yakın komşularla ilişkilerde ekonomik ve kültürel ilişkilerin hareketliliğini artırmak, ilişkilerdeki tarihsel sürtüşmelerin yeniden inşasıyla düzen ve istikrar ortamı yaratarak, Türkiye'nin çevresindeki yumuşak gücü ve politik değerini artırmaktır.

ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik güç politikaları ve İsrail'in bölge istikrarına olan olumsuz etkisi ise artan bir şekilde Türkiye'yi bu iki tarihsel müttefiki ile karşı karşıya getirmektedir.

11 Eylül sonrası politikalarında önemli değişiklikler yapan ABD başkanı Bush, Orta Doğu'yu yeniden yapılandırmaya girişmiş, Afganistan'dan sonraki hedefi, terörizme destek verdiği ve kitle imha silahlarına sahip olduğunu iddia ettiği Irak olmuştur. Ancak Irak konusunda Afganistan benzeri bir desteği uluslararası alanda bulamamıştır. ABD'nin Irak'a yönelik güç politikaları bütün dünyada protestolarla karşılanmasına rağmen ABD Irak Harekatını gerçekleştirmiştir.

II. Körfez Harekatını birincisinden ayıran en önemli fark uluslararası yapının ikinci savaşa bakış açısındaki değişikliklerdir. Birinci Körfez Harekatı Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı yapılan haklı bir hareket olarak uluslararası normlara uygun düşerken, II.Körfez Harekatı bu haklılıktan – Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğuna yönelik, yanlış olduğu sonradan anlaşılan yoğun propagandalara rağmen- yoksun bir yapı arz etmiştir. (Daalder ve Lindsay, 2003) -Savaş sonrasında Irak'ta incelemeler yapan ABD'li Irak Araştırma Grubu Başkanı David Kay 2 Ekim tarihli ön raporunda kitle imha silahlarına rastlanmadığını bildirmekteydi. 28 Ocak'ta ABD senatosunda yaptığı konuşmada ise Irak savaşı öncesi kitle imha silahlarına ilişkin istihbarat bilgilerinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. (Arı, 2005:598) -

Savaş öncesi Türkiye, hangi cephede yer alacağı ve savaşa karşı nasıl bir tavır takınacağı konusunda oldukça kararsız davranmıştır. I. Körfez savaşında yaşanan olumsuzluklar, ABD'nin böyle bir saldırı için uluslararası meşruiyet konusunda gerekli yeterliliğe sahip olmayışı ve kamuoyunun savaş karşıtı olması Türkiye'nin ikilem içinde kalmasına neden olmuştur. Türkiye'nin savaşa katılması durumunda Kuzey Irak'a silahlı kuvvetlerini gönderme talebi ise ABD tarafından karşı çıkılan bir konu olmuştur.

Türkiye'nin II.Körfez Savaşında, birinci savaşta olduğu gibi ABD'nin yanında olmasını sağlayacak pek çok neden sayılabileceği gibi, savaşa katılmamak için de pek çok neden sayılabilir. Türkiye'nin savaşa evet demesi yönünde ki en önemli nedenler mevcut ekonomik krizden çıkış amacıyla yürütölen istikrar programının sürdürölmesi, 2003'te ödenmesi gereken toplam iç ve dış borçların 73.5 milyar dolar olması, ABD'ye direnmenin muhtemel ağır faturası ve savaş sonrası duruma müdahil olma

isteği olarak sıralanabilir. Hayır demesini gerektiren nedenler ise Müslüman bir ülkeye yapılan saldırıya destek verilmesi durumunda Bölgesinde Türkiye'nin dışlanma ihtimali ve savaşın başlamasından itibaren budan en çok masum insanların etkilenmesi, yani savaşın insani boyutudur. Türkiye ayrıca savaştan sonra ABD'nin Suriye ve İnan'a da yönelebileceği endişesini de taşımıştır. (Çevik, 2005:161-162)

Bu noktada Türk dış politikasına yön veren önemli unsur birinci savaşta olduğu gibi uluslararası normlar ve uluslararası yapının krize olan bakış açısıdır. İkinci Savaş ve Irak işgalinin uluslararası normların etik anlayışından yoksun oluşu ve Türk iç politikasında buna karşı gelişen demokratik tepki, konstrüktivizmin normlara uygun davranış mantığı çerçevesinde açıklanabilir. (Türkiye'nin 1 Mart tezkeresini TBMM'den geçirmemesini demokratik bir kaza olarak nitelemek olmasına rağmen, olayın oluş şeklini değil sonucunu değerlendirmek daha doğru olacaktır.)

Türkiye'nin II.Körfez Savaşı öncesi 23 Ocak 2003'te İstanbul'da düzenlenen Irak'a komşu ülkeler toplantısı ile inisiyatif olarak sürekli güvenlik tehdidi algılamalarına zemin teşkil eden Orta Doğu'da güç politikalarının engellenmesine yönelik çabalarını bu kapsamda değerlendirmek doğru olacaktır.

Savaşın ve işgal sürecinin başlamasından sonra ise Türkiye'nin temel stratejisi zararın minimize edilmesi, Irak'ın parçalanmasının engellenmesi -Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmaması-, ülkede iç dengenin sağlanması için komşu ülkelerle işbirliği yürütme çabası, Irak'ta siyasi birliğin oluşturulmasına destek olunması, ABD'yle Irak konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle yaşanan sorunları diğer bölge ülkeleriyle yapılan işbirliğiyle telafi etmek, Kerkük Türkmenlerinin haklarının korunması, Kerkük'ün kuzeydeki Kürt bölgesine eklenmesinin engellenmesi, PKK'nın Kuzey Irak'taki varlığının denetlenmesine çalışılması şeklinde özetlenebilir.

Türkiye'nin 1 Mart tezkeresini çıkarmayarak gösterdiği demokratik tutum bölge ülkelerinde yoğun bir destek bulmuştur. Türkiye'nin bölgede diğer ülkelere yönelik politikalarıyla, Irak üzerinden ABD ile karşılaştığı olumsuz durumu dengeleme çabaları kapsamında Suriye ile ilişkileri incelemek oldukça açıklayıcı olacaktır.

Adeta bir "çatışmalar bileşkesi" haline gelmiş olan Türkiye-Suriye ilişkileri, uzun yıllar boyunca "güvensizlik" ve "tehdit algılamaları" boyutunda kalmıştır. İkili ilişkilerini yıllarca karşılıklı "ötekileştirme" temelinde kurmuş olan Türkiye ve Suriye, özellikle Soğuk Savaş ve onu takip eden 10 yıllık dönemde donuk bir diplomasi izlemiştir. Suriye'nin Ekim 1998'de terör örgütü lideri Öcalan'ı ülkesinden çıkarması ve (Ekim) 1998 Adana süreciyle teröre karşı işbirliği şeklinde başlayan süreç, 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümü sonrası hızlanmıştır. Taraflar su sorunu da dahil olmak üzere karşılıklı sorunlar hakkında olumlu mesajlar vermeye başlamışlardır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Esad'ın cenaze törenine katılması ardından iki ülke arasında başlayan üst düzey askeri temaslar ve Suriye İçişleri Bakanı Harba'nın 26 Eylül 2000 ve Suriye Devlet Başkan Yardımcısı Haddam'ın 2-3 Kasım 2000'de Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretler Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek yönünde siyasi iradesini ortaya koymuştur. (Arı, 2005)

İlişkilerdeki asıl dönüm noktası ise ABD tarafından şer ülkeler içinde sayılan Suriye'nin, İsrail ile sorunları devam ederken II.Körfez Savaşı sonrası ABD ile sınır komşusu olmasıdır. Bu dönemde, Lübnan'daki askeri varlığının sorgulanması ile kuşatılmışlık duygusuna kapılan Suriye için kuzey komşusu Türkiye hayati bir önem kazanmıştır.

Tarafların çatışmaya yol açacak sorunları dile getirmek yerine işbirliğini geliştirmenin yollarını aramaları sayesinde, Türkiye-İsrail ilişkilerinden rahatsız olan Suriye, Türkiye ile arasındaki ilişkilerde söz konusu olan olumlu gelişmeye de bağlı olarak zaman içerisinde Ankara-Telaviv arasındaki ilişkinin kendine yönelik olmadığı konusunda ikna olmuştur. Özellikle ABD'nin Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurmak istediğine ilişkin kaygılar Ankara, Şam, Tahran arasındaki işbirliğinin artmasına yol açmıştır. Irak'ın işgaliyle beraber İsrail'in bölgedeki Kürtleri bir müttefik gibi görerek onları bağımsız devlet kurma yönünde teşvik eden bir görüntü içinde olması, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerde söz konusu güven ortamının yerini kaygı ve güvensizliğin almasına yol açmıştır. Aynı dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinde ilerleme somut gelişmelerle devam etmiştir. Halep Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

açılması, Suriye'nin karasularını 35 milden 12 mile çekmesi, iki ülke arasında hava yolu ulaşımını hızlandırmak için dört yeni koridor açılması, iki ülke arasındaki mayınlı bölgenin temizlenmesi ilişkilerde uzun süreli bir iyileşme potansiyelini ortaya çıkarmıştır. (Arı, 2005;645)

Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ın 2004'te Türkiye'yi ziyareti ilişkilerde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Türkiye, Hariri suikastını diğer tüm devletler gibi kınamasına rağmen suikastle ilgili Suriye'ye yönelik suçlamaların ve uluslararası baskı politikasının uzağında kalmayı tercih etmiştir. ABD'nin itirazlarına rağmen dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer Nisan 2005'te Suriye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur.

Bu ziyaret Türkiye'nin bağımsız bir dış politika izleyebildiğini göstermekle beraber, Suriye karar alıcıları ve halkı tarafından Suriye'ye zor günlerinde bir destek olarak algılanmış, Türkiye'nin Arap dünyası nezdinde itibarını artırmıştır. 2005'ten günümüze kadar Başbakan ve Dışişleri Bakanı düzeyinde ziyaretler devam etmiştir.

Ziyaretler sırasında, "Türkiye ile Suriye Arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı" iki ülke Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. Mutabakat Zaptı'nda, "Siyasi ve Güvenlik", "Ekonomi" ile "Enerji ve Su" başlıkları altında, yürütülen ve gerçekleştirilebilecek projelere dair karşılıklı atılacak adımlara yer verilmiştir. Bu çerçevede, terörle mücadelede işbirliğinin sürdürülmesi, Serbest Ticaret Anlaşması'ndan da istifadeyle karşılıklı yatırımların artırılması, mevcut sınır kapılarının iyileştirilmesi ve yenilerinin açılması, Arap Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ne yönelik çalışmaların hızlandırılması, TPAO ile Suriye Petrol Şirketi arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesi, su konusunda ziyaretlerin ve görüş alışverişinin ilerletilmesi kararlaştırılmıştır. ([www.mfa.gov.tr/ turkiye- suriye- ekonomik-iliskileri.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-ekonomik-iliskileri.tr.mfa) erişim 10.11.2010)

Türkiye ve Suriye arasında 16 Eylül 2009'da imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşması ve her iki ülke vatandaşlarının 90 günle sınırlı olmak koşuluyla vizeden muaf seyahat serbestisine kavuşması, hem yakın çevre ülkeleri hem de Ortadoğu'nun geneli açısından oldukça önemli bir gelişme olmuştur. (Ayhan, 2009)

13 Ekim 2009’da Türkiye-Suriye Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 1. Bakanlar Kurulu toplantısının gerçekleştirilmiş olması ise sürecin somut adımlarla ilerlediğinin göstergesi olmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye’yle ilişkilere dönük olarak da Türkçe ve Arapça “Ortak sloganımızı, Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek’ olarak ilan ediyorum” demiştir. (www.byegm.gov.tr/yayin/icerikarsiv.aspx?Id=6&Tarih=20091014&Haftalik=0#1 erişim 29.06.2010)

Türkiye Suriye arasındaki ekonomik ilişkiler hızlı bir gelişme içindedir. Suriye ile Türkiye’nin 2003 yılı ticaret hacmi 740 milyon dolar seviyesindedir, bu rakam 2009 yılı itibariyle 1,8 milyar doları aşmıştır. 2003 yılı İsrail’e yapılan ihracat 1 milyar dolar düzeyinde iken, Suriye’ye yapılan ihracat miktarı 410 milyon dolardır. 2009 yılında İsrail’e yapılan ihracat 1,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiş, Suriye’ye yapılan ihracat ise 1,4 milyar dolar ile İsrail’e yaklaşmıştır. (www.tuik.gov.tr)

Türkiye Orta Doğu’daki aktif dış politikasının bir diğer örneğini ise Lübnan’da göstermiştir. Türkiye’nin yakın çevresindeki kriz alanlarını ortadan kaldırmayı ve bu bölgelerle siyasi ve ekonomik işbirliğini arttırmayı hedefleyen dış politika stratejisi, diğer Arap devletlerine olduğu gibi Lübnan’a yönelik de aktif diplomasiyle desteklenen yeni açılımlar yapmasına sağlamıştır. Mayıs 2004’te dönemin Lübnan Başbakanı Refik Hariri’nin Türkiye ziyareti ve Temmuz 2004’te dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün Beyrut ziyareti ilişkilerin gelişmesinde önemli olmuştur. Türkiye, bu ziyaretin ardından Lübnan’a birçok üst düzey diplomatik ziyarette bulunmuştur.

Bu çerçevede Türkiye’nin Lübnan’daki politik gelişmelere müdahil olmasını sağlayan önemli gelişmelerden ilki, 14 Şubat 2005 tarihinde Lübnan’ın en zengin ve en önemli politikacılarından birisi olan Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri’ye yapılan süikasttır. Hariri suikastı, Lübnan iç politikasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Suikasta tepki olarak ortaya çıkan sokak gösterileri ülkede Suriye karşıtı bir atmosfer yaratmış, bu atmosferin ve uluslararası baskıların sonucu, Nisan 2005’te Suriye’nin Lübnan’daki askerlerini tamamen çekmesiyle Lübnan bağımsız hareket edebilen bir aktör olma fırsatı elde etmiştir. Türkiye suikasti kınamak ile beraber Suriye’yi suçlayarak taraf

olmaktan kaçınmış, bölge dengelerini gözeten diplomatik bir politika sergilemiştir. (Atlıoğlu, 2009)

İkinci gelişme ise Temmuz-Ağustos 2006 Lübnan Savaşı olmuştur. 12 Temmuz 2006'da bir grup Hizbullah militanı, İsrail'e operasyon düzenleyip, 7 askeri öldürmesi ve iki İsrail askerini de esir alması ardından, İsrail'in Lübnan'a saldırısı gerçekleşmiştir. BM'de saldırının Lübnan'a değil, Hizbullah'a yapıldığı görüşünün ağırlık kazanması ile -BMGK görüşmelerinde ve 1701 (2006) sayılı kararda "Hizbullah" ve "İsrail" olarak vurgulanmıştır. Bunun anlamı, söz konusu çatışmanın uluslararası mahiyette olmayan bir silahlı çatışma olarak nitelendirilmesidir. (Çaycı, 2007)- olayın insani boyutu geri plana itilmiştir.

Türk Dışişleri Bakanlığı 14 Temmuzda yayınladığı açıklamada bölgede gerginliğin giderek çatışmaya dönüşmesinden duyduğu üzüntüyü belirtmiş ve Hizbullah'ın kaçırdığı askerleri serbest bırakması ve İsrail'inde saldırılarına son vermesi çağrısında bulunmuştur. Çağrılara İsrail Başbakanı Şimon Peres 20 Temmuzda olumsuz cevap vermiştir. İsrail saldırıları sonucunda sivil can kayıplarının artması ile beraber Türkiye'nin eleştirileri de sertleşmiştir. (İnat, 2008)

Lübnan Savaşı süresince Türkiye, üye olduğu uluslararası örgütlerde barışın tesisi için yoğun diplomatik çaba sarf etmiş, olayın insani boyutunu ön plana çıkarmaya çalışmıştır. BMGK'nin 1701 sayılı kararına katılarak UNİFİL (BM Lübnan Geçici Görev Gücü) gücünde görev almıştır. Savaş sonrası İsrail'in hedeflerine ulaşamaması – Hizbullah'ın hala güçlü bir şekilde Lübnan'da varlığını sürdürmesi- bölgede düzen için Türkiye'nin önemini anlaşılmasını sağlamıştır. (Keyman, 2007) Türkiye, gerek Suriye-İsrail, gerekse de İsrail-Filistin arasındaki müzakerelerde görev alabileceğini açıklayarak bölgede aktif dış politikasına devam etmiştir.

Bölge ülkelerinden İsrail ile ilişkiler, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki güvenlik endişeleri temelinde şekillenmiştir. İsrail ile ilişkiler, Türkiye'nin Batı güvenlik örgütü içinde ABD ile olan yakın müttefikliğinin Orta Doğu'daki ayağını oluşturmuştur. Bölgede kendisi ile yakın ilişkiler geliştirmek

isteyen, tek demokratik ve halkının neredeyse tamamı Müslüman olan Türkiye ile ilişkiler ise İsrail için sürekli ön planda olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin güvenlik endişelerinden nemalanan İsrail, Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikasından en fazla etkilenen ülke de olmuştur.

Türkiye- İsrail ilişkilerini etkileyen gelişmeler özetle; ABD'nin Irak İşgalinde düştüğü zor durumdan çıkabilmesi için Türkiye'ye olan ihtiyacı ve ABD'nin ilk siyahi Başkanı Obama yönetiminin güç politikalarını yumuşatması ile Türk-Amerikan ilişkilerinin düzelmeye seyrine girmesi, Türkiye'nin Suriye ve diğer Arap ülkeleri ile yakınlaşan ilişkileri, Türkiye'nin bölgesel güç olma çabası içinde çevresindeki çatışma ve istikrarsızlık alanlarına aktif bir şekilde müdahil olmasıdır. Bu gelişmeler Türkiye ile İsrail'i Orta Doğu'da karşı karşıya gelmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Türkiye'nin bölgenin sorunlarına yönelik arabuluculuk çabalarının İsrail tarafından hüsrarla sonuçlandırılması Türkiye'nin İsrail'e olan bakış açısında önemli değişikliklere neden olmuştur.

İsrail'in Lübnan saldırıları sonrası, Ehud Olmert'in Türkiye'ye yaptığı ziyaret sırasında tekrar gündeme gelen ve Türkiye'nin katkı sağlamak konusunda çok istekli davrandığı Suriye-İsrail görüşmeleri, 27 Aralık 2008 tarihinde İsrail'in Gazze'ye gerçekleştirdiği Dökme Kurşun saldırısı ile durdurulmuştur. Bu saldırılar, Ortadoğu'da daha aktif bir rol oynamak isteyen ve Suriye-İsrail dolaylı görüşmelerinde arabulucu olan Türkiye için kandırılmışlık hissi yaratmış ve büyük bir saygısızlık olarak algılanmıştır. (Özcan, 2010)

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Davos'ta Dünya Ekonomik Forumu kapsamında gerçekleştirilen "Gazze, Orta Doğu'da Barış Modeli" panelinde Şimon Peres'e sert eleştirilerde bulunmuştur. Davos'ta, Başbakan Erdoğan yaptığı konuşmada İsrail'in Gazze'de uyguladığı vahşetin haklı bir gerekçesi olamayacağını, Hamas'ın demokratik bir yolla yönetime geldiğini ve bu şekilde algılanması gerektiğini söylemiştir. Gazze'deki vahşetin İsrail'in eseri olduğunu dile getiren Erdoğan, sık sık Peres'e dönerek, "barış için çabalarınız yeterli olmadı, çocukları öldürürerek, kadınları

öldürerek barışı sağlayamazsınız" demiştir. Uluslararası camiada pek çok yoruma neden olan bu çıkış büyük yankı yaratmıştır.

İsrail'in güç politikalarına karşı Türkiye'nin sesi ve tepkisi zamanla yükselen bir grafik çizmiştir. Türkiye'de merkezi bulunan İHH -insan hak ve hürriyetleri- vakfının uluslararası STÖ'ler ile ortak olarak düzenledikleri Gazze'ye yardım konvoyunun, 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail askerleri tarafından yapılan operasyonla durdurulması ve uygulanan aşırı güç sonucunda 9 Türk'ün öldürülmesi iki ülkeyi tekrar karşı karşıya getirmiştir.

İsrail ile yaşanan her gerilim ardından ise Türkiye, Orta Doğu'da yumuşak gücünü artırmıştır. Yaşanan gerilimlerin tamamında sorun direkt olarak Türkiye ile alakalı olmayıp, güç kullanan taraf daima İsrail olmuş, bölgede itibarı artan ülke ise Türkiye olmuştur. Türkiye'nin kendisinin doğrudan müdahil olmadığı sorunlarda bu kadar ön plana çıkmasını ise, "Bölgenin Lideri" olduğunu açıkça göstermek şeklinde okumak doğru olacaktır. İsrail ile karşı karşıya gelinmesinin bölge ülke halkları kadar iç kamuoyunda da karşılık bulması bu politikalarda, iç politik hesaplarında katkısını gündeme getirmektedir.

İsrail ile ilişkilerde ortaya çıkan bu sorunlar ve gerilimler ise Türkiye'nin İsrail'in müdahil olduğu konularda arabulucu konumunu ortadan kaldırmıştır. Ancak İsrail'in gerek Suriye, gerekse de Filistin konusunda tarihsel uzlaşmaz ve geri adım atmaz tutumu dikkate alındığında bu durumun sorunların çözümü için önemli bir kayıp olmadığı açıktır. Bununla birlikte İsrail, Gazze yardım filosuna yaptığı kanlı baskın sonrası uluslararası ortamda köşeye sıkışmış, Gazze'ye uyguladığı ablukayı yumuşatacağını açıklamıştır. (www.haberturk.com/dunya/haber/525207-gazzeablukasi-yumusatiliyor 30.06.2010)

Orta Doğu'da Türkiye-ABD-İsrail politikalarındaki uyumsuzluğun devam edeceği ve bölge dengelerinin yeniden kurulacağını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. İsrail'in bölgedeki tek Müslüman çoğunluğa sahip müttefiki olan Türkiye'yi kaybetme ihtimali ve Barack Obama yönetimindeki ABD'nin İsrail'in güç ve genişleme politikalarından

duyduğu rahatsızlık, gelecekte İsrail'in bölge sorunlarına yönelik uzlaşmaz tavrında değişikliğe neden olabilecektir.

Türkiye-İran ilişkileri, Türkiye'nin bölgesinde aldığı inisiyatifi açıklamada diğer önemli bir örneği oluşturmaktadır. Türkiye-İran ilişkileri, tarihsel olarak karşılıklı dengeler gözetilerek, ihtiyatlı bir şekilde yürütülmüştür. Afganistan ve Irak işgali ile ABD'yi yanı başında bulan İran, Suriye örneğinde olduğu gibi Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. İlişkilerde PKK terörü, enerji, ECO ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ortak paydayı oluşturmuştur.

Türkiye, İran'ın nükleer faaliyetlerinden rahatsız olmasına rağmen, bunu İsrail'in gayri resmi nükleer silahlara sahip olmasına karşı bir argüman olarak kullanmaya çalışmıştır. ABD ve İsrail'in İran'a karşı nükleer programı nedeniyle güç kullanmasının önüne geçmek ve İran'ın daha fazla marjinalleşmesini önleyerek, sorunun diplomasi yoluyla çözülmesini sağlamak için yoğun çaba göstermektedir.

Bu kapsamda Mayıs 2010 tarihinde İran'ın 1200 kg. %3,5 oranında zenginleştirdiği uranyumu Türkiye'ye teslim etmesi karşılığında, 120 kg. %20 oranında zenginleştirilmiş uranyumun "Vienna grubu"-BM UAEK üyesi ülkeler- tarafından İran'a verilmesini öngören anlaşma Türkiye, Brezilya, İran arasındaki mutabakat ile kabul edilmiştir. (http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/05/100517iranideali_reactions.shtml 05.11.2010) BMGK üyeleri tarafından olumlu fakat yetersiz görülen anlaşma, İran'ın nükleer faaliyetlerinde zaman kazanma çabası olarak görülmüştür. 29 Haziran 2010'da BMGK'de oylanan 1929 sayılı karar ile İran'a nükleer faaliyetlerinde uzlaşmaz tavırları nedeniyle yaptırım kararı alınmıştır. Bu karara Türkiye ve Brezilya hayır oyu kullanırken tüm daimi üyeler evet oyu, Lübnan ise çekimser oy kullanmıştır. Türkiye'nin karar öncesi diplomatik çabaları takdir toplarken, BMGK'de hayır oyu vermesi uluslararası camiada ve iç kamuoyunda tartışılan bir konu olmuştur.

Türkiye'nin bu dış politika tercihini konstrüktivizm ile açıklamak uygun olacaktır. Daha önce de belirtildiği üzere, Konstrüktivist güvenlik anlayışında milli güvenlik

olgusunu oluşturan milli çıkar, tehdit algılamaları realizmde olduğu gibi verili olarak ele alınmaz, bu algılama ve tanımlamalar siyasi ve sosyo kültürel bir inşanın eseridir. Bu bağlamda İsrail'in nükleer gücü tehdit olarak görülmezken, İran'ın nükleer çabaları tehdit olarak değerlendirilmektedir. İsrail ve İran'ın nükleer hırslarının önüne geçmenin konstrüktivizme göre ilk yolu iki ülkenin de nükleer silahlardan arındırılması olacaktır. Bu bağlamda Türkiye diplomatik çabalarında sıklıkla Orta Doğu'da nükleer silah istemediğini açıklamış, İsrail'in gayri resmi nükleer silahlarının bölgede güvensizlik inşa ettiğini, Orta Doğu'nun istikrarı ve güvenliği için İsrail dahil nükleer silahlardan arındırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu noktada hali hazırda bölgede nükleer bir güç varken nükleer silah yapabilme ihtimali olan bir ülkeye yaptırım uygulamanın bu ülkeyi daha da marjinalleştirerek bölge istikrarını bozabileceğini belirtmiştir.

Türkiye İran'a uygulanacak yaptırım veya bir güç politikası nedeniyle çevresinde bir istikrarsızlık alanı ile daha yüzleşmek ve zarar görmek istememektedir. Türkiye'nin gerek terörle mücadele gerekse de enerji politikalarında İran önemli bir rol üstlenmektedir.

Bu noktada İsrail ve İran'ın nükleer bir güç olduğu Orta Doğu tahayyülünde nükleer çalışmalarına hız veren Türkiye'nin de konstrüktivizmin karşılıklı güven/güvensizlik inşası bağlamında nükleer bir güç olma zorunluluğuna girmesini öngörmek yanlış olmayacaktır.

Türkiye Arap ülkeleriyle ilişkilerini "Arap Ligi" örgütünün çatısı altında da geliştirmektedir. Türkiye Arap Ligi'ne 2004 yılında gözlemci statüsü ile katılmış, Eylül 2006'da Türkiye ile Arap Ligi arasında işbirliğini artırmayı öngören "Türk-Arap Forumu" kurulmuştur. Arap Ligi üyesi ülkeler, Türkiye'nin BMGK 2009-2010 Dönemi Geçici Üyelik adaylığına oybirliğiyle destek kararı almış olması da ilişkilerin giderek geliştiğinin somut bir örneğini oluşturmuştur. (www.mfa.gov.tr/arap-ulkeleri-ile-iliskiler.tr.mfa 29.06.2010)

Türkiye'nin Orta Doğu açılımı tüm hızıyla devam etmektedir. Türkiye ile Ürdün arasında "Serbest Ticaret Alanı Tesis Eden Ortaklık Anlaşması", Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 1-3 Aralık tarihlerini kapsayan Ürdün gezisinde Amman'da imzalanmıştır. Türkiye, Suriye ve Irak ile başlattığı siyasi ve kültürel yakınlaşmayı Ürdün ile de başlatmıştır. (Kanbolat, 2009)

10 Haziran 2010 tarihinde ise Türkiye, Ürdün, Lübnan ve Suriye arasında Yüksek Düzeyli Dörtlü İşbirliği Konseyi (YDDİK) tesis edilmesi, serbest ticaret ve serbest vize bölgesi oluşturulmasına ilişkin ortak deklarasyon açıklanmıştır. (www.hurriyet.com.tr/gundem/14986479.asp erişim 10.10.2010)

Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine yönelik her girişimi veya inisiyatifi sonrası "Eksen Kayması" tartışmaları gündeme gelmektedir. Bu çalışmada Orta Doğu bölgesine yönelik ve diğer bölgeleri neredeyse gölgede bırakacak seviyede olan girişimlerin bir eksen kayması değil bir zorunluluk sonucu olduğu savunulmaya çalışılmıştır. Bölgesel güç olma iddiasında olan Türkiye için tarihi ve coğrafi nedenlerin yanında, konjonktürel sebeplerde diğer bölgelere kıyasla daha kolay nüfuz edebileceği bölge olarak Orta Doğu bölgesini öne çıkarmaktadır.

3.2.9. Türkiye'nin Afrika Açılımı

XVI. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlerin hedefine giren Afrika kıtasının kaderi 15 Kasım 1884'te başlayan Berlin Konferansı ile belirlenmiş, Kıta 50 parçaya bölünmüş ve büyük bölümü sömürge ülkeleri konumuna düşmüştür. Afrika kıtasının Avrupalı güçler tarafından paylaşılması sürecinde Osmanlı devleti yerlilerin yanında yer almış ve sömürgeciliği peşinen kabullenmedikleri gibi kıtadaki son cepheleri konumundaki bugünkü Libya topraklarında İtalyanlar'a karşı, Çad ve Nijer'in kuzey bölgelerinde ise Fransızlar'a karşı savaşarak çekilmişlerdir. (Kavas, 2006)

Nihayetinde diğer bölgelerde olduğu gibi, Afrika Kıtasındaki topraklarını da kaybederek Osmanlı Devleti dağılmış, ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde, Afrika Kıtası daha çok Avrupalı devletlerin mücadele alanı olarak

görülmüştür. İkinci Dünya Savaşı ardından Kıtadaki sömürgeci güçler çekilmeye başlasa da, savaş sonrası ekonomik kriz süresince Afrika Kıtası, hammadde ve insan gücü potansiyeli ile İngiltere, Fransa, Almanya, Hollanda gibi sömürgeci ülkelerin ilgi odağında olmaya devam etmiştir. Avrupa, ekonomik işleyişinin devamı için Afrika kıtası ile karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi içine girmiştir. Karşılıklı bağımlılık eşitler arası bir yapı oluşturmayıp daha çok bir sömürü düzeni şeklinde gelişmiştir.

Soğuk Savaş süresince SSCB'nin oluşturduğu yakın ve doğrudan tehdit karşısında Batı bloğunda yer alan Türkiye'nin, çoğunluğu Bağlantısızlar Hareketi üyesi olan Afrika ülkeleri ile ilişkileri ise düşük profilli bir yapı arz etmiştir. Türkiye'nin müttefiki olduğu Batılı ülkelere karşı, bağımsızlık mücadelesi veren bu ülkelerle ilişkileri, bu mücadelelerdeki Marksist unsur ve karşı bloktaki SSCB'ye yakın tutumları nedeniyle fazla gelişme imkanı bulamamıştır. (Davutoğlu, 2001)

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası yapıdaki, dönüşüme paralel bir şekilde daha rahat politikalar üreten Türkiye, Afrika Kıtasına gerek coğrafi uzaklık gerekse de kültürel bağların Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'ya nazaran daha az olması nedeniyle geç odaklanmıştır. (Kasım, 2010) 1990'ların başında Orta Asya ve Kafkaslarda ortaya çıkan Türk devletlerine karşı geliştirilen duygusal yaklaşımlar ve Türkiye'nin Balkanlar'daki Osmanlı mirasını hatırlaması gibi dönemin öne çıkan politik tercihleri yanında Afrika Kıtasının sunduğu fırsatlar Türk dış politikasının öncelikleri arasında yer almamıştır. 1990'ların sonlarına gelindiğinde Türkiye, geç de olsa Afrika Kıtasını özellikle Sahra altı Afrika'sını dış politika önceliklerine almıştır.

Türkiye'nin Afrika Kıtasına, özellikle Sahra altı ve Güney Afrika (SAGA) bölgesine olan ilgisi 1998 yılında yürürlüğe konan "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" kapsamında ve dış politikada izlenmeye çalışılan çok boyutluluğun somut bir göstergesi olarak ortaya konmuştur. Eylem Planı özetle, genel olarak Afrika ülkeleriyle karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesini, uluslararası ve bölgesel kurullar nezdinde Afrika ülkeleriyle temasların arttırılmasını, insani yardımların gerçekleştirilmesini, Türkiye'nin kıtadaki diplomatik temsilciliklerinin sayısının arttırılmasını, ekonomik, teknik, bilimsel işbirliği ve ticaret anlaşmalarının imzalanmasını ve Türkiye'nin her alanda Afrika kıtası ile yakınlaşmasını amaçlamıştır. (Tepebaş, 2010)

Afrika ülkeleriyle siyasi, askeri, kültürel ve ekonomik ilişkilere ivme kazandırmak amacıyla girilen eylem planı ardından ise Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından, 2003 yılında “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” hazırlanmış, 2005 yılı “Afrika Yılı” ilan edilerek kıtaya uzun vadeli bir ilgi ve yaklaşımın olduğu ortaya konmuştur.

12 Nisan 2005 tarihinde Türkiye, Afrika Birliği’ne gözlemci ülke statüsü kazanmış, Mayıs 2008’de ise Afrika Kalkınma Bankasına bölge dışı üye ülke olmuştur. 18-21 Ağustos 2008 tarihlerinde İstanbul’da Birinci Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi düzenlenmiştir. Zirve’ye, altısı Cumhurbaşkanı, beşi Cumhurbaşkanı Yardımcısı, yedisi Başbakan, biri Başbakan Yardımcısı, 14’ü Dışişleri Bakanı ve 12’si muhtelif Bakan düzeyinde olmak üzere, toplam 49 Afrika ülkesi ve Afrika Birliği ile birlikte, 11 uluslararası ve bölgesel örgüt temsilcisi iştirak etmiştir. (www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa erişim20.08.2010)

Afrika’ya olan ilgi diplomatik alanda da kendisini göstermiş, 2009-2010 yıllarında Afrika Kıtasında 8 yeni elçilik açılmıştır, yakın dönemde ise 7 elçilik daha açılması kararlaştırılmıştır. Halen 53 ülkenin bulunduğu Afrika’da 20, Sahraaltı ve Güney Afrika’da ise 15 Büyükelçilik bulunmaktadır. (www.mfa.gov.tr)

Kıtaya gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler ise pek çok yönden ilk olma özelliğindedir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Mart 2010’da Kamerun ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti’ni ziyaret ederek, bu ülkeleri ziyaret eden ilk Türk Cumhurbaşkanı olma özelliği kazanmıştır. (www.tccb.gov.tr) Benzer şekilde Başbakan Erdoğan ise 2005 yılında Ekvatorun güneyine inen ilk Türk Başbakanı olmuştur.(Aras, 2010)

Afrika kıtasına yönelik bu açılım politikaları kısa vadede sonuçlarını vermiştir. BMGK geçici üyelik seçimlerinde 53 Afrika ülkesinin 52’si Türkiye’ye oy vererek seçilmesinde büyük rol oynamıştır. (Bahar, 2010)

Afrika açılımına paralel bir şekilde bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkiler ve ticaret hacmi de önemli gelişme göstermiştir. Tüm Afrika ülkeleriyle 2005’te 9 milyar olan ticaret hacmi, 2009’da 15,876 milyar dolara yükselmiştir. SAGA ülkeleriyle 2000 yılında 742 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2005 yılında 3 milyar dolara, 2008 yılında

ise 5,7 milyar dolara ulaşmıştır. 2009 yılında ise küresel ekonomik krizin etkisiyle ticaret hacmi 4,88 milyar dolar seviyesinde kalmıştır. (www.mfa.gov.tr) Türkiye'nin sanayi ve dış ticaret altyapısı Afrika ekonomilerini tamamlayıcı özellikler taşımaktadır. Bu çerçevede, Afrika Türk firmaları için, özellikle küçük ve orta büyüklükteki girişimciler için hedef pazar konumundadır. Afrika, Türkiye için sadece ihracat için canlı bir pazar değildir, aynı zamanda Türk endüstrisi için ucuz hammadde de sağlamaktadır. (TASAM Rapor No:24, 2007)

Türk inşaat sektörünün 1972-2008 döneminde tüm dünyada gerçekleştirdiği 130 milyar dolar tutarındaki iş hacmi içerisinde Afrika ülkelerinin payı % 19 seviyesinde gerçekleşmiştir. (Toplam 24,6 milyar dolar değerindeki 532 projeden 22,7 milyar dolar tutarındaki 484 proje Kuzey Afrika ülkelerinde, 1,9 milyar dolar tutarındaki 48 proje ise SAGA ülkelerindedir). 2008 yılında gerçekleştirilen toplam 23,6 milyar dolar tutarındaki projelerin % 15'i (3,7 milyar doları) Afrika'da gerçekleştirilmiştir. (www.mfa.gov.tr) TİKA, Addis Ababa, Hartum ve Dakar olmak üzere üç Afrika başkentinde Program Koordinasyon Ofis'leri açmıştır. Bu ofisler sadece buldukları ülkelerde değil, bitişik ve yakın ülkelerde de tarım, sağlık ve eğitim başta olmak üzere çeşitli teknik yardım projelerine destek vermektedir. (TASAM Rapor Nu:24, 2007)

2000 yılından bu yana Afrika ülkelerinden 2000'e yakın öğrenciye yüksek öğrenim bursu tahsis edilmiştir. 2009-2010 eğitim-öğretim döneminde bu rakam 239 öğrenci seviyesindedir. (www.mfa.gov.tr)

Türkiye'nin, geçtiğimiz yüzyılın başlarına kadar Afrika kıtasında maddi varlığa ve kültürel mirasa sahip olmasına rağmen, Osmanlı sonrası bölgedeki sömürge düzeninin etkisi ve bölge ülkeleri/topluluklarının oldukça çeşitlilik arz eden yapısı nedeniyle Afrika kıtası, çok da fazla bilinen bir bölge değildir. 1990 sonrası Orta Asya açılımında yoksun olunan bilgi birikiminin sıkıntılarını yaşayan Türkiye'de, Afrika açılımını destekleyecek bilgi altyapısını oluşturmak üzere Dışişleri Bakanlığı dışında, pek çok üniversite bünyesinde kurulan Afrika Araştırmaları merkezleri ve düşünce kuruluşları -think tank- bünyesinde faaliyet gösteren Afrika masaları ise önemli gelişmelerdir.

Hemen hemen her jeopolitik değerlendirmenin giriş bölümünde, Türkiye'nin üç kıtanın kesişim noktasında olduğu ve kuzey-güney, doğu-batı geçiş yollarında önemli bir konuma sahip olduğu vurgulanır. Bu bağlamdan hareketle çok boyutlu bir dış politikada Akdeniz tarafından birbirine bağlanan Afrika ve Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi kaçınılmazdır. Bölgenin doğal zenginlikleri uzun süredir bölgesel ve küresel güçlerin mücadele konusu olmaktadır. Türkiye'nin konstrüktivist dış politikalarının bir devamı olarak Afrika açılımı; Türkiye'nin bölgedeki tarihi ve kültürel mirasının varlığı ve bölge ülkeleri ile sömürgeci yaklaşımdan uzak ilişkiler kurması sayesinde -Türkiye Afrika kıtasına öncelikli olarak TİKA vasıtasıyla tarım, sağlık ve eğitim başta olmak üzere çeşitli teknik yardım ve destek projeleriyle girmiştir.- hızlı bir gelişim ortamı bulmaktadır.

SONUÇ

Soğuk Savaşın sona ermesi uluslararası ortamda önemli değişikliklere neden olmuştur. Bazıları ABD liderliğindeki uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya dönüştüğünü savunurken, diğerleri ise yeni dengenin; ABD, RF, Çin, AB ve Japonya gibi küresel güçler ile pek çok bölgesel güç arasında oluştuğunu ve böylece sistemin çok kutuplu bir dünya düzenine dönüştüğünü ifade etmektedir.

ABD liderliğindeki tek kutuplu dünya düzeni tasvirleriyle karşılaştığımız ilk on yıllık dönem, gerek jeopolitik güç boşlukları, gerekse aktörlerin kendilerini yeniden konumlandırmaları açısından belirsizliklerle dolu geçmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör olayları ise hala adı tam konulmadığı için “Soğuk Savaş sonrası” diye tabir edilen uluslararası sistemde son derece önemli bir kırılma yaratmış ve yine küresel sistemin geleceğine dair soruların merkezine oturmuştur. Bugün artık “Soğuk Savaş sonrası” diye başlayan çalışmalar yerini “11 Eylül Sonrası” diye başlayan araştırmalara bırakmıştır. Kısacası, uluslararası sistemin geleceğine dair Soğuk Savaş sonrası ilk on yıllık belirsizlikler, 11 Eylül saldırıları ile azalmaya başlamış ve sistemin yapısına dair öngörüler artarken, aktörlerde kendilerini jeostratejik ve jeopolitik hedefleri doğrultusunda yeniden konumlandırmışlardır. Soğuk Savaş dönemi politikaları özellikle 11 Eylül sonrası etkinliğini yitirmiş, havuç-sopa ve klasik çevreleme politikaları artık beklenen sonuçları vermemeye başlamıştır. Bugün, uluslararası aktörler, çoğulcu yapıya dönüşümün farkındalığı ile hareket etmekte, sistemdeki ağırlarını ve diğer ülkelerle ilişkilerini pluralist parametreler çerçevesinde yeniden yapılandırmaktadırlar. (Emekler, 2010)

Soğuk Savaş sonrası, Türkiye'nin merkezinde olduğu coğrafyada özellikle jeo-kültürel ayırım hatlarında yaşanan çatışmalar, Türkiye'nin Soğuk Savaş davranış kalıplarından çıkarak aktif bir dış politika izlemesine neden olmuştur. Soğuk Savaş sonrası izlenen aktif dış politikanın diğer bir önemli nedeni ise SSCB'nin dağılması ile sınırındaki bir süper gücün tehdidinden kurtulan Türkiye'nin, Saddam Hüseyin Irak'ının önce zayıflaması ardından ise devrilmesi ile bölgesel gücünü artırmasıdır. Artan bölgesel güce rağmen Kafkaslar, Irak ve Balkanlar'daki istikrarsızlık alanları Türkiye'yi özellikle uluslararası normları öne çıkaran, tarihsel sorunların çözümlenmesi ile

işbirliği ortamının tesisine yönelik konstrüktivist politikalar üretmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin tek hegemon güç olarak dünyaya şekil verme girişimleri ve uyguladığı güç politikalarına Türkiye'nin verdiği desteğin, uluslararası yapı ve uluslararası normlara paralel bir yapı arz etmesi, uluslararası destekten yoksun girişimlere karşı "Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları" gibi alternatifler ortaya koymasını konstrüktivist dış politika eğiliminin bir sonucu olarak okumak doğru olacaktır. Türkiye çevresinde istikrar ve düzen arayışı kapsamında Orta Doğu, Kafkaslar, Balkanlar ve RF ile girişilen siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi çabaları ile bölgesinde ötekileştirmeler/tafırlar oluşturmak yerine çeşitli ülkelerin çıkarlarının uzlaştırılması/dengelenmesine çalışmaktadır.

Türkiye konstrüktivist dış politika eğilimi ile bölge istikrarına etki etmek istemesinin yanında artan bölgesel gücü ile küresel bir aktör olma amacını da ortaya koymaktadır. (Çetinkaya, 2004; Davutoğlu, 2004) Bölgesel istikrar hedefi özellikle Orta Doğu bölgesinde ABD ve İsrail politikaları ile çatışmaktadır. ABD'nin Orta Doğu bölgesindeki güç politikaları, geçmişte olduğu gibi bugünde Türkiye'nin ekonomik gelişimini ve istikrarını etkilemektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin Suriye, İran gibi "şer eksenini" tanımlaması içinde olan ülkeler ile olan ilişkilerinin, Türk dış politikasını Orta Doğululaştırmadığı, aksine bu ülkelerin uluslararası sistem içinde tutulmasına ve daha fazla marjinalleşmelerinin önüne geçilmesine yardımcı olduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Son yıllarda Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine yönelik belki de diğer bölgeleri gölgede bırakan açılımını sıklıkla, Türk dış politikasının Orta Doğululaştığı varsayımını destekleyen bir argüman olarak kullanılmaktadır. Türkiye, Soğuk Savaş süresince ihmal ettiği Orta bölgesine büyük bir ilgi göstermektedir. Bu ilginin nedeni ise Türkiye'nin küresel güç olma hedefi ile ilişkilidir. Türklerin 1856 yılında Paris Anlaşması ile Avrupa Devletler Sistemine dahil edilmelerinden günümüze, Batıya yürüyüşü ucu açık ve güven vermeyen bir sürece dönüşmüştür. Türkiye'nin ilgi alanı içindeki Balkanlar, AB üyesi ülkeler ile çevrilmiş durumdadır, yakın gelecekte

Balkanların tamamının birliğe üye olacağını öngörmek ise yanlış olmayacaktır. Türkiye, Kafkaslarda RF ve diğer bölgesel aktörlerle mücadele etmektedir. Türkiye Kafkaslarda sorunlar yaşadığı ülkelerle ilişkilerini geliştirmek istese de bölge içi dinamikler işbirliği ortamını sınırlamaktadır. Ağustos 2008’de yaşanan Rus-Gürcü savaşı, Azeri-Ermeni sorunları, bölgedeki etnik yapının ve ayrılıkçı hareketlerin çokluğu, Hazarın statüsü sorunu gibi sorunlar iç içe geçmekte ve oldukça karmaşık bir sorun silsilesi oluşturmaktadır. Orta Asya bölgesi ise Çin, RF, ABD gibi büyük güçlere ve çok sayıda bölgesel güce ev sahipliği yapmaktadır. Nihayetinde Türkiye’nin coğrafi, tarihsel, kültürel olarak nüfuz edebileceği ve bölgesel gücünü küresel güce çevirebileceği bölge olarak Orta Doğu bölgesi kalmaktadır, ABD ve İsrail’in Orta Doğu bölgesindeki güç politikalarına karşı en fazla muhalefetin Türkiye’den gelmesinin nedenini ise bu doğrultuda okumak doğru olacaktır.

Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası, gerek komşuları ile ilişkileri, gerekse de bölgesel gelişmelere karşı ürettiği istikrar/düzen inşa etmeye ve karşılıklı bağımlılıklar yaratmaya yönelik politikaları incelendiğinde, konstrüktivizmin Türk dış politika hamlelerinin açıklanmasında disiplinin ana kuramlarına (realizm-liberalizm) göre daha kapsayıcı ve daha yeterli bir yaklaşım olduğu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- AĞACAN, Kamil (2005), “ABD’nin Kafkasya Politikası”, Editör: YEŞİLOT, Okan, *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*, Kitabevi, İstanbul, ss.35-36
- AKERMAN, Ella (2002), “September 11: Implications for Russia’s Central Asian Policy and Strategic Realignment”, *The Review of International Affairs*, ASAM, Spring 2002, Volume 1, Number 3, pp,1-16
- AKŞİT, Aptülahat (1991), “Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi”, TTK, Ankara
- AKDEVELİOĞLU, Atay ve Ömer KÜRKCÜOĞLU (2001), “Orta Doğu’yla İlişkiler”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Olaylar, İletişim*, İstanbul, ss. 125-157, 551-586
- AKPINAR, Erdal (2005), “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, ss. 229-248
- ANDICAN, Ahat (1996), *Değişim Sürecinde Türk Dünyası*, Emre Yayınları, İstanbul
- ARAS, Bülent (2009), “Azerbaycan ile Yeniden”, www.sabah.com.tr/Yazarlar/bulent_aras/2009/07/01/azerbaycan_ile_yeniden, Erişim 20 Eylül 2010
- ARAS, Bülent ve Hakan Fidan (2009), “Turkey and Eurasia: Frontiers of new geographic imagination”, *New Perspectives on Turkey*, No.40, ss.195-217
- ARAS, Bülent (2010), “Afrika ve Türkiye”, www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=23451, 3 Mart 2010
- ARI, Tayyar (2005), *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa, İstanbul
- ARI, Tayyar (2006), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa, İstanbul
- ARIK, Umut (1995), “Üçüncü Çalışma Yılında TİKA”, *Avrasya Dosyası*, ss. 163-182
- ARMAOĞLU, Fahir (1999), *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, TTK, Ankara

ATAMAN, Muhittin (2007), “Soğuk Savaştan Günümüze Türk Dış Politikasında Yeni Eğilimler ve Hedefler”, Editörler: DURSUN, D., B. DURAN ve H. AL, *Dönüşüm Sürecindeki Türkiye*, Alfa, İstanbul

ATEŞ, Davut (2008), “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt X Sayı 1, Haziran 2008

ATLIOĞLU Yasin (2009), “Türkiye’nin Lübnan Politikası”, www.bilgesam.org/tr/bolgesel-arastirmalar/ortadogu/320-turkiyenin-lubnan-politikasi.html(Er.30.06.2010)

AYDIN, Mustafa (2001), “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Olaylar*, İletişim, İstanbul, ss.366-440

AYDIN, Mustafa (2004), “Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi, Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, s33-60

AYHAN, Veysel (2009), “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, *Orta Doğu Analiz*, Kasım cilt 1, sayı 11, ss.26-34

BAĞCI, Hüseyin (2004), “11 Eylül Sonrası Dönemde Türk Dış ve Güvenlik Politikalarındaki Gelişmeler ve Yeni Parametreler”, Editör: BAL, İdris, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel, İstanbul, ss.939-944

BAHAR Halil İbrahim (2010), “Afrika’ya Açılım”, www.usak.org.tr/makale.asp?id=405, 23 Mart 2010)

BAHARÇİÇEK, Abdülkadir (2001), “Soğuk Savaşın Anlamı ve Sona Ermesinin TDP Üzerindeki Etkileri”, Editör: BAL, İdris, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa, İstanbul, ss.30-45

BALKIR, Canan (2001), “International Relations: from Europe to Central Asia”, Editor; LOVATT, Debbie, *Turkey since 1970 Politics, Economics and Society*, PALGRAVE, New York, pp.195-213

BAYDİL, Emin (2010), “Sovyetler’in Yıkılmasından Sonra Nato’nun Yeni Hedefleri ile Ortadoğu Bölgesi Arasındaki İlişkiler Üzerinde Jeopolitik Bir Değerlendirme”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 19, Celalabat- Kırgızistan

- BAYKAL Sanem ve Tuğrul ARAT (2001), “AB’yle İlişkiler”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Olaylar*, İletişim, İstanbul, ss.326-332
- BİNGÖL, Yılmaz (1998), “Sovyet Sonrası Orta Asya Karşısında Türkiye’nin Politikası Fırsatlar ve Çözülmesi Gereken Meseleler”, *Avrasya Etütleri Dergisi*, Yaz-Sonbahar Sayı 14, s.8
- BOZDAĞ, Yücel (2003), *Turkish Foreign Policy And Turkish Identity*, Routledge, London
- BOZKURT, Giray Saynur (2008), “Gürcistan’daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve RF’nin Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2008, Sayı: 19, s.1-30
- BRZEZİNSKİ, Zbigniew (1999), *Büyük Satranç Tahtası*, Sabah Kitapları, İstanbul
- BURÇOĞLU, Nedret-Kuran (2007), “From Vision to Reality: A Socio-cultural Critique of Turkey’s Accession Process”, Editors: LAGRO, Esra and Knud Erik Jørgensen, *Turkey and the European Union Prospects for a Difficult Encounter*, Palgrave Macmillan, , New York, pp.147-168
- CAFERSOY, Nazım (2001), “Bağımsızlık ve Güvenlik Gölgesinde Rusya-Özbekistan İlişkileri (1991-2001)”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar, Cilt 7, Sayı 3, s:152-187
- CANBOLAT, İbrahim S. (2004), *Gelişmekte Olan Ülkeler*, Aktüel, İstanbul
- CEMİLLİ, Elnur (2007), *ABD’nin Güney Kafkasya Politikası*, IQ Yayıncılık, İstanbul
- CRAWFORD, Robert M.A (2000), *Idealism and Realism in IR*, Routledge, New York
- CRİŞİS, Nur Bilge (2002), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Politikaları”, *Doğu Batı*, Yıl 6, Sayı 21, s.155
- CRİŞİS, Nur Bilge ve Pınar BİLGİN (1997), “Turkish Foreign Policy Toward the Middle East”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol.1, No.1, January
- COHEN, Saul B. (1991), “Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era”, *Annals of the Association of American Geographers*, 81(4), pp.551-580

- ÇAKMAK, Cenap (2006), “Realist Teori, Uluslararası İlişkilere Etkisi ve Kritiği”, *KHuKa*, Mart, ss.44-55
- ÇAMAN, Efe (2006), “Kafkasya ve Orta Asya’da Türkiye’nin Yeni Bölgesel Politikası: Dış Politika Yönelim Sorunsalı”, *Avrasya Dosyası*, cilt12, sayı1, s.185-214
- ÇAYCI, Sadi (2007), “Terörizm, Aşırı Akımlar ve Hukuk”, *Stratejik Analiz*, Nisan, sayı 84, ss.59-67
- ÇETİNKAYA, Yalçın (2004), “Türkiye Küresel Barışın Teminatıdır (Abdullah GÜL ile söyleşi)”, *Anlayış*, Haziran, ss.34-40
- ÇEVİK, Halis (2005), *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Nüve Yayınları, Konya
- ÇINAR, Burak (2008), “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 4, ss. 21 - 30
- ÇOLAKOĞLU Selçuk (2006), “11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri Ve Çin – Orta Asya İlişkileri”, *OAKA*, Cilt:1, Sayı: 2, ss. 38-55
- ÇOMAK, Hasret (2008), “Türkiye-Kırgızistan İlişkileri”, www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=240:tuerkiye-krgzistan-likileri&catid=83:analizler-ortaasya&Itemid=149, Erişim 20.07.2010
- DAALDER, Ivo H. ve James M.LİNDSEY (2003), “America Unbound: The Bush Revolution in Foreign Policy”, *Brooking Review*, Fall 2003
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2001), *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2004), “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, *Radikal*, 26.02.2004
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2009), *Küresel Bunalım, 11 Eylül Konuşmaları*, Küre, İstanbul
- DEDEOĞLU, Beril (2002), *Ortadoğu Üzerine Notlar*, Derin Yayınevi, İstanbul
- DEDEOĞLU. Beril (2003), “Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler”, Editör: DEDEOĞLU, Beril, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayınları, İstanbul

- DEDEOĞLU, Beril (2005), “Dünden Yarına Türkiye-AB ilişkileri”, *Siyasa*, Yıl 1, Sayı 1, Bahar, s.23-46
- DEDEOĞLU, Beril (2006), *Adım Adım Avrupa Birliği*, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul
- DEIGHTON, Anne (2002), “The European Security and Defence Policy”, *JCMS* Vol.40, Number 4, pp.719-741
- DEİK (Dış Ekonomi İlişkiler Kurulu), *İran Ülke Bülteni 2003*, Ankara
- DİRİL, Yasemin (2009), Türkiye Ermenistan Yakınlaşması, Editör: ÇOMAK, Hasret, *Bölgesel Politikalar*, Umuttepe, Kocaeli
- DOĞAN, Taylan (1998), *Savaş Ekonomisi*, Avesta Yayınları, İstanbul
- DONNELLY Jack (2004), *Realism and International Relations*, Cambridge Uni.Press, Cambridge
- DPT(Devlet Planlama Teşkilatı) (2000), *Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara
- DTM(Dış Ticaret Müsteşarlığı), *RF Raporu 2009*, Ankara
- DUNHAM, Martin (2004), “Evangelical Protestantism and foreign policy in the United States after September 11”, *Patterns of Prejudice*, Vol. 38, No. 2, 2004, Routledge, pp.145-158
- DUVAN, Kadir (2002), “Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının incelenmesi”, *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*, Cilt 8, Sayı 4, s. 261.
- EFEGİL, Ertan (2000), “Washington’un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye”, *Avrasya Dosyası-ABD Özel*, ASAM Yayınları, s. 187
- EFEGİL, Ertan (2001), “Türk - Rus İlişkileri: Bölgesel İşbirliği veya Stratejik Kazanç,” Editör: BAL, İdris, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa Yayınları, Ankara, s. 305 - 326.

EFEGİL, Ertan ve Neziha MUSAOĞLU (2009), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri”, *Akademik Bakış* Cilt 2, Sayı 4

ELMAN Colin and Miriam Fendius ELMAN ((2003), *Progress in International Relations Theory*, MIT Press, Massachusetts

EMEKLİER, Bilgehan (2010), “Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi”, www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=698:souk-sava-sonras-uluslararası-sistemin-analizi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151, 04.06.2010

ERALP, Atilla (2009), “The Role of Temporality and Interaction in The Turkey-EU Relationship”, *New Perspectives on Turkey*, No.40, 2009, pp.149-170

ERBAŞ, Göknil (2009), “AB’nin Üyelik Süreci Öncesinde Batı Balkanlara Yönelik Geliştirdiği Politikalar”, Editör: ÇOMAK, Hasret, *Bölgesel Politikalar*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli

ERDOĞDU, Erkan (2002), “Turkey and Europe: Undivided but not United”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol.6, No.2, June

EROL, Mehmet Seyfettin (2006a), “Türkmenbaşı Sonrası Türkmenistan”, *OAKA*, Cilt 1, Sayı 2, 2006, ss.176-182

EROL, Mehmet Seyfettin (2006b), “Türk Dünyası Zirvesi’nin Ardından Cevap Bekleyen Sorular”, *USAK Stratejik Gündem*, (<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=514&type=21> Erişim 20.08.2010)

EU COMMISSION REPORT (2006), “The Impact of Ageing on Public Expenditure: Projections for the EU-25 Member States on Pensions, Health Care, Long-Term Care, Education and Unemployment Transfers (2004-2050)”, *European Economy European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs*, Brussels

FALK, Richard (1995), “Regionalism and World Order After the Cold War”, *Australian Journal of International Affairs*, Vol.49, No.1, May

FALK, Richard (2001), *Yırtıcı Küreselleşme*, Küre Yayınları, İstanbul

- FIRAT, Melek ve Ömer KÜRKCÜOĞLU (2001), “Orta Doğu’yla İlişkiler”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Olaylar*, İletişim, İstanbul, ss. 551-553
- FOTİOU, Eleni (2009), “Caucasus Stability and Cooperation Platform”: What is at Stake for Regional Cooperation?, *International Centre for Black Sea Studies (ICBSS)*
- FUKUYAMA, Francis (2005), *Tarihin Sonu mu?*, Vadi Yayınları, İstanbul
- GİSMONDİ, Mark D. (2008), *Ethics, Liberealizm and Realizm in International Relations*, Routledge, London
- GOLDSTEIN, Joshua S. (1999), *International Relations*, Longman, Newyork
- GORDON, Philip H, Ömer TASPINAR(2008), *Winning Turkey How America, Europe, and Turkey Can Revive a Fading Partnership*, *Brooking Institution*, Washington
- GÖNLÜBOL, Mehmet (1991), *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kuramlar*, Atilla Kitap, Ankara
- GÖZEN, Ramazan (2000), *Amerikan Kıskaçında Dış politika: Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası*,Liberte yayınları,Ankara
- GÖZEN, Ramazan (2001), “Türk Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı”, Editörler: ÇALIŞ, Ş.H., İ.DAĞI ve R.GÖZEN, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, Liberte Yayınları, Ankara, ss.73-113
- GÜRSES, Emin (2001), “Kafkasya’da Uluslararası Rekabet”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 1
- HALE, William (2003), *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Mozaik, İstanbul
- HALLIDAY, Fred (2005), *The Middle East in International Relations Power, Politics and Ideology*, Cambridge Uni.Press, London
- HATİPOĞLU, Esra (2007), “Türkiye-Kazakistan İlişkileri”, Editör: AYDIN, Mustafa, *Türkiye'nin Avrasya Macerası*, Nobel Yayınları, Ankara

- HEKİMOĞLU, Asem Nauşabay (2007), *RF'nin Dış Politikası I*, Vadi Yayınları, Ankara
- HERACLİDES, Alexis (2002), "Greek-Turkish Relations from Discord to Detente: A Preliminary Evaluation", *The Review of International Affairs*, ASAM, Spring 2002, Volume 1, Number 3, pp,17-33
- HOBBSAWM, Eric (2008), *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, Agora, İstanbul
- HUNTINGTON, Samuel (2000), *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayınları, İstanbul
- IKENBERRY, G.John (1996), "The Myth of Post-Cold War Chaos", *Foreign Affairs*, Vol.75, No.3, May-June, pp.79-91
- IKENBERRY, G.John (2003), "America's Imperial Ambitions", *Foreign Affairs*, Vol.81, No.5, September-October, pp.44-60
- İLHAN, Suat (2003), *Jeopolitik Duyarlılık*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- İNAT, Kemal ve Ali BALCI (2007), "Dış Politika: Teorik Perspektifler", Editör: DAĞI, Zeynep, *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, İstanbul, s.212-287
- İNAT, Kemal ve Burhanettin DURAN (2005), "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", *Demokrasi Platformu*, Yıl:1, Sayı:4, Güz, s. 1-39
- İNAT Kemal (2008), *Ortadoğu Yıllığı 2006*, Nobel yayınları, Ankara
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP REPORT (2009), "Turkey and Armenia: Opening minds, opening borders", *Europe Report*, no. 199, 14 April 2009, 1-33.
- İRGE, N. Filiz (2006), *Sovyetlerden RF'ye –Balkanlar, Orta Asya, Kafkaslar-Kapitalist Kuşatma*, IQ Yayıncılık, İstanbul
- JOXE, Alain (2003), *Kaos İmparatorluğu*, İletişim, İstanbul
- KAMALOV İlyas (2006), "Soğuk Savaş Sonrasında RF'nin Güney Kafkasya Politikası", *Stratejik analiz*, Sayı 79, Kasım 2006, ss. 91-99
- KAMALOV, İlyas (2008), *Putin Dönemi Rus Dış Politikası*, Yeditepe, İstanbul
- KANTARCI, Hakan (2006), *Kısaçtaki Bölge Kafkasya*, IQ Yayınları, İstanbul

- KANBOLAT, Hasan (2009), “Cumhurbaşkanı Gül’ün Ürdün Ziyareti: Vize Kalktı, Serbest Ticaret Anlaşması İmzalandı”, *Orta Doğu Analiz*, Aralık, Cilt 1, Sayı 12, ss.56-60
- KAPLAN, Robert D. (1994), “The Coming Anarchy How scarcity, crime, overpopulation, tribalism, and disease are rapidly destroying the social fabric of our planet”, *Atlantic Monthly*, February, 1994, 273 (2), pp.44-76
- KARDAŞ, Tuncay (2007), “Güvenlik: Kimin Güvenliği ve Nasıl?”, Editör: DAĞI, Zeynep, *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, İstanbul, s.125-152
- KARLUK, Rıdvan (2005), *AB ve Türkiye*, Beta, İstanbul
- KARLUK, Rıdvan (2008), *AB’ye Evet mi? Hayır mı?*, Beta, İstanbul
- KASIM, Kamer (2007), “Soğuk Savaş Sonrası Dönemi Kıbrıs Sorunu”, *Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, ss.57-72
- KASIM, Kamer (2010), “Fırsatlar ve Öncelikler İkileminde Afrika” www.usak.org.tr/makale.asp?id=1556 01 Temmuz 2010
- KAVAS, Ahmet (2006), *Osmanlı Afrika İlişkileri*, Tasam yayınları
- KAZGAN, Gülten ve Natalya ULÇENKO (2003), *Dünden Bugüne Türkiye ve RF Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- KEYMAN Fuat (2007), “Türkiye, Dış politika, Orta doğunun Yeniden Yapılanması”, *Avrasya Dosyası*, Cilt.12, Sayı.2, s.15.
- KILIÇBEYLİ, Elif Hatun (2001), “RF’nin Siyasal Ekonomisi ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri (1992-2000)”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, sayı 4, s.24-42
- KINIKLIOĞLU Suat (2006a), “Turkey And Russia : Partnership By Exclusion”, *Turkish Policy Quarterly*, April-June, Vol.8, No.2, s.34.
- KINIKLIOĞLU, Suat (2006b), “Türk Rus İlişkilerinin Anatomisi”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 12, Sayı 1, ss.99-124
- KİBAR, Tamina (2005), “Kırgızistan”, www.turksam.org/tr/a306.html, Erişim 20.08.2010

KİNG, Toby (1999), “Human Right in European, Foreign Policy”, *EJIL* , Vol.10 No.2, pp.313-337

KİRİŞÇİ, Kemal (1994), “Uluslararası Sistemdeki Değişmeler ve TDP Yeni Yönelimleri”, Editör: SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul, ss.391-407

KİRİŞÇİ, Kemal (1997), “Post Cold-War Turkish Security and the Middle East”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol.1, No.2, July 1997

KİRİŞÇİ, Kemal (2002), “ABD-Türkiye İlişkileri: Yenilenen Ortaklıkta Yeni Belirsizlikler,” Editörler: KİRİŞÇİ, Kemal ve Barry RUBİN, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, ss. 200-228

KOÇER, Gökhan (2007), “Savaş ve Barış: Temel Seçenekler”, Editör: DAĞI, Zeynep, *Uluslararası Politikayı Anlamak*, Alfa, İstanbul, s.78-124

KOLEBOV O.A, F. ÖZBAY, A.A.KORRNİLON (2006), *Çağdaş Türk Rus ilişkileri/ Sorunlar ve İşbirliği Alanları (1992-2005)*, TASAM Yayınları

KONA, Gamze G. (2002), *Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri*, IQ Yayıncılık, İstanbul

KONA, Gamze G. (2006), “RF'nun Kafkasya Politikasını Belirleyen Unsurlar”, *Global Strateji Dergisi*, , Yıl 2006, Sayı 6, ss.116-132

KRAMER, Heinz (2003), *Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul

KRATOCHWİL, Friedrich (2006), “Constructivism a new orthodoxy?”, Editor: GUZZİNİ, Stefane and Anna LEANDER, *Constructivism and IR, Alexander Wendt and His Critics*, Routledge, NY, ss.20-47

KULOĞLU, Armağan (2006), “Transatlantik İlişkilerdeki Gelişmeler ve NATO”, *Global Strateji*, Yıl 2, Sayı 6, s.56-68

KUT, Şule (2002), “Türkiye'nin Balkanlar Politikası,” Editörler: MAKOVSKY, Alan ve Sabri SAYARI, *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s. 101-124

- KÜÇÜK, Mustafa (2009), “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”, *Ege Akademik Bakış*, Yıl 9, Cilt 2, ss.771-795
- LAÇİNER, Sedat (2006), “Türkiye-Özbekistan İlişkileri: Kriz Nasıl Aşılır?”, www.usakgundem.com/yazar/494/t%C3%BCrkiye-%C3%B6zbekistan-iliskileri-kriz-nasil-asilir.html, Erişim 29.08.2010
- LAÇİNER, Sedat (2008), “Kazakistan-Türkiye İlişkileri”, www.usak.org.tr/makale.asp?id=597, Erişim 25.08.2010
- LARRABEE, F. Stephen ve Ian O. Lesser (2004), *Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- LESSER, Ian O. (1991), *Turkey and The West, After The Cold-War*, Rand, Santa Monica
- LESSER, Ian O. ve Graham E. FULLER (2000), *Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, Alfa, İstanbul
- MAKOVSKY, Alan (2001), “ABD'nin Türkiye Politikası: Gelişme ve Sorunlar”, Editor: ABRAMOWITZ, Morton, *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, Liberte Yayınları, Ankara
- MAKOVSKY, Alan ve Sabri SAYARI (2002), *Türkiye'nin Yeni Dünyası*, Alfa Yayınları, İstanbul
- MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara
- MEMİŞ, Ekrem (2002), *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Çizgi Kitapevi, Konya
- MERT, Okan (2004), *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, IQ Yayınları, İstanbul
- MUTLU, Erol (2001), “Bağımsızlıklarının Onuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 3, Sonbahar
- NATO Basın Enformasyon Bürosu (1999), *NATO El Kitabı*, Brüksel
- NEWMAN, Lawrence (2006), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nicel ve Nitel Yaklaşımlar Cilt 1*, Pearson Education

- OGAN, Sinan (2001), “Demografinin Gölgesi Altında Rusya-Kazakistan İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, Kış, Cilt 7, Sayı 4, ss.127-161
- OGAN, Sinan (2008), Türk Dış Politikasının Yeni Yönelimi: “Ermenistan Açılımı”, <http://uiportal.net/e1071plugins/content/content.php?content.552>, 06.08.2010
- O’LOUGHLIN, John (2001), “Geopolitical Fantasies, National Strategies and Ordinary Russians in the Post Communist Era”, *Geopolitics*, Vol.6, No.3, Winter, pp.17-48
- ORAN, Baskın (1996), *Kalkık Horoz, Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, İstanbul
- ORAN, Baskın (2001), “Küreselleşme Ekseninde Türkiye”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Olaylar*, İletişim, İstanbul, ss.204-205
- ORSAM (Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) (2010), “Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri”, *Rapor No:18*, Mayıs, Ankara
- ÖNİŞ, Ziya (2001), “Turkey and Post-Soviet States: Potential and Limits of Regional Power Influence”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol.5, No.2, June
- ÖZCAN, Gencer (2010), “Aynalar Galerisi: Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yansımalar, Yanılsamalar ve Gerçekler”, *Orta Doğu Analiz*, Haziran, Cilt 2, Sayı 18, ss.36-44
- ÖZDAL, Barış ve Mehmet GENÇ (2005), *AGSP’nin Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri*, Aktüel Yayınları, İstanbul
- ÖZLER, Zeynep (2009), *Lizbon Anlaşması, İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, Ekim
- ÖZTÜRK Mustafa ve Enver ÇEKER (2006), “Dünden Bugüne Irak”, *II.Ortadoğu semineri*, Elazığ
- PARENTİ, Michael (2003), *İmparatorluğa Hayır, Ütopya*, İstanbul
- PETERS, Ralph (2006), “Boold Borders: How a beter Middle East would look”, *Armed Forces Journal*, Army Times Publishing Company, Springfield, 2006

- PETERSON, Lee (2001), “Başkan Putin ve İcraatları RF’de Geriye Dönüş Olarak Kabul Edilebilir mi?”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 6, sayı 4, s.16-23
- PEW Research Center (2002), *What The World Thinks In 2002*, Washington D.C., US
- PRICE, Richard (2008), “The Ethics of Konstruktivizm”, Editor: REUS-SMIT, Christian, Duncan SNİDAL, *The Oxford Handbook of International Relations*, Oxford Uni. Press, Great Britain, ss.316-326
- PURTAŞ, Fırat (2006), “Soğuk Savaş Sonrası Türk-Rus İlişkileri: Dışlanmışlar Eksenini mi? Avrasyacı Yakınlaşmamı?”, *Global Strateji*, Yıl 2, Sayı 6, s.40-55
- PURTAŞ, Fırat (2007), “RF’ye ve Rus Dış Politikasına Panoramik Bir Bakış”, *Stratejik Analiz*, Nisan, Sayı 84, ss.22–29
- RALCHEV, Stefan (2010), “Waiting on the Protocols Armenian-Turkish Relations and Possible areas of Cooperation”, www.iris-bg.org, 07.08.2010
- RUDOV, Georgiy (2002), “RF ve Kırgızistan: Devletlerarası İlişkilerin Dinamiği ve Perspektifleri”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 4, ss205-217
- SADIK, Giray (2009), *American Image in Turkey*, Lexington books, New York
- SANCAKTAR, Caner (2010), “1990 Sonrası Türkiye’nin Balkanlar Politikası”, www.tasam.org/index.php?altid=3173, 12 Temmuz 2010
- SAPMAZ, Ahmet (2008), *RF’nin Kafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- SATPAYEV, Dosım (2001), “Kazakistan-Türkiye İlişkilerinin Dinamizmi: On Yıllık Deneyim”, *Avrasya Dosyası*, Kış, Cilt 7, Sayı 7, ss.113-127
- SASLEY, Brent (1998), “Turkey’s Energy Policy in the Post-Cold War Era”, *Middle East Review International Affairs*, Vol.2, No.4, December, pp.28-36
- SAYARI, Sabri (2000), “Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism”, *Journal of International Affairs*, 54, No.1, pp.169-182

- SEVER, Ayşegül (2001), “Türkiye-RF İlişkilerinde Çatışma, Rekabet ve İşbirliği”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 3, s.229
- SEZER, Duygu B. (2002), “Rusya: Jeopolitik Yarışma ile Ekonomik Ortaklığı Bağdaştırmanın Zorlukları”, Editörler: KİRİŞÇİ, Kemal ve Barry RUBİN, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s.252
- SMİTH, Thomas W. (1999), *History and International Relations*, Routledge, New York
- SOLTAN, Elnur (2002), “RF ve Kırgızistan: Asimetrik ilişkilerin Sürekliliği”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 4, ss.177-204
- SOMUNCUOĞLU, Anar (2001), “Özbekistan'ın Gelişme Stratejisi”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar, Cilt 7, Sayı 3, ss.18-38
- SOMUNCUOĞLU, Anar (2002), “Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi”, *Avrasya Dosyası*, Kış, Cilt 7, Sayı 4, ss.28-50
- SÖNMEZOĞLU, Faruk ve diğ. (2000), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2005), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Yayınevi, İstanbul
- SÜRÜCÜ Cengiz (2007), “Türkiye – Özbekistan İlişkilerinin Üç Evresi”, Editör: AYDIN, Mustafa, *Türkiye'nin Avrasya Macerası*, Nobel Yayınları, Ankara
- TACAR, Pulat (2007), “Socio-cultural Dimensions of Accession Negotiations”, Editors: LAGRO, Esra and Knud Erik Jørgensen, *Turkey and the European Union Prospects for a Difficult Encounter*, Palgrave Macmillan, , New York, pp.125-146
- TASSINARI, Fabrizio (2009), *Why Europe Fears Its Neighbors*, ABC-CLIO, California
- TASAM Stratejik Rapor No: 24 (2007), *Türkiye ve Afrika Ülkeleri Diplomatik Temsilcileri Ortak Stratejik Vizyon Geliştirme Projesi*, TASAM yayınları, İstanbul

- TEPEBAŞ, Ufuk (2010), “Türkiye’nin Afrika Açılımı ve Türkiye- Afrika İş Birliği Zirvesi”, *Türkiye- Afrika STK Forumu İstanbul Deklarasyonu*, İstanbul
- TEZKAN, Yılmaz ve M.Murat TAŞAR (2002), *Dünden Bugüne Jeopolitik, Ülke Kitapları*, İstanbul
- TİMUR, Taner (1996), *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi*, İmge Yayınevi, Ankara
- TURAN, İlter (2003), “Türkiye-ABD ilişkileri”, Editör: METİNSOY, Murat ve Mustafa EROĞLU, *Değişen Dünya ve Türkiye’nin Dış Politika Gündemi*, Donkişot Yayınları, İstanbul
- TURGUTOĞLU, Kenan (2006), *RF’nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların NATO ile İlişkiler Düzleminde Karşılaştırılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- TÜRKMEN, Füsün (2003), “Avrupa Birliği ve İnsan Hakları”, Editör: DEDEOĞLU, Beril, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Boyut Yayınları, İstanbul
- UĞUR, Mehmet (2000), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Everest, İstanbul
- UNITED NATIONS (2005), *World Population Prospects: The 2004 Revision, Highlights*, New York, Subat 2005
- USLU, Nasuh (2006), *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında*, Anka Yayınları, İstanbul
- USLU, Nasuh (2010), “Türkiye’nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı”, *A.Yesevi Üni.Bilig*, Kış, Sayı 52, ss.147-180
- USUL, Ali Resul (2002), “Drawing a General Framework for the EU’s Human Rights Policies Toward Third Countries”, *The Review of International Affairs*, ASAM, Spring 2002, Volume 1, Number 3, pp,67-80
- UZGEL, İlhan (2001), “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Olaylar*, İletişim, İstanbul, ss.243-324

- UZGEL, İlhan (2002), “Türkiye ve Balkanlar: İstikrarın Sağlanmasında Türkiye’nin Rolü”, Editörler: MAKOVSKY, Alan ve Sabri SAYARI, *Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul
- UCAROL, Rıfat (2008), *Siyasi Tarih*, Der Yayınları, İstanbul
- VATANSEVER Muzaffer (2010), “Türkiye Bosna-Hersek için irade oluşturabilir mi?”, <http://www.usakgundem.com/>, (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2010)
- VELİYEV, Cavid (2009), “Barışa Uzak Prag Görüşmeleri”, www.turksam.org/tr/yazdir1657.html, 11 Mayıs 2009
- VERGİN, Nur (1998), *AB Sürecinde Türkiye’nin Avrupalılaştırma Sorunu Semineri*, Ankara
- WALT, Stephan M. (2001), “Beyond Bin Laden, Reshaping U.S Foreign Policy”, *International Security*, Vol.26, No.3, Winter 2001/02, pp.56-78
- WEBER, Cynthia (2005), *IR Theory, A Critical Introduction*, Routledge, London&Newyork
- WENDT, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge
- WINROW, Gareth (2001), “Türkiye, Orta Asya’da Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Devletler ve Kafkasya”, Editörler: KIRIŞÇI, Kemal ve Barry RUBİN, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, ss.262-283
- YALÇINKAYA, Alaaddin (1999), *Yetmiş Yıllık Kriz*, Simurg, İstanbul
- YALÇINKAYA, Alâeddin (2006a), “Kafkaslar’da “Türki” Kavimler: Çerkezler, Abhazlar, Kabartaylar, Adıgeler, Çeçenler, İnguşlar, Dağıstanlılar ve Diğerleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Yıl 2006, Sayı 9
- YALÇINKAYA,Alaeddin (2006b), *Kafkasyada Siyasi Geşimler Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*, Lalezar, Ankara
- YAPICI, Merve İrem (2007), “Kafkasya’nın Sorunlu Bölgesi Güney Osetya”, *OAKA*, Cilt 2, Sayı 3, ss.71-104

YAPICI, Utku (2004), *Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları*, Otopsi Yayınları, İstanbul

YAŞIN, Gözde KILIÇ (2010), Bosna-Hersek Zirvesi: Beşinci “Üçlü Danışma Toplantısı”, www.turksam.org/tr/a1915.html Erişim 10 Temmuz 2010

YILMAZ AKIN, Burcu Gökçe (2009), “Avrupa Birliği’nin Yaşlanma Sorununa Bir Çözüm Olarak Türkiye’nin Üyeliği”, *Ankara Üni. Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 8, No.1, ss.27-37

YILMAZ, Reha (2010), “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Son Dönem”, [www.bilgestrateji.com /store/dergi2/ Reha.pdf](http://www.bilgestrateji.com/store/dergi2/Reha.pdf), Erişim 26 Eylül 2010

YINANÇ, Rafet, Hakan TAŞDEMİR (2002), *Ulusal Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Seçkin Yayınları, Ankara

YURDUSEV, Nuri (2001), “Avrupa’yı Kurtarmak, Türkiye’yi İdare Etmek ve Tarihin İpoteğinden Kurtulmak”, Editörler: ÇALIŞ, Ş.H., İ.DAĞI ve R.GÖZEN, *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi*, Liberte Yayınları, Ankara, ss.161-184

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Amasya'nın Merzifon ilçesinde doğdu. İlk, Orta ve Lise eğitimlerini Merzifon'da tamamladı. 2006 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümünden mezun oldu. Evli ve bir çocuk babasıdır.